

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**A DUNÁNTÚLI NÉPI CSERÉPEDÉNYEK
FELIRATAINAK SZÖVEGTANI
ÉS STILISZTIKAI VIZSGÁLATA**

GÖDE ANDREA

2005

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

GÖDE ANDREA

**A DUNÁNTÚLI NÉPI
CSERÉPEDÉNYEK
FELIRATAINAK SZÖVEGTANI
ÉS STILISZTIKAI VIZSGÁLATA**

**Magyar Nyelvészeti Doktori Iskola
Stilisztika Program
Témavezető: Dr. Tolcsvai Nagy Gábor**

Budapest, 2005.

Tartalomjegyzék

1.	Bevezető: A témaválasztás indoklása	1-2.
2.	A kutatás bemutatása A kutatás sajátosságai – interdiszciplinaritás, kutatási eljárások és módszerek	2-4.
2.1.	A népi cserépedények szakterminológiája	5.
2.2.	A cserépedények tárgycsoportjai, és azok rendszere A forma - funkció - megnevezés hármassága	6-7.
2.3.	Az elnevezések nyelvtörténeti és etimológiai háttere – a vonatkozó szakirodalom felhasználásának tükrében	
2.3.1.	A szóanyag bemutatása	7-27.
2.3.2.	A tapasztalatok összegzése	
2.3.2.1.	A forma – funkció – elnevezés hármassága	28.
2.3.2.2.	A tájnyelvi és a szakszavak viszonya	29.
2.3.2.3.	A szóállomány kora	30.
2.3.2.4.	Nyelvtörténet és etimológia	30-33.
2.3.2.5.	A TESz és az EWUng tanúságtétele	33.
2.3.2.6.	A fazekasság hármasság tagolódása	33-34.
2.4.	A mesterség három ágának változása, fejlődése a foglalkozás presztízsének időbeli átalakulásához viszonyítva:	34-36.
2.4.1.	A magyar szókészlet finnugor elemeiként meglévő foglalkozásnevek és névadási motivációk	36-39.
2.4.2.	Közkeletű kifejezésekben való megjelenés	40.
2.4.3.	Földrajzi nevekben előfordulás	40.
2.4.4.	Jelenlét a mai nyelvhasználatban	40-41.
2.4.5.	Értékelés	42.
2.5.	A folklór alkotások elemzése	
2.5.1.	A folklórkutatás	43.
2.5.2.	A folklorisztika helye a tudományok rendszerében	43.
2.5.3.	A folklór megjelenési formái	44.
2.5.4.	Folklórműfajok	44-45.
2.5.5.	Az egyes folklóralkotások elemzése	45.
2.5.6.	Megállapítások	46.

2.5.7. A fazekasközpontok kérdése	47-49.
2.5.7.1. A dunántúli fazekasközpontok sajátosságai	50-59.
2.5.7.2. Népi cserépedények a múzeumi gyűjteményekben.	
2.5.8.1. Adatgyűjtési és dokumentálási módszereim	59-63.
2.5.8.2. Tata: Kuny Domonkos Múzeum	63-68.
2.5.8.3. Székesfehérvár: István Király Múzeum	68-72.
2.5.8.4. A Néprajzi Múzeum kiállítási és raktári anyaga.	72-77.
2.5.9. A feliratos népi cserépedények néprajzi tárgyleírása	77.
2.6. A felirat mint műfaj és szövegtípus	
2.6.1. A feliratok művelődéstörténeti háttere	77-78.
2.6.2. Feliratok a néprajzban	79.
2.6.3. Feliratos népköltészet	79-80.
2.6.4. Felirat-irodalom és műfaji meghatározások	81-82.
2.6.5. A feliratok csoportosításának kérdése	82-84.
2.6.5.1. Szövegközlés	84-86.
2.6.5.1.1. A tulajdonost megnevező szövegek	87-90.
2.6.5.1.2. Az edényt magát megverselő szövegek	91-93.
2.6.5.1.3. Pajzán szövegek	94-95.
2.6.5.1.4. Jókivánság kifejezése	96-98.
2.6.5.1.5. Tréfás átok, fenyegetés	99-100.
2.6.5.1.6. Bölcselkedő szövegek	101-102.
2.6.5.1.7. Barátságra utaló szövegek	103-105.
2.6.5.1.8. Sírfeliratra emlékeztető szövegek	106-107.
2.6.5.1.9. Ivásra, fogyasztásra buzdító szövegek	108-109.
2.6.5.1.10. Vallási tárgyú szövegek	110-112.
2.6.5.1.11. Hazafias feliratok	113-115.
2.6.5.1.12. Helynevek	116-117.
2.6.5.1.13. Az edénykészítésre vonatkozó szövegek	118-121.
2.6.5.1.14. Tulajdonjelek, a készítőre utaló szövegek	122-124.
2.6.5.1.15. Évszámok, dátumok	125-127.
2.6.5.1.16. Emlék szövegek, búcsúi emlékfeliratok	128-129.
2.6.5.1.17. Tipikus céhedény feliratok	130-137.
2.6.6. A csoportosítások jelentősége	138-145.
2.6.7. Egy lehetséges elemzésmodell-vázlat a székesfehérvári	

feliratgyűjtemény alapján	146-157.
2.6.8. A csákvári fazekasság mint idegenforgalmi vonzerő	157-159.
3. Összegző megállapítások, a téma továbbgondolási lehetőségei	160-161.
4. Mellékletek	
1. A tárgycsoportok rendszere	
2. A cserépedények elnevezései	
3. A finnugor eredetű foglalkozásnév mint motiváció	
4. A mesterség megoszlása – családnevek követése	
5. A Néprajzi Múzeum gyűjteményi gyarapodása	
6. Raktározási rendszer a Néprajzi Múzeumban	
7. Jellemzően feliratozott edények	
8. Atipikus feliratozású edények	
9. Búcsúra készült tárgyak	
10. Írásképi sajátosságok	
11. Írásmódok	
5. Szakirodalom	

Dunántúli népi cserépedények feliratainak szövegtani és stilisztikai vizsgálata

1. Bevezetés

„A több évszázados múltra visszatekintő magyar **népi fazekasság**nak ma már csak néhány mestere tevékenykedik, számukra a fazekasság nemcsak megélhetés, hanem hivatást is jelent. Közülük nem egy évtizedeken keresztül folytatott küzdelmes harcot, hogy megőrizze, tovább fejlessze a fazekasság gazdag örökségét” - írta 1963-ban Molnár László (Molnár 1963)

Az akkor tett kijelentés napjainkra még inkább igaz. Egyre kevesebb a szakmáját hivatásának tekintő fazekasmester. Nehéz eleget tenni a **hagyományörzés és megújítás** összhangjának, a megváltozott vásárlói igényeknek. A termékek iránti érdeklődés meg-megújul, de generációk „nevelődtek ki” - avatott mesterek irányítása helyett a piac vonzásában – kontárrá (Göde 1993).

Szerencsére környezetemben az értékek megőrzésére van példa. A férjem Nagy László fazekas népi iparművész. Közel 30 éves szakmai munkája során nemcsak egyéni eredményeire fordított gondot (kiállítások, pályázatok, bemutatók, népművészeti vásárok), hanem tudásának átadására (szakkörök, művészeti táborok, szakmunkásképzés) is.

A fazekasság iránti érdeklődésemet neki köszönhetem.

1998-ban kezdtem el foglalkozni a **népi cserépedények szakterminológiájának** elemzésével Igaz Mária és Kresz Mária munkáját tanulmányozva (Igaz-Kresz 1965:87-133). Ők három tárgycsoportra elkülönítve osztályozták a múzeumok néprajzi gyűjteményének tárgyi anyagát. Vizsgálták a tárgyak elnevezését (népi edénynevek idézőjeles közléssel - a gyűjtőhelyek feltüntetése nélkül, a szaknyelvi elnevezésre tett javaslatuk félkövér szedéssel.

Én ezeket a terminológia-javaslatot nyelvi adatként dőlt betűvel közöltem, s zárójelben említettem ugyanilyen betűtípussal a népnyelvi alakulatokat), alapanyagát, mázoltságát, díszítettségét, nagyságrendjét, méretét, funkcióját, sajátos mesterségbeli ághoz kapcsolódását, s a múzeumi anyagban előfordulás gyakoriságát. Mint jeleztem - számomra az első szempontjuk a legmeghatározóbb, a többit csak az elnevezés érintettsége esetén tárgyalom.

A szerzőpár célja ezzel az egységes szakterminológiai gyűjtéssel a múzeumi rendszerezés megkönnyítése, egyértelműsítése volt. Munkájukban ugyan hangsúlyozták, hogy nem kívántak nyelvészeti tevékenységet folytatni, de akarva - akaratlanul is megtették a legáltalánosabban használt népi elnevezéseket választva szógyűjteményükből. A nyelvtörténeti, etimológiai összevetésekre sem vállalkoztak. Engem elsődlegesen ez izgatott. Arra kerestem bizonyítékokat, hogy e korai társadalmakból meglévő mesterségbeli és tudáskincs ősi volta a **szóállomány történetiségét** is tükrözi-e.

Következő lépésben a magyar szókészlet finnugor elemeinek meglétét vizsgáltam mai szókészletünkben. E változásokra legérzékenyebben reagáló réteg az ősiség szavainak megőrződését vagy eltűnését mutatja? A tulajdonnevekben, az állandó kifejezésekben és a mai nyelvhasználat körében végeztem kutatásokat.

A kutatás sajátosságai

Először attól tartottam, hogy mivel a téma **nyelvtörténeti, etimológiai** irányú megközelítése teljesen új szempont, nem lesz a felvetés megvilágításához kellően sokoldalú információ. Aztán ahogy az ötletek gyűltek, akkor pedig az elrendezés tűnt egyre kevésbé megoldhatónak. Egy szócikk közlése után mondjak-e el róla minden adatot, vagy a megfigyelési szempontokhoz rendelem a szóanyagot. Végül az utóbbi megoldás tűnt tudományosabbnak és megfelelőbbnek. Talán kicsit mosolyra késztető, hogy a döntéshozatalban egy teljesen más témájú könyv is segített, a madárnevek világából (Kiss 1988:5.)

gondolkodásmódjával, rendszerével. Az etimológiai megközelítéshez ez a munka a mintám.

A magyar nyelv történeti - etimológiai szótára I-IV. (Benkő: 1967-1976) alapján végzett kutatómunkámat a később megjelent Etimologisches Wörterbuch des Ungarischen I. (Benkő: 1992.) fejtegetéseivel kellett összevetnem. Bár az újabb kutatások általában megerősítették az előző anyagot, ezt a német szakterminológiai szavak, jelzések, rövidítések feloldásával megbirkózva tudhattam csak meg, ami egyben köznyelvi szintű német nyelvtudásom kritikája is.

Kérdéseket vetett föl a **szövegtani elemzés** kérdése. Egyáltalán milyen **szöveg- és műfajcsoport**ba kell sorolni az edények feliratait? A néprajz és a nyelvészet határán álló szövegeknek hogyan tudnám valamilyen **etnogrammatikai** megközelítést adni? Az eleve **interdiszciplináris terület** a szemiotika, a beszédaktus-elmélet, a kommunikáció, a frazeológia, a stilsztika vagy a kognitív nyelvészet felől érdemes láttatni? Voigt Vilmos legmodernebb frazeológiai felsorolásában a proverbiumok alcsoportjaként említi a feliratot. A kognitív nyelvészetben a Tolcsvai Nagy Gábor-i szövegértelmezésben kiemelten fontos számomra az a megállapítás, hogy a „...rövid magyar nyelvi egységeket, amelyek megfelelő helyzetben mint egyetlen nyelvi közlések szöveggént funkcionálhatnak, például (1) – Ó. vagy (2) – Jaj!”(Tolcsvai N. 2001:9), hiszen e megközelítés alapján a cserépedények monogramjai személyt jelölő, évszámait a készítés idejét meghatározó közlések, így szövegjellegük egyértelműsíthető. Balázs Géza rendszerében a felirat, jelszó, firkálás egy csoportot alkotva jelenik meg a folklorisztika és a nyelvészet határán álló beszédműként az állandósult szókapcsolatok körében mondat-és szövegszinten (Balázs 2000:107-110). Kocsány Piroska (Kocsány P. 1998) szerint a nyelv szövegek halmaza, ám a szöveget meg kell szabáditani a mondat béklyóitól ill. ún. „alsó határ” kikötésétől. Ugyanakkor a nyelvészeti határterületek eredményeinek bevonásával számolva a kommunikáció keretein belül értelmezett szöveg lehet egy évszám, az egy-kétszavas közlés, a jelmondat, a terjedelmes mondat egyaránt.

Nem kívántam foglalkozni a teljes magyarországi anyag kutatásával, a magángyűjtemények tárgyi gyűjteményével, mert ezek hiteles bemutatása évtizednyi gyűjtőmunkát igényel. A Néprajzi Múzeum dunántúli feliratos cserépedényein kívül lakóhelyemen – Székesfehérvár – a Szent István Király Múzeum, valamint a tatai Kuny Domonkos Múzeum néprajzi tárgyainak feliratát vizsgáltam 285 adathoz jutva. A kiállítási és raktári anyagon kívül leltárkönyvek és tárgyleírások segítettek munkámat. Fontosnak éreztem, hogy minden tárgyat kézbe vegyek, lefotózzak, s feliratát magam olvassam el. Ezt azért is meg kellett tennem, mert csak a Néprajzi Múzeum részletezi a szövegeket, a másik kettőben csak a felirat meglétét jelzik. A lejegyzési pontatlanságok, gyűjteménykezelési eltérések miatt is hasznosnak bizonyult ez az eljárás.

Nem vizsgáltam idegen nyelvű feliratokat.

A fazekasság történeti időtávlatából csak a **népi fazekasság** 18-19. századi időszakát emeltem ki, a utóhatásként a 20. század tárgyi alkotóművészetét láttam érintettnek, mert a 18. század második felétől az életszínvonal általános emelkedése a parasztság számára is lehetővé tette, hogy –elsősorban iparcikkek vásárlása révén – **ünnepi környezeti kultúrát** alakítson ki. Az ünnepi viseletek és a „tiszta szobák” tárgyi bizonyítékai annak, hogy a vidék elfordult a magasabb társadalmi osztályok városi kultúrájától, már nem követte az ott végbemenő divatváltozásokat, hanem kialakította saját értékrendjét.

A 19. században tömegesen készült festett bútorok, cserépedények, szőtt és hímzett lakástextiliák a helyi díszítőstílusok sokaságáról tanúskodnak, melyek egyre önállóbb, parasztosabb ízlést képviselnek. A köztudat ezeket a tárgyakat népművészetként tartja számon, a belőle kialakult, sajátosságait továbbvivő, de megújulni tudó tárgyi alkotó-művészetet pedig népi iparművészetként.

2.1. A népi cserépedények szakterminológiája

Rómer Flóris az Archeológiai Értesítő 1871-es számában Anyagműveink helyes elnevezéséhez (Rómer 1871:181-183) címmel ezt írta: „Igen sok tárgy van, melynek egy szóval való meghatározása, vagyis tudományos elvezése nem csekély bajt okoz. Fokozódik a baj onnan, hogy az alakok csekély különbséget mutatnak és mégis különfélék, ahol műnyelv nem is létezik, hanem a nép szájához vagyunk szokva, mely nem mindig és nem mindenütt helyesen nevezi el a dolgokat, hanem gyakran az egymástól legtávolabb eső alakokat ugyanazon a néven nevezi meg míg ellenben külön vidéken ugyanazon tárgyat más és más nevek alatt ismerik... Más nevek fordulnak elő az egri, a füleki, a győri piacokon...”

Mi a zavar oka tehát?

1. Azonos elnevezéssel illetnek különböző formákat.
A *korsó* szót nézve: a Dunántúlon és Erdélyben ~ minden folyadéktartó edény (a fajtákat jelzőkkel különítik el). Az Alföldön a ~ szűknyakú vizesedényt, s szélesszájú vizesedényt jelöl csak.
2. Különböző elnevezésű az azonos forma. A körteformájú edényt hol *kancsónak*, *kantának*, *korsónak*, vagy székelyesen *bokálynak* nevezték (szaknévként utóbbit használják).
3. A régi gyűjtések leltárkönyvi következetlenségei: a név köznyelvi vagy tájnyelvi elnevezést rögzít? Dunántúli gyűjtő - szűkebb hazájának tájnyelvét alkalmazva más vidéken - korsónak leltározta a kancsót.

Igaz Mária és Kresz Mária a Néprajzi Múzeum anyagainak kutatójaként, rendszerezőjeként ezért érezte szükségét annak, hogy az egységes múzeumi tárgyleírást segítően megalkossa a népi cserépedények szakterminológiáját (Igaz – Kresz 1965:87-132.).

2.2. A cserépedények tárgycsoportjai és azok rendszere

A tárgycsoportok elhatárolásának szempontjai: a forma, az edény fő funkciója, ezzel összefüggő nyersanyaga és mázolsága, valamint a formát és funkciót is érzékeltető elnevezés. Pl.: a *fazék-szilke* esetben nem annyira a forma tér el, mint a használat. A *fazék* főzőedény (anyaga tűzálló agyag, általában mázatlan külsejű), a *szilke* tárolóedény (készülhet nem-tűzálló agyagból, mázas, díszes).

Összegezve: **a név – forma – funkció** hármas szempont alapján dönti el a szerzőpár az edény hovatartozását. 3 fő, 5 kisebb és 5 alfaj megállapításával 74 edényfélélt csoportosítanak (**Melléklet: 1.**).

I. Laposedény

1. Tálasedény
2. Sütő- és főzőedények (tepsi, lábas)

II. Fennálló öblösedény

1. Fazékféle, nyak nélküli öblösedény
 - a.) Főzőfazekak
 - b.) Tárolóedények (szilke, bödön, köcsög, bögre)
2. Korsóféle, öblösedény nyakkal
 - a.) Vizesedények (korsó, kanta)
 - b.) Borosedények (bokály, kancsó, kulacs)
 - c.) Pálinkásedények (butykoskorsó, butella)
3. Különféle edények és cseréptárgyak

III. Kályhás munka

Ismerünk más felosztási elképzeléseket, tárgycsoportokat is. A későbbi szakirodalmak közt szinte tankönyvvé lett Fazekas iskola (Csupor – Csuporné 1990), s későbbi változata a Fazekaskönyv (Csupor – Csuporné 1998:58-100.) a

hármasszemponthoz a következőképp alakította át: **forma – funkció – készítmény**, s ebből levezetve tíz csoportba sorolja az edényeket (I. Tálasedények, II. Főzőedények, III. Tárolóedények és köcsögök, IV. Sütőedények, V. Más konyhaedények, VI. Vizeskorsók, VII. Borosedények, IX. Díszedények, X. Világítóeszközök, játékok, fazekasszerszámok és kályhák).

2.3. Az elnevezések nyelvtörténeti és etimológiai háttere az idevonatkozó szakirodalom felhasználásának tükrében

Igaz Mária és Kresz Mária szempontjai az edénynév meghatározásához:

1. A tárgycsoport szakneve
2. A tárgycsoport leggyakoribb népi nevei
3. Az edény anyaga
4. Az edény alakjának leírása, arányai
5. A mázolságra vonatkozó megjegyzések
6. A díszítettségre vonatkozó megjegyzések
7. Az edénycsoport a fazekasmesterség melyik ágához kapcsolódik?
8. Folyóedényként készült avagy egyedi darabként?
- 9-10. Méretek
11. Az edénycsoport gyakorisága (ritkasága múzeumi anyagban)

Hangsúlyozzák, hogy nem kívánnak foglalkozni a formák vidékenkénti változataival, s a népi elnevezések földrajzi elterjedésével, sem az elnevezések történeti múltjának vizsgálatával. Mégis: akarva - akaratlanul a szakterminológia alapjául a leggyakrabban használt népi elnevezéseket (vagy a legtipikusabban elkülönülőt) véve egy szinkronikus vizsgálatot végeztek, rögzítettek **(Melléklet:2)**.

A jelöléseimről: a szaknyelvi elnevezés nyelvi adatként dőlt, a népnyelvi zárójelben feltüntetett dőlt, az egyéb fontos adat félkövér betűvel szedett.

Itt kell beszélnem a fejezet feldolgozásához használt szakirodalomról. Alapvetően Benkő Loránd: A magyar nyelv történeti - etimológiai szótárából (Benkő 1967-1976) dolgoztam, s ellenőrzésképpen a legújabb összefoglalással –

Benkő Loránd: Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen (Benkő 1992) – szembesítettem az adatokat. Ahol etimológiai adatot nem jegyeztek, s sem a tájszótárak, sem a Népajzi Lexikon nem igazított útba, az alap forrásmunka tárgyleírására támaszkodtam.

2.3.1. Az egyes tárgycsoportok szóanyagának sajátosságai

(A fejezet jelölései azonosak a 2.2. egységben láttattal)

I. Laposedény

1. Tálasedény

1. *Melence és nagytál (melence, vājling - első tál, második tál esetleg harmadik tál).* Átmérője 35 cm-nél nagyobb. Ételek készítésére, mosogatásra szolgál. Ez az egyetlen olyan elnevezés a terminológiában, ahol két egyenértékű javaslat szerepel. Talán a szép hangzású melencéről nem akartak lemondani az egyébként egységesítők. Az etimológiai szótár ezt nem adatolja. Megtaláltam viszont - eltérő írásmóddal - a másik tájnyelvi adatot.

Vājding: 1900: „Nagy, mély öblös cseréptál két füllel. Edényt mosogatnak benne”. (ÚMTSz) - vājling, váling, vajdling változat.

J.: ‘nagy és mély tál’

Ezt az adatot az EWUng korábbira módosítja.

1812: „Vaidlingnak” (MNY 71:381)

Bajor-osztrák eredetű: vö.: baj.-oszt. weitling, weigling ‘tejesbögre; széles cserépedény, waidling’ cserépfazék, mély edény, amelynek teteje szélesebb az aljánál’.

A magyar szó alakváltozatai a német nyelvjárási ejtés eltéréseit tükrözik.

2. *Tál (harmadik... hatodik tál).* Átmérője 25-33 cm. Étél készítésére vagy tálalásra szolgál.

1171: származék, helynév (ÓMOLv.)

1372 u/1448 k: A3 mynifter ada nekij talat kyben egykuala (Jók K.).

J.: ‘lapos edény ételnemű felszolgálására, készítésére’

Ugor ősi örökség (halfogáskor a fazékból ide merítik a halat) az ~ alapalak
* tal3 lehetett.

Ugor kori iráni jövevénytiszta; vö.: újperzsa j.: ‘tál, tányér, ércből, aranyból
vagy ezüsből készült ütőhangszer’.

Magyar: főzésre, ételfelszolgálásra alkalmazott fa, majd cserépedényre
vonatkozhatott.

3. *Tányér (tányér, kistál)*. Átmérője 16-25 cm. Ételosztásra, evésre
szolgál.

1395 k.: „Difcus: tanyer” (BesztSzj. 1299)

J.: ‘kerek, lapos edény, amelyből esznek’

Olasz eredetű, vö.: ol. taer, tayer, taera, taler ‘tányér, fa ~

A szó végső forrása a lat. taliare ‘hasít, bevág’. Eredetileg azt a kerek v.
négyyszögletes deszkadarabot jelölte, amelyen a húst felszeletelték, s
amelyről az étkezők a húsdarabokat elvették. Az északolaszban a
‘fatányér, tányér’ jelentés-érintkezésen alapuló névátvitellel korán
kialakult. A tárgy és vele a szó a mediterrán itáliai ételkultúra révén terjedt
az olaszból.

4. *Kistányér (kistányér, csésze)*. Átmérője 10-16 cm. Gyereknek adtak benne
enni.

1075: „kustiza kerektau”

J.: ‘nem nagy méretű’

Ótörök eredetű, vö.: Codex Cumaniceus kici, ‘kicsi’ türkm. kici ‘ua’,
kumük gicci ‘ua’. Megfelelői és származékai a törökség minden ágában a
magyarba került török alak kici lehetett, amelyből a szóvégi magánhangzó
lekopásával lett az egyszótagú változat.

2. Sütő- és főzőedények

1. *Tepsi (tepsi)*: lapos, alacsony sütőedény.

1539: „Tepzia una magna” (Oklsz.)

J.: ‘sütésre használt, alacsony oldalú edény’

Az EWUng kérdőjelesen ugyan, de előre hozza az első előfordulást 1513-ra: ? Thepse PN (AOHZO:145) alakkal.

Vándorszó; vö.: albán tepsi 'tepsi' rom. tipsie 'tepsi, serpenyő, kerek tál, tálca' blg. mencenek 'ua', szb.-hv. tépsija 'ua'. Ezekbe a nyelvekbe az oszmántörökből került. Végső forrása valószínűleg kínai. A magyar változatok többszörös átvétel eredményei lehetnek.

2. *Lábas (lábas, serpenyő)*: széles fenekű laposedény.

3. *Lábas serpenyő: (serpenyő, lábas, lábas lábas)*

1585: „tripus: labos, három labu vas fazek” (Cal)

J.: három lábbal ellátott főzőedény; átmérőjénél alacsonyabb, henger alakú, kétfülű főzőedény.

Magyar fejlemény: jelentéstapadással jött létre a régi lábas serpenyő, lábas fazék stb. kifejezések alapján, vö.: 1548: Labas serpenoth (Oklsz.) 1560.: Labas fazek (GyöngySzt.)

A lábasnak a nyílt tűzhelyek idején három lába volt. Az adatok nem teszik lehetővé a tárgytörténeti változáson alapuló új jelentésváltozat korának megállapítását.

A 18. szd. közepén lábas jelzővel ellátott lábos főnévre is vannak adataink (1750: lábas, lábos HOklszj.85) - ebből következik, hogy már a lábatlan edényt is nevezik lábasnak. A melléknév esetében a nyelvtörténetben a lábas alakváltozat uralkodó, a főnév alakja mindmáig ingadozó: lábos ~ lábas. A szerzők ajánlotta lábas elnevezésen úgy tűnik felülkerekedett a lábos alak - feltehetően az alapjelentés kopása miatt. Az EWUng már lábos szócikként veszi át.

4. *Kalácssütő (kuglófsütő)*: kerek fenekű, egyenes fala kifelé áll, hullámokba van hajtogatva körben.

1343: szn.:? 'pék' Sytew [László] (MNY.63:369)

1549: fn. 'sütőedény' (Oklsz. béles-sütő)

A szócsalád alapja a süt ige valószínűleg ősi örökség az ugor korból; vö.: vog. sét-’süt < a nap >.

Az ugor alapalak *citt3 lehetett.

5. *Fánk sütő (fánk sütő, tarkedlisütő, csehpimaszsütő)*. Több darab (3-5-7) alacsony kis tálból áll, amelyeket különböző formációban illesztenek össze.

6. *Szűrő (tésztaszűrő, laskaszűrő, csikmákszűrő)*. Sűrűn átlukasztott edény különböző alakban.

1533: zurő mn. (Murm.1985).

Az EWUng a korábbi első közlést módosítja;

1528: PartzPras Sewrew Sytha (MNY 31:277)

Csuvasos típusú ótörök jövevényszó, vö.: csuv. s r, s r ‘szűr’ ujj. süz ‘tisztít’... Megfelelői a jakut kivételével a törökség minden ágában vannak.

A magyarba került ócsuvas alak *sür lehetett, a mgh. nyúlása a magyarban a hangsúlyosság hatására ment végbe.

Érdekes különlegesség, hogy a csikmák előtag első előfordulása a 16. sz-tól kezdődött.

1590: Cocetum sic dictum, quod ad ignem coguatur: czik mak” (Sziksz F.144)

J.: ‘egy fajta főtt tészta, ‘metélt’.

1908: tésztaszűrő; Durschlag’ (Népr.Ért.9:179)

Összetett szó: előtag ‘metélt’ - csík

utótag mák - fn

Keletkezése, az összetétel elemeinek egymáshoz való viszonya nincs tisztázva. Föltehető, hogy az azonos jelentésű mácsik alapjául szolgáló mákcsik összetétel szóelemeinek tréfás fölcserélésével alakult.

Második jelentése tapadással keletkezett egy feltehető *csikmákszedő,-szűrő összetételből: vö. 1832: Mácsik-szedő, Mácsik-szűrő (Kreszn.)

Az EWUng szűkszavú magyarázata: Kompos-keveredés aus → csík + → mák.

7. *Fedő (födő)*. Különböző edények befedésére való.

1211: Fedeh sz.hn. (PRT.10:512.)

1395 K.: fedew fn. (BesztSzj.1293)

Ősi örökség a finnugor korból; osztj. penta 'beföd'

A fgr. alapalak *pent3 lehetett.

II. Fennálló öblösedény

1. Fazékfélék

a) Főzőfazék

1. *Fazék (fazék)*. Tűzálló agyagból való főzőedény, ritkábban élelmiszertartó.

1296: ? „Tria ingera iuxta viam Fazekar nuncupatam” sz.hn. (Oklsz.)

1348: Fazekas sz.szn. (Oklsz.)

1395 k.: „Olla: fa ek” (BesztSzj.1296.)

Származékszó; faz alapszava ősi örökség a finnugor korból; vö.: vog. pot 'lábas', lp. batte 'fazék, katlan'.

A fgr. alapalak pata

A fazék eleme ősi képző. A nagyság szerinti osztályozásnál a szaknyelv kategórikus: nagyfazék - fazék - kisfazék, a népnyelv funkcióhoz kötöttebb, hangulatosabb: lakodalmas fazék - fazék - csupor.

1198: ? „cum uxore Mahteltet cum una filia cuporan” sz.szn. (ÓMOlv.63.)

1575: „Fel adá egy kis czuporból az olaios kápo sztát a tuznél” (Helt: Krón.180.)

J.: (1575) 'kisebb edény, Töpfen 'bögre'

Származékszó; csup alapszava ősi fgr.; vö.; zürj. sol - tsipis'nyírhéjból készült sótartó'.

A fgr. * cupp3 lehetett az alap, 'nyírkéregből készített ivóedény'.

b) Tárolóedény

1. *Szilke (szilke) sirány, rátó, röstölő, porzsoló, bögre*: kívül is mázas ételhordó vagy tárolóedény.

1780: „1 szélkét, 1 csuprot és 1 korsót [vettünk] (MNY. 71:253)

Csak első előfordulása módosult korábbira az EWUng-ban: 1570/Szilkének (MNY 80:381)

Ismeretlen eredetű. A Dunántúlról gyérebben adatolt, egyébként majdnem az egész nyelvterületen elterjedt nyelvjárási szó. A nyelvújításkor az irodalmi nyelvbe is bekerült.

Bögre: 1577 k.: „egy begre forró ví el onch meg” (OrvK.255)

Ismeretlen eredetű. Török jövevényszóként való magyarázata vö.: csag, bogur, bögür, 'üstszerű edény' - egyenlőre elfogadhatatlan.

Pohár: 1854: 'kis fazék, csupor; kleiner Topf, Töpfchen'

(Magy.Érd.Kép.3:40: NSZ)

Az EWUng két adatot is módosít, első előfordulásában századokat lép vissza az időben: 1346 Poharus A; PN. A másik elem a szó vándorszó létét módosítja németből való átvételre.

2. *Bödön (bodon, fazék bödön)*: élelmiszer tartására szolgáló edény, fedővel vagy leköthető szájjal.

1561: „Desa, bodonj weka” (OkISz.)

Korábbi előfordulást adtol az EWUng (igaz kérdőjellel): 1214/? Bodun PN-személynév (VárReg. 321).

J.: 'élelmiszer tartására való fa vagy fémedény'.

Déli szláv eredetű, vö.: szb-hv. badanj 'kád, dézsa, odvas fatörzs, melyen át a vizimalom kerekére ömlik a víz; le. bednia 'dézsa, sajtár'. A magas hangrendű alakváltozat későbbi. A bödön ö-je labializáció eredménye. Nyelvjárásban

megvan a palat., velár. alakok közti jelentésmegoszlás - pl.: zsírosbödön, de lisztesbodon. Köznyelvi alak: bödön

3. *Komaszilke* (*komaszilke*, *komacsésze*): ólomház, egyedi megrendelésre készített, rendszerint virágmotívumokkal díszített. A gyermekágyban fekvő asszonynak nőrokonai ilyen edény(ek)-ben viszik az ételt. Művelődéstörténeti érdekességgé a szó utal egy sajátos választott rokonsági kategóriára - két vagy több különmemű párokból álló csoport viszonya: egymás gyermekeinek keresztszülőségére jelent felkérést. A néprajztudomány a komaságot mint intézményt (társad.), mint a műrokonság egyik formáját tartja számon. V.ö.: Néprajzi lexikon. Bp., 1980.

4. *Rötyke* (*rötyke*, *fűles rátó*, *karos rátó*): ételvivésre szolgáló edény. A száját átívelő kosárfüle van.

5. *Ikerbögre* (*páros pohár*, *iker pohár*, *kettes fazék*): szintén ételvivésre szolgál. Két darab, a hasán és a szájperemén összekapcsolt cserépfazékból álló, felül közös füllel ellátott. A Kisalföldön, É-Dunántúlon elterjedt, másutt szóróványos vagy ismeretlen (Alföld - Felföld, Erdély). A szomszédos népektől a Földközi-tenger mellékéig ismert, sőt Néger - Afrika egyes részein is gyakoriak a kettős edények (ott áldozati célra). Lehetséges, hogy a prehistorikus európai kultúrákban is a vallási szertartásokban szereplő tárgy volt.

Az alföldi lakodalmakban helyenként ~-be töltött itallal kínálták a menyasszonyt. Egyik fazékba bor, a másikba ecet került. Attól függően „jósoltak”, melyiket kóstolta meg először: bor = szerencsés házasság, ecet = házsártosság. v.ö.: Néprajzi lexikon. Bp., 1980.

E három tárgyra 3., 4., 5. kimondottan nyelvtörténeti adalékot nem találtam ilyen formában, elemeikre viszont már előbb utaltam (II.1.b) szilke, bögre címszó).

6. *Dohánytartó*: Ide különböző alakú tárolóedényeket sorolunk, többnyire dohánytartók, ritkán cukortartók. A változatos formák közül

legérdekesebbek a medve alakok. Ilyenkor az álla feje az edény fedője. Kizárólag egyedileg készültek.

7. *Köcsög (köcsög, tejesfazék, csupor)*: tej, esetleg lekvár tartására szolgáló edény, keskeny fazékféle

1750: „Mert pénzed (ha áll kötsogben, Élsz mellette szegénységben) Néked mi hasznot tehet (Heptalogus 63: NSZ.)

J.: ‘Öblös, bő szájú edény’.

Származékszó: a köcs-alapszava valószínűleg *fg.*, esetleg *uráli*, vö.: szelk. kieta ‘nyírhéjkosár’, md. ketse ‘merítőkanál’ tv. kita ‘merítőedény’.

Az alapalak *kic3 vagy *küc3 lehetett.

8. *Köpülő (köpülő)*: lehet teljesen mázatlan korsósmunka, de általában kívül, belül mázas. Magas keskeny edény, lefelé szélesedik.

Fedőszerű kármentője mélyen a szájba illeszkedik és ennek közepén lyuk van a köpülőbot számára.

1405 k.: „multrale kwplw tee” SchlSj. 1446).

J.: ‘vajköpülő faedény’

1594: fn. (Oklsz. vaj - köpülő)

Ótörök eredetű v.ö.: bask.köbö ‘vajkészítő edény, nagyobb faedény, fakád’. Minden valószínűség szerint a honfoglalás előtti magyarság állattenyésztésében érvényesülő török hatás nyomán, mint a tejfeldolgozás egyik műveletének kellékét jelölő kifejezés került át nyelvünkbe.

9. A *fali sótartó* keskenyfenekű fazék formájú bögre nagyságú edény, falra akasztható.

10. *Fali fűszertartó (só-paprikatartó)*: szintén falra akasztható. Két, három kisebb méretű egymással összeragasztott kicsiny edényből áll.

1554: „Fűszeres szekrényke” (Radv: Csal.2:12).

J.: ‘Az ételnek sajátos színt, ízt, illatot adó anyag; fűszert tartalmazó, annak tartására szolgáló’.

A szócsalád tagjai összetett szavak. Közös elem: ‘a növényi, növényféle’ jelentésben szereplő fő előtag. Az utótag (szer, szerszám, szerzet) a valamihez szükséges kellék jelentésű.

A nyelvújítástól a szer kiszorította a másik két utótagi lehetőséget.

11. *Mozsár*: alja rendkívül vastag és vastag fala homorúan áll, vagy pedig domborúan. A ritka formák közé tartozik (a II/1)b 8., 9., 10., 6 is!) 1405 k.: „mola: mofar” (SchlSzj.1126)

J.: ‘fából, fémről, stb. készült edény, amelyben valamit apróra törnek.

Német eredetű, esetleg szlovén közvetítéssel is; vö.: kfn. morsoere, morsoer, mörser, morsel ‘mozsár mint zúzóeszköz’; szln. mozar, moznar ‘ua’. Végső forrása a lat. mortarium ‘ua’.

12. *Bögre* (*bögre, pohár, csupor*: kicsiny, legfőljebb 15 cm magas fazékszerű edény. Változatos alakú (Etimológiája a II/1/b - szilke (1.) címszónál.

13. *Gyertyamártó*: magas, függőleges oldalú keskeny edény, keresztmetszetben téglalap alakú. Ritka edény.

Az összetett szó előtagja: 1395 k.: „lignus: gyertaba való” (BesztSzj.926)

J.: ‘viaszból, faggyúból, stb. készült, rúd alakú, béllel ellátott világító eszköz’.

Ótörök eredetű, vö.: csuv. sur a ‘gyertya’. Alapszava a yar,- yaru - ‘fénylik’. A magyarba került török alak a * jarta lehetett.

márt 1416 u./1450 k.: „ma2lad te falatodat az écetbe” (Bécsi K.5.).

J.: 1. folyékony, híg anyagba beletartva, azzal átitat, megnedvesít, azt felitatja.

2. 1547: < gyertyát > mártogatással készít (Mny.25)310).

Utótagja származékszó: felthetően már – alapszava ósi ugor., vö.: vog. mur ‘merül’.

Az ugor kori előzmény a mer ige előzményének veláris változata. A jelentésmegoszlás az eltérő hangalakú változatok használatában már ugor kori:

- a mer előzménye: a cselekvő felé irányulás,
- a márt előzménye: a cselekvőtől távolodó mozgás jelölésére foglaltatott le.

A márt –t-je mozzanatos v. műveltető igeképző.

II / 2 Korsóféle öblös edény nyakkal

a) Vizesedények

1. *Korsó* (*korsó, rostélyos korsó, csörgős korsó, csecses korsó, bugyigakorsó*): szűknyakú, öblös vizesedény.

1395 k.: „orceus: kis korfo”, „orceohus: korfow (BesztSjz. 1315., 1316.)

J.: öblös cserép, esetleg üvegedény.

Valószínűleg szlovák eredetű; vö., szlk, krcah ‘korsó, kancsó. Legkésőbb a 12. sz. elejétől való.

2. *Kanta* (*kanta, kantakorsó, szájas korsó, szájas, bendis*): vízhordó edény

1548: „On kantha fedeletlen” (OkISz.77)

J.: 1. 1548: folyadékok tartására, hordására szolgáló nagyobb korsó, kanna.

2. Egyfajta mértékegység

3. 1673: vaj, méz, gyógyító kenőcsök, stb. tárolására szolgáló edény

4. 1928: ‘női szeméremtest’

Bajor-osztrák eredetű; vö.: kante ‘kanna, kanta’ végső forrása a lat. cannata ‘kifolyócsővel ellátott (fazék) jelzője. A szóátvétel körülményei tisztázatlanok - eleinte inkább keleti nyelvjárási szóként mutatkozik. Négy jelentése magyar fejlemény.

3. *Kiöntőcsöves kanta (ecetes korsó, paprikás korsó, uborkás korsó):*
- ecetes vagy savanyító edény.
Ezt a szócikket jelzős szerkezetként már nyilván nem veszi fel az etimológiai szótár.
Az „ecetes kanta” összetételt az Új magyar tájszótár rögzítette. 1. eceteskanta (Zilah 1153:407) ecetős kanta (Hódmezővásárhely 423): ecet tárolására használt szűk szájú cserépedény.
4. *Kétszájú korsó (kétszájú bugyiga):* felül zárt, nyakatlan öblösedény, felső részéből két cső nyúlik ki. Középpütt van a kosárfül.
Kétszájú bogyoga (Zürich p.vid. 387:217); két ivónyílással ellátott, szűk nyakú, öblös agyagkorsó.
5. *Öntözőkanta (öntözőkanna):* kiöntőcsöves és azon rózsával ellátott kanta. Ritka forma.
6. *Veder (veder):* fazék formájú keskenyfenekű felül domborodó edény, száját átívelő kosárfüllel.
1405 k.: „idria: veder” (SchlSj. 1114).
J.: ‘egy fajta edény’ → ‘egy fajta űrmérték, főleg bormérték’
Szláv eredetű; vö.: szb-hv vjédro, védro ... ‘egy fajta edény, veder’. A szláv szavak a voda ‘víz’ származékai. A magyarba egy többes genitívusi védrr, esetleg vedr került át (Szlávban az 5-nél nagyobb számok után többes genitívus áll). A veder formára a víz vides származéka is hathatott.
Az EWUng vödör hangalakban jelöli.
7. *Locsoló (locsoló):* a szoba földjének locsolására szolgál: feneke közepén lyuk van vagy kiálló cső.
1542: „Waryas - Johannis Locholo” sz.szn. (Mny.26.:148) Hangutánzó eredetű.
8. *Dohánypalánta locsoló (luklocsoló):* hosszú, vékonyodó nyakú, felül domborodó forma, oldalának alján félkör alakú nyílással.

II / 2/ b Borosedények

1. *Bokály* (*bokály, kancsó, korsó*): karcsú egyfülű körte alakú borosedény
1549: „Thwba cum bokaly” (OkI Sz.)
J.: Cserép v. üvegkorsó ill. kancsó, bormérő edény.
Olasz eredetű; vö.: ol *boccale* ‘fajanszkorsó; bor mértékegysége’. Végző forrása feltehetőleg az egyiptomi, megfelelője azonban legkorábban a görögből mutatható ki. Ez a latin *bancalis* ‘italok hűtésére szolgáló agyagedény’ révén került át az olaszba, s német vagy más közvetítő nyelv által lett európai vándorszóvá.
2. *Kupa* (*kupa*): henger alakú keskeny magas ivőedény.
1395 k.: „cuppa: Cuppa” (BesztSzj.566)
J.: serleg
Latin származását módosítja az EWUng: olaszra, s talál egy korábbi előfordulást 1229/? *Cupa* ON-Ortsname.
3. *Kancsó* (*kancsó, korsó, boroskorsó, orros, orrondi, mihók*): olyan folyadéktartó, elsősorban borosedény, melynek szája összenyomott.
1585: „batiocus: kantso bókál”.
J.: csúcsos szájú, nagyobb füles edény, korsó
Ismeretlen eredetű.
4. *Miskakancsó* (*miska, mihók, kancsó, pintes*): emberfejű süveges boroskancsó, a süveg alkotja a kancsó száját és kiöntőjét.
Mihók: csúcsos szájú mázas cserépkancsó (Új magyar tájszótárIII. 1979: 1265)
5. *Csalikancsó* (*furfangos kancsó, rejtélyes kancsó, sokcsöcsű kancsó*): lényege, hogy nem lehet közvetlenül inni belőle, füle üreges és a kancsó belsejében nyílásban végződik és így csőszerűen vezeti a folyadékot a száj szélén lévő csőbe, amelyen több valódi illetve hamis csecs szokott lenni.

Az ital fortéllyal való kiivását erősíti meg a tájszótári adat is (Új magyar tájszótár I. 1979.)

6. *Kulacs (kulacs, csutura)*: lapos, korong alakú, szíjra függesztve hordozható borosedény.

1735: „két kulacs” (MNY. 58:105)

J.: Itálnak való facsutura

Bizonytalan eredetű.

A kétkulacsos melléknév nem a nagyalföldi vőfélyek kettős tréfás kulacsára utal. Nagy Ignác (1810-1854): Tisztújítás című politikai vígjátékának 1843. augusztus 5-én a Pesti Nemzeti Színházban tartott bemutatója nyomán keletkezett. A darabban szerepel egy züllött, kétszínű kortes, aki mindkét megyei méltóságra pályázó jelöltől pénzt fogad el. Ezt a szerepet Hubenay Ferenc komikus úgy alakította – a színpadi hatás fokozása érdekében –, hogy mindegyik kezében egy-egy kulacsot tartott: mikor az egyik jelöltet éltette, egyikből ivott ... Valószínűleg a komikus saját ötlete, mert a színpadi utasítás csak egy kulacsot említ!

7. *Hordókulacs (hordókulacs)*: 3,6, vagy 10 kicsi hordóból álló forma. Csővekkal illesztették össze ezeket háromszögletes alakra, szintén lapos, hordozható borosedény. Igen ritka.
8. *Pereculacs (pereculacs)*: a kulacs olyan változata, amely pereg alakú, középpütt üres.

II / 2 / C Pálinkásedények

1. *Butykoskorsó (butykos, pálinkás butykos)*: szűknyakú hasas, pálinkásedény. A vizeskancsóhoz hasonló forma, de soha nincs rostélyá és elszűkülő száján piciny kiöntő van.

1669: „Öreg butykos öt itezés mázas korsó – 9 dénár” (MNY. 61:483)

J.: 'szűk nyakú korsó'

De vő.: 1604: „Bogyogos korfo : ” Brochus” (MA)

1618: bugykos korsó (TörtTár 18958)

1708: Bugyogós korsó (P.P.)

Magyar fejlemény: a bugyogós (butykos) korsó 'butykos' szerkezet jelzőjének jelentéstapadásos önállósulásával keletkezett. Beletartozik a bugyog családjába. Alapja: a szűk szájú edényből bugyogva, bugyborékolva ömlik ki a folyadék.

2. *Kiöntőcsöves butykoskorsó* – oldalt kiöntőcsöve van szintén pálinkának használják, mázas edény. Ritka forma.
3. *Butella (butella, butykos)*: hordozható kis pálinkasedény, legfeljebb 25 cm magas, általában lapított fületlen edény.

1752: „A tokaju asszú szőlő bornak buteliája jár két és három rubelen” (Nyr. 46:150)

J.: 'palack'

A TESz német eredetűnek tartja, az EWUng viszont vándorszónak mondja, s míg előbbi a latinból származtatást tévesnek tartja, az utóbbi épp ezt erősíti meg. Találtak a szerkesztők korábbi előfordulást, így ez is módosul: 1735: buteliak (SZT)

4. *Könyvbutella (zsoltárbutella, zsoltár, imakönyv)*: lapokból alakított könyv formájú pálinkasedény, ivásra szolgáló kicsi szája rendszerint a „könyv” keskeny felén van.
5. A *hordóbutella* hordó formájú kis pálinkasedény, négy lábbal, tetején kis kerek szájjal.
6. A *figurális butellák* emberformában (*emberbutella*) vagy állatformában (juh, sündisznó, madár) korongolt pálinkasedények kézzel formázott tagokkal.

II / 3. Különféle edények és cseréptárgyak csoportjai

1. *Kosárka (cérnatartó, kaska, varrógaboly)* – fonott kerek kosarat utánzó edény.

1395 k.: „Chopin [us]: kofar” (BesztSzj.548.);

1585: „Kosaratska sz., kosárotska sz. (Cal.150)

J.: ’vesszőből, szalmából stb. font tartó v. szállító eszköz, ill. más ehhez hasonló tárgy

Déli szláv eredetű; vö.: szb. – hv. kosara ’kosár’

2. *Tintatartó (kalamáris)*: lapokból formált hasáb vagy szív alakú edény.

A jelöletlen tárgyi összetétel előtagja latin eredetű, míg utótagja a finnugor időkből való. Még másik négy összetétel elemeként is előfordul (fésűtartó, hamutartó, szenteltvíztartó, gyertyatartó) e fejezetben, itt mutatom be (lásd még II/1/b/11.: fali fűszertartó).

1395 k.: fn. ’valamit tartó tárgy’ (BesztSzj. 1303)

Bizonytalan eredetű. Talán ősi örökség a finnugor korból; vö.: finn *tarttua* ’fog, megfog, megragad ... A finnségi szavak visszaható igeeképzővel alakulhattak egy * *tartta* alapszóból. A bizonytalanság oka: kevés és távoli a rokonnyelvi szó, s a finn szó más etimológiai kapcsolatba vonható származék is lehet.

Mégis: jelentéskörének, használatának gazdagsága alapján mindenképp feltehető, hogy szókincsünknek igen régi eleme. A finnugor időkre vonatkoztatást megerősíti az EWUng s egy korábbi személynévi előfordulást is talált 1269-ből. A funkcionális alapú elnevezésekben az előtag határozza meg a tényleges használat körét.

3. *Fésűtartó (fésűtartó)*: lapokból formált, falra akasztható tárgy, amely egy téglalap alakú hátlapból és egy alacsonyabb téglalap alakú előlapból áll, a kettőt kicsi oldal erősíti össze. A hátlap felül átlukasztott, hogy falra akasztható legyen. Szóösszetétel, az előtag valószínűleg a fejt: féslik ige alapszavának folyamatos melléknévi igeneve.
4. *Szenteltvíztartó (szenteltvíztartó)*: falra akasztható tárgy. Átlukasztott hátlapja fent elkeskenyedő, felülete domborműves. A hátlap alsó részéhez

van hozzáerősítve a félgömb vagy keskeny alakú csúcsban végződő víztartó edény. Összetett szó.

Az előtag szent szava szláv eredetű, a magyarba a keresztény terminológia révén került még a X. században. A szentel valószínűleg magyar származék.

5. A *cseréptábla* rendeletetése különféle lehet, pl. házszám, kép, stb. Téglalap alakú, kör alakú vagy más formára vágott sima cseréplap, egyik oldala díszes, mázas, háta rendszerint mázatlan. A falba beépítik vagy képszerűen felakasztják. Tábla a cserép tükörráma is, melynek domborműves kerete van.

1395 k.: „tefta cherep” (BesztSzj. 1297)

J.: 'agyagedény'

Már ebben a meghatározásból egy érdekes azonosításnak lehetünk tanúi, a kiégetett anyag az edény azonosítójává válik. Ez a mai szóhasználatban ugyanúgy fellelhető metafora. Ugyanakkor párhuzamosan él az 1535-ös jelentés is : - főleg jelzőként – kiégetett anyag mint a cserépedények anyaga: czerep (Ozor: Christ 105: NySz.), s az 1807/1894-es is: 'virágcserep; Blumentopf' # (Kazinczy: lev.5: 243: NSz.) Visszaszorult azonban az 1795 körüli jelentéskör: 'kályhacsempe'; Ofenkachel' # (Takács R.: Told.N.v.: NSz.)

Szláv, közelebbről déli szláv eredetű; vö.: szlk. Crep 'cserépdarab, törmelék, virágcserep, kályhacsempe'.

Az EWUng korábbi helységnévi adatokat tüntet fel; 1248/Cherep Ortsname –ON – helynév; 1337: Cheripes A, ON, s 1372/ cerepefefek A alakot.

6. *Csigacsinaló* (*csigacsinaló*): téglalap alakú lap, felületén barázdált, egyik végén mintásan kivágott fogója van.

A funkciót nevezi meg a jelentéstapadásos jelentéssűrítő szóösszetétel (csiga alakú tésztát csináló eszköz, tárgy).

Az előtag ismeretlen eredetű – az utótag igéje szláv átvétel.

7. *Kanalas (kanalas)*: cserélapokból formált falra akasztható tárgy. A téglalap alakú hátlapra egy merőleges keskeny keretet és egy átlukasztott lécezt illesztenek, melybe a csanakak beledughatók.
8. *Kotyogó (kotyogó, bugyogó)*: a bor forrását jelző eszköz, amelyet a hordó szájára helyeznek.

Kotyog

1540: „Unum kwto go lweg portare” sz. (MŊy. 13:255)

J.: < főleg üveg > bugyogó hangot ad.

Kotyogó: 1737: fn. ’szűk nyakú üveg’ MŊy. 9:88)

Hangutánzó eredetű szócsalád tagja: buggyanás, loccsanás, ütődéssel járó szaggatottabb, tompább hangmegnyilvánulások.

Az EWUng származékszavas személynévként adatolja, s majd három évszázadnyival korábbról!

1474 Kothyogo A, PN (TCrK3b)

9. *Itató (itató, csirkeitató, réceitató)*: kúp vagy félgömb alakú edény, alacsony oldallal, tetején körben egy sor kerek lyukkal. Kiemelkedő gomb van a közepén lyukkal a víz beöntésére.

Az iszik finnugor igealakból *juye v. juke képzett magyar alakulat. A műveltető ige folyamatos melléknévi igeneves származéka jelentéstapadásos, szerkezetből önállósult tag.

10. *Virágcserep (cserep, tégli)*- felfelé szélesedő egyenesfalú edény, sima vagy rámas széllal. Fenekének közepén kis lyuk van. Vö.: még 3/5

11. *Virágcserep alja (cserepalávaló)*: laposedény, egyenes, kissé felfelé álló alacsony fallal, hasonlóan a kerek tepsizhez.

12. *Virágváza*: vágott virág tartására szolgáló edény.

Szóösszetétel. Az előtag 1300-ból „Vylag vila II ga virágnac virága ... (ÓMS). Ósmagyar kori hasadás eredménye: a világ ’fény, ragyogás,

világosság’ szónak elkülönült változata. A ~ eredetileg általánosabb jellegű gyűjtőnévi szerepű szó lehetett, s a rét, mező, fa virágzására vonatkozhatott. Jelentésfejlődése ’fénylő, világító, fehérés színben tündöklő jelenség → ’virágzás, virágzat’ lehetett.

Utótagja: 1800: „Ugyan azon Portrérok Vazokra és lámpásokra festve” (M.Kurir 1:103:NSZ)

J.: ’váza’

Nemzetközi szó; vö.: ang.vase, nem. vase, fr. vase, ol. vaso ’váza’. Végső forrása a lat. vas ’edény’. A franciából terjed el.

13. *Oromdíz, kapu- és kéménygomb (kapugomb, kéménygomb)*: a kapufélfa csúcsára, illetve a kémény tetejére tűzhető. Formája nagyon változatos: gömb, kúp, váza alakú lehet, teteje csúcsosan végződhet, figurális dísz lehet rajta (kakas, emberalak), esetleg kereszt. Talpa van, ez alul lyukas, hogy feltűzhető legyen.
 14. A *szobor* csoportba a csupán vagy főként dísz tárgynak készült emberalakok és állatfigurák kerültek. Pl.: a kezükben tálcákat tartó nők (sótartók), sellőt ábrázoló falra akasztható figura (függőnytartó).
 15. *Hamutartó (hamuzó, hamutartó)*: laposedény, alacsony oldalfala befelé hajlik és néhány helyen ujjbenyomással mélyített.
 16. *Mécses (mécses)*: kis kiöntővel ellátott tálcaska. Két formája különböztethető meg: a talpas mécses (*talpas mécses*) oszlopos talppal és függőleges füllel; és a talp nélküli szélesfenekű tálcaska (*gyalogmécses*). 1604: Meczes mn. (MA. Myscos a.) Ófrancia eredetű. vö.: ófr. meche, fr. méche ’kanóc, gyertyabél, lámpabél’.
- A magyarba ≈ 1200 vagy a XIII. sz. első évtizedeiben kerülhetett. A főnevesült mécses származék jelentéstapadás eredménye; vö.: pl. a mécses cserép (CzF.) Az EWÜng a vándorszók közé sorolja.

17. *Gyertyatartó*: oszlopszerű forma, felső részén a gyertya számára bemélyítés van és ez alatt karima. Széles, lapos talpon áll, néha függőleges füle is van.
18. *Persely (persely, pörső, buksza)*: többnyire gömbölyű forma, tetején kis csúccsal, oldalt a pénz bedobására szolgáló nyílással (gömbölyű persely). De lehet gyümölcs formájú (körte-persely) és van figurális darab is (pl.: asszonyalak, malac-persely).
1536: „bochattyak wala a pewsselybe” (Pesti: N.Test.169:NySz.)
J.: ’pénz gyűjtésére szolgáló, zárható, tetején keskeny nyílással ellátott doboz’.
Valószínűleg német eredetű, de a megfejtés részletei tisztázatlanok. Forrása a latin bursa ’börzsák’, pénzeszacskó’. A magyarba ez ’erszény, persely’ jelentésű bajor-osztrák * pürschel, *pörschel alak kerülhetett.
1. *Játékedény*: az eddig tárgyalt formák apró másai, kb. 10 cm-nél kisebb tárgyak, melyeket gyermekjátékként készítettek.
2. *Csöngő (cserépcsöngő)*: kehelyforma, benne agyagból való ütője (szíve, lelke) spárgával beleerősítve.
1295: ? „Duos flumios Kethchenge vocatos” sz. hn. (OkI Sz.); 1478: Chengew szn. (OkI Sz.)
Hangutánzó – onomatop – eredetű. Hangalakja a tiszta, éles, magas, csöngő hangot jeleníti meg.
Az 1295-i helynévi adat idevonása a folyóvíz csörgedezését felidéző hangképzet alapján okolható meg.
Az EWUng ezt a magyarázatot nem veszi át, a második adatból vezeti le az etimológiát: 1478: Chengew A, PN.
3. *Íróka (íróka, gurgulya)*: cserépből készült fazekas festőszerszám.
Gömb alakú, alul lapos, kétoldalt benyomott, tetején lyuk a festék beöntésére és elején kis cső, melybe a toll illeszthető bele.
Ír: 1372 b/1448 k.: „kijnak ebellew ha aban meg yrtakuala f ent ferenc et” (Jók.K.66.)

J.: 1. 'fest' 2. < beszédet > látható alakban rögzít, feljegyez.

Csuvasos jellegű ótörök jövevényszó; vö.: tat. yaz 'ír' mong. jiru-; mandzsu niru -: 'vonalat húz, fest, ír'.

A magyarba került ócsuvas alak * ír – lehetett.

Ugorkori átvétel lehetősége művelődéstörténeti és hangtani nehézségekbe ütközik.

4. *Fütyülő* (*fütyülő, síp, madár*: gyermekeknek készült madár alakú síp, a farkán kell fűjni. A kakukkfütyülő (kakukk) korongszerű, felül csonkakúp alakú zárt forma, két nyílással.

A fütyülés korszó (fütyülés korszó, sípos) kiöntőcsöves korszóhoz hasonló forma.

1621: „Fityolteni: Sibilare, Sibilo monere, accerfere” sz. (MA).

J.: 'fütyülő hangot ad'.

1831: Fütyölő mn. és fn. (Kreszn.)

Hangutánzó eredetű szócsalád. Hangalakja a szájából kiáramló levegővel keltett és más eredetű süvítő hangot jeleníti meg.

5. *Vegyes csoport*: azok a tárgyak, amelyek csak egy-két példányban képviseltek (tölcsér, kürtőskalácssütő, spárgafedő, madáritató, párafelfogó ablakvályú, mélyfüstölő).

III. *Kályhás munka* (*kályhaszem, kályhafiók, kályhacsempe, kályhapárkány, kályhagomb*)

A szóösszetételek a cserépkályha egy-egy korongolt, vagy lapból készített „alkatrészét” nevezik meg. Nyelvi szempontból e tárgycsoport anyaga szűk, egynemű, részletesebb tárgyalást nem indokol.

2.3.2. A tapasztalatok összegzése, következtetés

2.3.2.1. Forma-funkció-elnevezés hármassága

Azt mondhatom, hogy az elő két szempontot Igaz Mária-Kresz Mária anyaga teljesen feltárta. Az elnevezések javaslatához 139 népnyelvi elnevezés vizsgálata után választották a legmegfelelőbbnek tartott (leginkább egyezést mutató v. legjobban elkülönült) 71 szaknyelvi alakot. Az általam megvizsgált szóanyag nyelvtörténeti háttere, etimológiai vizsgálata teljesen szinkronban van az általuk javasolt névvel, s meghatározással. Egyetlen tárgy esetében sincs lényegi eltérés a szerzőpár leírása és az első jegyzett alakban közölt jelentés címszó között. Persze ezen nem szó szerinti megfelelést kell érteni, hanem tartalmi. Úgy érzem a kétféle megközelítés egymásra vetítése gazdagabbá, árnyaltabbá tette a szóanyagot. Pl.: a tányér címszó esetében: az olasz jövevényszó még tányér, fatányér jelentést hordoz – eredetileg a hús szeletelésére való deszkadarabra utalva, míg az 1395 körüli jelentés kerek, lapos edényt rögzít, amelyből esznek – anyagára nem utalva.

Ugyanilyen tárgytörténeti érdekesség az alapanyag vonatkozásában a csupor szónál: a finnugor nyelvekben 'nyírhéjból készült sótartó' -t jelentett az alapszó. A tepszi esetében viszont a 'tálca, kerek tál' jelentés mellett az 'agyagedény, agyagtál' is megőrződött az oszmán-török eredetű vándorszóban. Összességében tehát a nyelvtörténeti, etimológiai vizsgálatot nem végző szerzőpár jó érzékkel támaszkodott a tájnyelvi anyagra, mert az megőrizte, továbbvitte akár az ősmagyar kori jelentést is.

2.3.2.2. A tájnyelvi (139db) és szakszavak (71db) viszonya

A tájnyelvi anyagra épült a szakterminológia, melynek célja az egyértelműsítés, egyszerűsítés.

A népi elnevezések többsége egyszerű szó. Tájégségükhöz kötődésük a forrásmunkámban nem adatolt, így ezt a kérdést nem tárgyalom. De nézzük a szóhangulat témakört! Milyen kellemes hangzásúak, s mégis sokszor távoliak, jelentést alig hordozók számunkra: rötyke, sirály, röstölő, porzsoló, kétszajú bugyiga, mihók, orroni. Az összetett szavak méretre, funkcióra, különlegességekre utalók: kistál, kistányér, nagyfazék; kuglófsütő, csíkmákszűrő, tejesfazék, só- paprikatartó, luklocsoló, öntözökanna, fésűtartó, cérnatartó, csirkeitató. Érdekes a szóösszetéti palatális – veláris alakok közti jelentésmegoszlás: zsírosbodon – lisztesbodon. Zsoltárbutella, hordókulacs, sokcsőcsű kancsó, kétszajú bugyiga. Ugyanez a hármasság a szószervezetekben is megvan: első tál... hatodik tál, ecetes korsó, lakodalmas fazék, pálinkás butykos; furfangos kancsó, rejtélyes kancsós, csörgős korsó, füles rátó...

Bár a népi elnevezések vizsgálata nem volt célkitűzésem, de a szóhangulat fontossága miatt nem tudtam ellenállni néhány érdekesség megemlékezésének.

A szakelnevezések fele (35) rötyke, szilke, köcsög, csupor, mozsár, köpülő, kosárka – szófaji szempontból a többség főnév, de vannak főnévi igenevek is (8) – 22 : 13 a nem képzett, s képzett szavak aránya (utóbbiban az igenévképző mellett a kicsinyítőképző – írka, kosárka -, és a melléknévképző – kanalas, mécses – értendő). A szóösszetételekben megvan-e a méret-funkció-különlegességre utalás? Igen: nagytál, gyertyamártó, hamutartó, játékedény; komaszilke, pereculacs, ikerbögre. A szószervezetekben talán a szűkszajú bokály teljesíti a méret vonatkozást, a funkció csoportba került a dohánypalánta locsoló, a különlegességet hangsúlyozza: lábas serpenyő, fali sőtartó, kiöntőcsőves kanta, figurális butellák.

Az összetételek csoportosításáról még lesz szó dolgozatomban az etimológiai összesség részeként.

2.3.2.3. A szóállomány kora

Az újkőkori ember már növénytermesztő-földművelő társadalomban élt. A letelepedés, életmódváltás révén megszülettek az első mesterségek: a szövés, fonás, fazekasság. Az edénykészítés, a megélhetés, élelemtárolás – majd készítés – kiszolgálója elsődlegesen, de a szellemi (kulturális, vallási) tevékenység része is. A kezdetleges forma és technika – a funkciónak megfelelően – állandóan tökéletesedett, s mindmáig életképesen fennmaradt (mindig az adott kor igényeit kielégítve).

A társadalmi, kultúrtörténeti, technikai változást a nyelv is követi (új szerszámok, anyagok, formák, edények neve). Mégis nagyszerű volt látni, hogy a vizsgált nyelvi anyagban lévő szavak, már az előmagyar korban is fellelhetők – ugyan nem az uráli egység korszakában, de a finnugor (fedő, összetételek - tartótagja), ugor (tál és - sütő, - márt utótagok) egység időszakában igen!

A magyar alakulatok és a jövevényszavak keletkezésének ideje nehezen állapítható meg, hiszen a nyelvelméletlen korba csak visszakövetkeztetni tudunk, s a nyelvelméletes időszakok első közlései nyilván nem esnek egybe a szó keletkezésének, átvételének idejével.

2.3.3.3. Nyelvtörténet és etimológia

Az előbb említett bizonytalanság miatt nagy gondot okozott az anyag rendszerezése. A kronológiai út járhatatlansága miatt kerestem új megoldást. A szakirodalmak közül e tekintetben Kiss Jenő: Magyar madárnevek című munkáját vettem eligazítónak (Kiss 1988:5). Persze az ő felosztását sem tudtam maradéktalanul átvenni, mert az általa alkalmazott kategóriák közül hiányzik az én anyagomból a tükörfordítás és a népetimológia köre. Átvettem etimológiai típusaiból a következőket: alapnyelvi eredetű, magyar alakulat, jövevényszó, ismeretlen/bizonytalan.

Ezen egységeken belül törekszem a nyelvtörténeti típusok és időhatárok érzékeltetésére. Az ehhez vizsgált szakirodalom köre: A magyar nyelv történeti nyelvtana (Benkő 1991:188.), A magyar fiktív (passzív) tövű igék (Benkő 1984:57 – 157).

I. Alapnyelvi eredetű

Finnugor: fedő

tart (szenteltvíz/tartó, gyertya/tartó,
hamu/tartó...)

Ugor: tál

márt (gyertya/mártó)
süt (kalács/sütő)

II. Magyar alakulat

1. Képzés

Ősmagyar kori ősi tőhöz alapnyelvi képzők járulnak. A -g, -k, -r deverbális és denominális névszóképző is. Utóbbi valószínűsíthető a köcsög, fazék, csupor főneveink esetében. (A korai ómagyarkori nyelvemlékekből adathozhatóak – világ, virág, csillag, hazug, ideg, keszeg, lelet, ágyék, könyök, egér, gyökér, agyar – a formáns tehát az ősmagyar korban lehetett szélesebb körben produktív).

2.a Jelentéstapadás – onomatopoetikus (hangutánzó) tövű, de ugyanakkor egy szerkezetből jelentéstagadással önállóuló jelző. Nagy hányaduk rögtön képzővel lépett be a nyelvi rendszerbe, s a nem ilyenként, hanem a korábbi tőige származékijéből való átminősüléssel keletkezett egyediek számítanak kivételnek.

Cseng/ő: valószínűleg már mint képzőt magán hordozó lexéma lépett be a nyelvi rendszerbe, talán még a nyelvemlékes kor előtt.

Bugyog/ó: (bugyogós korsó = butykos): mindjárt képzővel születhetett, amit fogalmi tartalom, s annak dinamikussága, expresszivitása igazol.

Sosem volt töigei előzménye, indulatszói sem, hanem tövük kezdettől fiktív jellegű volt.

fütyül/ő: rögtön tö+képző együttes kapcsolatával keletkezett – valószínűleg az ómagyar kortól kezdődő időkben.

kotyog/ó: ó- és középmagyar korú adatolhatóságú igenévi származék.

2.b Jelentéstapadás: mécses, lábas, szűrő, fedő, sütő, itató, locsoló, köpülő, kanalas, csigacsináló... tárgy, eszköz, cserép. A szerkezetből önállósultak, főnevesültek – többségük ősmagyar csigacsináló, néhányuk idegen eredetű tövel (köpülő, kanalas, locsoló).

3. Kicsinyítőképzős szavak: íróka, kosárka

4. a Jelentéstapadásos analógiával főnevesülnek alárendelő szerkezetből összetétellé – funkcionális alapú elnevezést adva: csíkmákszűrő, gyertyamártó, gyertyatartó, fűszertartó, tintatartó, hamutartó, fésűtartó, szenteltvíztartó kalácssütő, fánkcsütő (tárgyas szerkezetek) s öntözőkanta, oromdész, cseréptábla (minőségjelzős összetétel).

4.b Jelentéssűtítő összetételek: virágváza, csalikancsó, miskakancsó, butykoskorsó, csigacsináló, hordókulacs, pereckulacs, könyvbutella, hordóbutella, kapugomb, kéménygomb

5. Szószervezetek

dohánypalánta locsoló (tárgyas), kiöntőcsöves kanta, szűkszájú bokály, kétszájú korsó, kiöntőcsöves butykoskorsó, fali sótartó, fali fűszertartó, figurális butella (minőségjelzős), virágcserep alja (birtokos).

II. Jövevényszó

ótörök	szláv	latin	olasz	német	ismeretlen
--------	-------	-------	-------	-------	------------

<i>tepsi</i>	<i>bödön</i>	<i>butella</i>	<i>tányér</i>	<i>vájling</i>	<i>szilke</i>
	<i>korsó</i>		<i>bokály</i>	<i>mozsár</i>	<i>kancsó</i>
	<i>vödör</i>		<i>kupa</i>	<i>kanta</i>	<i>kulacs</i>
	<i>cserép</i>			<i>persely</i>	<i>bögre</i>
				<i>pohár</i>	<i>kanalas</i>

2.3.2.5 A TESz és az EWUng tanúságtétele

A szóanyag vizsgálata folyamatos. Akadnak bizonytalan, eleve feltételezést tartalmazó magyarázatok, amiket a későbbi kutatás megerősít vagy megcáfol: igyekeztem gyűjtésemet a legfrissebb etimológiai megállapításokkal szembesíteni: Végül is 16 szó esetében tapasztaltam eltérést. 10 esetben korábbi első adatközlésre bukkantak. Legkirívóbb a pohár 1854:1346-os szembeállíthatósága, a kotyogó 1737:1474 adatolási eltérése. De megtörténik – igaz egy esetben – fordítva is a dolog: a csengő szónál a TESZ-ben kérdőjellel közölt 1295-ös helynévi adat idevonhatóságát a szerkesztő nem érzi indokoltnak – így az EWUng nem közli.

Az eredet kérdésében három adat módosult: pohár – vándorszó helyett német eredetű; butella – német helyett latin mécses – ófrancia helyett vándorrá.

Tárgytörténeti változásra utal mindkét mű a lábos esetében.

Két esetben más alakban veszik át a szót Igaz Máriához és Kresz Máriához képest: veder helyett a vödör, csöngő helyett csengő áll a szótárakban.

2.3.2.6. A fazekasmesterség hármas tagozódása

A tárgycsoportok rendszere – bár teljesen nem esik egybe – kapcsolatban van a fazekasmesterség hármas tagozódásával, a mesterség fazekas, korsós, tálas ágával. Az ezt szemléltető táblázatot a szerzőpár dolgozatából vettem át (Igaz – Kresz 1965:92).

A mesterség ága	Edénycsoport	Nyersanyag	Mázoltság
Tálas	I. Laposedény 1. Tálasedény II. Öblösedény 1.b. Tárolóedény 2.b. Borosedény 2.c. Pálinkásedény	Nem - Tűzálló anyag	Mázás
Korsós	II. Öblösedény 2. a Vizeskorsók 2. itató, virág- cserép, stb.	Nem - Tűzálló anyag	Mázatlan
Fazekas	I. Laposedény 2. sütő-, főző- edény II. Öblösedény 1. a Főzőfazék III. Kályhámunka	Tűzálló agyag	Kívül mázatlan belül mázás

2.4. A mesterség három ágának változása, fejlődése a foglalkozás presztízsének időbeli átalakulásához viszonyítva

A mesterség szakágait, s a hozzá kapcsolódó tárgycsoportokat, felhasznált nyersanyagokat, mázoltságot külön összefoglaló táblázat szemlélteti. Ez alapján úgy tűnik, egy jól elhatárolható munkamegosztás ment végbe. Nyomonkövethető még a céhes szerveződés során is ez.

Magyarországban a 15. századtól országszerte céhekbe tömörültek az egyazon mesterséget űző kézművesek. A 16 századra már több száz működik a királyi és a jelentősebb mezővárosokban.

A további terebélyesedést, a másfél százados török hódoltság akadályozza. Újabb fellendülést a 17-18 század jelent a török kiűzése, s a Rákóczi-szabadságharc leverése utáni békésebb éveivel. Európa nyugati felén a szabadverseny felszámolja a céheket, Magyarországon 1872 (!) –ig fennállnak ezek az érdekvédelmi szervezetek kb. 4000-es számmal. Már három mester is alkotott céhet, de ismerünk 100 fön felülieket, s e népesebbek közé tartozott

általában a fazekascéh is. Kb. 200 szakma e keretben tevékenykedik. A rokon vagy egymást kiegészítő szakmák egy szervezetbe is tömörülhettek. Rang volt céhbelinek lenni: szakmai öntudatot, összetartozás adott, s egyfajta zártságával egyszerre védekezett a kontárok és a konkurencia ellen. Ugyanakkor a jobbágysorból felemelkedés útját is jelentette az iparosság, a polgári rendbe jutást, a szolid anyagi biztonság elérésének lehetőségét. Az inas-legény-mester fokozatokon átmenet folyamatosan bővülő mesterségbeli gyarapodást feltételez. Különösen a vándorlás évei alatt lehetett új technikákat, eljárásokat, mesterfogásokat ellesni. „Hosszú évszázadokon keresztül talán ez a legényvándorlás volt az egyetlen békés, társadalmi és kulturális kapcsolatokat közvetlenül teremtő és fenntartó intézmény a háborúktól szíttott, soknyelvű és nemzetiségű Európa országai között” (Nagybákai: 1981:17.)

A fazekascéhek hierarchiájában a *fazekas* állt az élen, megelőzve a *tálast* és a *korsóst*, holott Vöö István tanulmányát olvasva (Vöö 1964: 93-96) azt tudjuk meg, hogy a korsó elkészítése kívánja a legnagyobb szakértelmet. Ez az edény áll a legtöbb részből, sokoldalú a használata, s így a sokféle elnevezésből adódóan szóanyaga is változatos, gazdag.

A *korsót* önmagában egy gyűjtőnévnek lehetne tekinteni, s az ehhez járuló beszédes jelzők árulkodnak az edény sajátosságairól (az edény törzsének állása, formája, az edény valamely része, tartozéka; mérete, űrtartalma; rendeltetése; díszítése; égetés módja; mázas-mázatlan volta; a készítés helye; valamely személy vezetékneve. A kilenc sajátosság valamelyikét, vagy jelentéssűrítéssel többet is tömöríthet a jelző). A kutató 64 féle *korsó*-elnevezést ismertet, s ez alapján e szakmai bravúr fő ismerője, állhatna a mesterek élére. De nem így van!

Érdekes, hogy Szilágyi N. Sándor a jelentésvilágok szerkezetét vizsgálva szintén a *korsót* választja a kognitív szintetikus metaforák bemutatásához: a testrészek neve jelenítődik meg az edény egyes részeinek elnevezéseiben (száj, nyak, fül, csecs, váll, has, fenék) (Szilágyi 2004).

Nem indokolhatok a foglalkozás és név ősi voltával sem csupán, hiszen akkor a *tálas* „régiségből” valóságát sem szabadna elfeledni. Az ősi,

létfenntartáshoz kötődés az egyik fontos elem, s a nyersanyagként használt tűzálló agyaggal való bánni tudás. Nagyobb szakmai felkészültség kellett ennek megmunkálásához, a mázas és engob technikák alkalmazásához. (Nem véletlen a létfenntartás, étkezés süt, főz igéje igenévi alakban sütő- és főzőedények megnevezéssel sorolása a fazekasmunka edénycsoportjaihoz.)

Ez az átrendeződés közvetlen környezetemben a Fejér megyei Csákváron is végbement. A három mesterség még vallási és területi szinten is elhatárolódott a falun belül.

Reformátusok – *fazekasok*

falu közepén

Katolikusok - *tálasok,*

- *korsósok*

a falu külső utcájában

Az 1910-es években Csákváron 109 műhely működött még, ma e fazekasközpont szerepre csak a falu múzeumban őrzött céhes tárgyi és írásos emlékek utalnak. Él ugyan még a fazekasok egyike, de a szakmát már nem gyakorolja.

A céhvilág szelleme és szokásai még sokáig fennmaradtak a céhszervezet megszűnése után is. Az ipartestületek a régi céhek utódaiként működtek. De: az ipari forradalom technikai vívmányai, a modern gyáripár tömegtermelése ellene hat.

2.4.1. A magyar szókészlet finnugor elemeként meglévő foglalkozásnevekkel való összevetés a névadási motivációban

Kázmér Miklós a kételemű magyar családnevek létrejöttét, s megszilárdulását vizsgálta. A névadási motivációk közt gyakran említi a foglalkozásneveket.

Azt vizsgáltam, hogy a források

1. Utalnak-e a fazekas szakma ágaihoz való kötődésre?
2. Ha igen, tükrözik-e a hármas mesterségbeli tagozódás hierarchiáját?
3. Milyen helyet foglalnak el többi finnugor eredetű foglalkozásnévből vált személynév közt? **(Melléklet: 3.)**

16 finnugor eredetű foglalkozásnevet találtam, köztük a *tálast* és a *fazekast* is. A *Tálas* személynévként 1409-ből jegyzett (Nicolaus Thalass), s 1725-ös az utolsó adat. *Tállos, Tállass, Tálloss, Talas, Thallos, Taalas, Táros, Tállos* alakváltozatokat leltem 66 előfordulással. Ezzel a 10 helyen áll a sorban (4 %). A fazekas első előfordulása 1400-es. Johannem *Fazekas*, s 1725-ig 187 személynév motivációja. Ez a második leggyakoribb név a vizsgált körben (12 %). Bár későbbi, s más eredetű (szláv) a *korsó*, ennek adatait is összegyűjtöttem: 1403: Johanne *Carsos* (Zichy Okm.5:342.) 1720-ig 36 elnevezést motivált e foglalkozásnév. A *fazekas* szinonimájaként közismert *gerencsér* szó 39-szer motivált személynévadást 1389-1720 között.

Ezek az adatok azt igazolják, hogy e foglalkozásnevek elismert, sokszor (szinte mindig) létfontosságú szakmák. A *varga* (16,5 %), *fazekas*, *szekekes*, *kötélgyártó*, *takács*, *sütő*, *halász*, *vadász*, *méhész*, *tálas*, *varró*, *lovász*, *faragó*, *hajós*, *vágó*, *köves* 1548 tulajdonnévi előfordulást motivált a bemutatott időszakban.

A vizsgált szempontokra visszatérve:

Az 1. és a 3. szempont: a finnugor szavak csoportjában 2. és 10. helyen szerepel a *fazekas* szakma két ágának neve (összesen 16 %-ot kitevé). Az 1., 2. helyre került foglalkozások együtt is szerepelnek egy közmondásban, ami megint

csak nem véletlen, hiszen népi bölcséleten nyugvó megfigyelést rögzít; *Fazekas* korongról, *varga* kaptájáról = mindenki arról mondjon véleményt, amihez ért, ami a mestersége (O.Nagy 1976:201).

A 2. szempontról: a hármas tagozódás hierarchiáját külön melléklet szemlélteti: 1. *fazekas* (57 %), 2. *tálas* (20 %) 3. a fazekas szinonimája: *gelencsér* (12 %); együtt 69 %!), 4. a *korsós* (11 %) (**Melléklet: 4.**).

2.4.2. A közkeletű kifejezésekben megjelenség

„Egy nemzeti közmondást örökre meg-hagyni halni, nagyobb kár, mint amikor a Hódoltató Tábor egy ágyút el-veszt” –írta 1819-ben kéziratos közmondásgyűjteményének előszavában Pálóczi Horváth Ádám. Riadtan óvó felkiáltása néphagyományunk és nyelvünk feltétét tükrözi, hiszen a szólások, közmondások sokszínűsége varázslatos.

Találó megfigyeléseket rögzítenek, gazdag képzeletet tükröznek, sokszor tükröznek lényeglátást, szellemességet, bölcsességet, gúnyt, ötletet adnak, intenek – olykor gyerekesen naiv nyelvi tréfák; máskor a professzori szigor hangján.

A *fazekas* foglalkozásnevekhez és edénynevekhez kapcsolódóan 106 szólást, közmondást találtam. A foglalkozásnévi hierarchia ezen a szinten is bizonyított: csak a *fazekashoz* kötődik közkeletű kifejezés (5), a másik kettő csak edényei megnevezésével van jelen: *tál* (19 szólásban, közmondásban), *korsó* (8), a *fazék* említése még nagyobb számú (27). Szerepelnek még: *csupor* (6), *kosár* (5), *mécses* (2), *cserép* (5), *kanalas* (2), *gyertyatartó* (1), *fedő* (5), *mozsár* (2), *kulacs* (1), *bögre* (4), *köpű* (1), *kanta* (1), *kupa*: 3.

Hangulata, stílustömörítése miatt néhányat felidézek:

Cseréptálhoz fakanál = szegény emberhez szegény illik
élettársul (rég) [bölcs tanács]

Összevissza csókolta a *kulacsot* = leitta magát, berúgott(táj) [fantáziadús
finomítás]

Tiszta, mint a <i>mécses</i>	=	piszkos (táj, gúny)
Karcsú, mint a <i>mozsár</i>	=	kövér (táj, gúny) [ellentétével szemlé- letessé tett szellemes, merész hasonlatok]
Feltalálta a <i>fedőn</i> a púpot	=	köztudottat állapít meg (táj, gúny)[a rész: egész szembeállítás ötlete]
Férkeztek <i>fazekak</i> , hadd férjen a <i>csupor</i> is!	=	szorulatok összébbrégek, hogy a fiatalabbnak is jusson hely! (táj, tréf.) [az edény nagyságrendbeli különbségével a korra utaló merész képzettársítású azonosítás]
Az a fő, ami a <i>fazékban</i> fő	=	legfőbb szükségletünk az élelem (nép)[bölcst tanítás rígmusos nyelvi tréfán alapulóan]
Nemes [földesúr] volt, de elhordták a <i>fazekasok</i> a földjét	< teljesen elszegényedett (kis) = (rég) [ellentétes irányú társadalmi változások egy képbe sűrítése]	

Összegezve: az állandósult kifejezések jelentős körében találkozhatunk a foglalkozásra utaló használatra. Igyekeztem minden szólásokban, közmondásokban meglévő erény bemutatására a 106 adat köréből. Itt említtem meg egy 107. létét (?), amit én rossz közlésnek ítélek meg.

Kikapta a Bodonból a részét = rosszul járt (táj)

Előtte a Boda, Bodó szn., utána Bodóné, Bodorék személynévre utaló közlések állnak. Itt szerintem a lisztesbodon edényre (tárolóedény II/1/b/5) utalás történik. A tartalom véleményem szerint ezt erősíti, illetve semmilyen logikus magyarázatát nem látom a nagy kezdőbetűs alaknak.

2.4.3. A földrajzi nevekben megjelenítettség

Az volt a hipotézisem, hogy a tipikus fazekasközpontok megjelölésével a helynévi adatokban is találkozhatunk. Ez a kölcsönhatás azonban (helynév: foglalkozásnév) csak szórványosan mutatható ki (Kiss: 1988)

<i>Fazekasbod:</i>	Mo. a <i>fazekas</i> foglalkozásnévre megy vissza
<i>Fazekaszsaluzsány:</i>	SZK – a falu lakóinak fő foglalkozása
<i>Fazekasrét:</i>	SZK, R.
<i>Gerencsér</i> (szláv loncari 'fazekasok'), doncsár):	SZK – a királyi szolgálatban álló <i>fazekasok</i> települését jelenti
<i>Nyitragerencsér:</i>	SZK – a szláv 'fazekasok' (többszámú szó átvétele
<i>Tálasfalva</i> →	<i>Tálasfalva</i>

Tehát megállapítható, hogy a foglalkozásnév földrajzi névként nem meghatározó (ellentétben: *Halasfalva*, *Halasócz*, *Halastó*, *Halász*, *Halászfalva*, *Halász*, *Halászi*, *Halászlak*, *Nagyhalász*, *Halászfelek*...), sőt e földrajzi egységek többnyire már nem a mai Magyarország területén vannak.

2.4.4. A mai nyelvhasználat

A szaknyelv egységesítése megtörtént. Mégis úgy látom, hogy a fazekasok szűk köre használja teljes biztonsággal a szókészletet.

A köznyelvi tájékozatlanság még szembetűnőbb. Minden népi cserépedény megnevezésére a *köcsög* szolgál szinte gyűjtőnévként. A tárgyak funkcióhoz kötése még szórtabb, hiszen a modern anyagok és technikák révén nem fontos a cserépedény adta lehetőség (tej altatása, lekvár, méz tárolása ...) ismerete.

A műanyag, üveg, fémfedények térhódítása konyhai disztárggyá szorította vissza a fazekasárut.

Megélénkült a szavak szlengbeli használata (Kövecses 1998). A mai fiatalok nyelvhasználatát bemutató Szlengszótár 7000 szócikke közt a következők szerepelnek a foglalkozás szókészletéből:

- Bögre:* 1. rit. durva barátnője valakinek
 2. durva nő, lány
 3. hum vagina
- Köcsög:* 1. vagina
 2. homoszexuális férfi, akié a női szerep
 3. rosszindulatú, aljas, alattomos ember
 4. ellenszenves ember
 5. buta, faragatlan, ostoba ember
- Hordó:* hum has
- Locsol:* biz hum vizez
- Kupa:* biz fej
- Köpül:* hum önkielégítést végez

E nem éppen szalonképes nyelvi réteg védelmében annyit el kell mondani, hogy a nemiségre utalás a foglalkozás formáiban, megnevezéseiben régóta benne van. Gondolok a *csalikancsó sokcsöcsű kancsó*, a *korsó csecses korsó* tájnyelvi alakjára, vagy a *kanta* 1928-as jelentésére: 'női szeméremtest'. Úgy alszik, mint az *ecetes kanta* (N.várad 1228) < nőre való durva hasonlatként >: bedugva. A *kancsó* 1912-es jelentésére: 'kislány nemi szerve'. Kedvesebb, humorosabb a *kulacspofájú, kulacsképű* 'pufók' jelentésben, ami alaki hasonlóságon alapuló névátvitellel még 1824-ben keletkezett.

2.4.5. Értékelés

A feldolgozott anyag félelmetesen gazdag. Igyekeztem a forma-funkció-megnevezés hármasságának adatait a nyelvtörténet, etimológia, gazdaság, társadalom és művelődéstörténet együttesében vizsgálni. A szóanyagra mindezek közösen hatnak, s ezt a változást az ősiségből kiindulva a mai szóhasználatig egy időhídon haladva is követtem.

Újból meg kell állapítanom, hogy a szakterminológiát, az egységesítést eleve a szakma fontosságának csökkenése hívta életre. Az új használati anyagok és edények kiszorították a cserépáru hajdani létfenntartási szükségességét, s inkább annak díszítő, esztétikai szerepe hangsúlyozódott.

Érdemes volna a kutatást a szakma teljes szóanyagára úgy kiterjeszteni, hogy az anyagfeldolgozás, megmunkálás, értékesítés vonulatát követve a szakterminológia főnévi anyagán kívül az igeiek is bemutatásra kerüljenek. Az edények és neveik irodalmi művekben szerepeltetésének módja szintén izgalmas kutatási területet rejt magában.

2.5. A folklóralkotások elemzése

2.5.1. A folklórkutatás

A népi cserépedények feliratainak vizsgálata szükségessé teszi néhány néprajztudományban használt fogalom tisztázását. A következőkben ennek kívánok eleget tenni.

A folklór angol eredetű szó: *folk-lore* alakban „népi tudás”-t jelent. Az angol történész és antikvárius John Thoms használta először egy 1846-ban megjelent tanulmányában a következő magyarázattal: „A nép körében közismert hagyományos hiedelmek, mondák(...) a hajdani idők cselekedetei, szokásai, megfigyelései, babonái, balladái stb.” (Tarján 1991:9.). Voigt Vilmos (1972:18.) szerint „A folklór mint művészet a közösségi valóságelsajátítás művészi

termékeinek az összessége, történelmi és társadalmi képződmény”. Ugyanakkor természetesen az egyéni alkotás művészi szándékában nyilvánul meg ez.

Ha a folklór művészet, a folklorisztika művészettudomány, mely a néprajzon belül az etnográfától elkülönült tudománnyá fejlődve a folklórtörténet- és elmélet (előbbi a folklóralkotások, ezek történetének, összetevőinek elemzésével, utóbbi az elemzés elvi alapozásával, a tanulságok elméleti általánosításával foglalkozik) összegzője.

E rendszerben újabban kiemelt szerepet kap a folklórszöveg-elemzés is. Más felosztások is léteznek. Egyik általánosan ismert a nemzeti és a nemzetközi keretek közt vizsgált jelenségek alapján történő nemzeti és összehasonlító folklorisztika elkülönítése.

2.5.2. A folklorisztika helye a tudományok rendszerében

Folklorisztikáról csak abban az esetben beszélhetünk, ha művészet már van, s ez a történeti kategória az emberi társadalom fejlődésének egy viszonylag kései fokán fejlődik ki. Ezt megelőző társadalmakban csak ennek csirái, előzményei találhatók meg, maga a művészet nem, ezért az osztály nélküli társadalmakban előforduló alkotásokat helyesebb **ősművészet**nek nevezni.

A rokontudományok rendszere két csoportra osztható:

1. Azok a tudományok, amelyek a művészeteket vizsgálják (filozófia, esztétika, irodalomtudomány, zene, tánc tudományok, képzőművészetekkel foglalkozó tudományok...)
2. Azok, amelyek a folklóralkotásokat létrehozó társadalmakra vonatkoznak (folklorisztika, etnográfiai tudományok, társadalomtudományok, filozófiai- és történettudományok, nyelvtudomány...)

5.2.3. A folklór megjelenési formái

- **Változat (variáns):** a folklór közvetlen megjelenési formája, egyes alkotásoknak a változatai, folyton módosuló alakjai.
- **Folklóralkotás:** a folklór művészet teljes értékű alapegysége, egyéni alkotótevékenység eredménye, az egyedi műalkotás, amely a folklór törvényszerűségei szerint jön létre és él tovább.
- **Folklórműfaj:** esztétikai kategória. A valóság megismerésének történet, társadalmi körülmények által meghatározott fajtája.
- **Műfajstruktúra:** egy társadalom folklórműfajainak összessége egy adott történelmi pillanatban, s ezek kölcsönös viszonya, szervezete, hierarchiája, változása.
- **Folklór-repertoárok:** az adott egyén vagy közösség által birtokolt folklóralkotások összessége.

2.5.4. Folklórműfajok

„A folklór műnemek és műfajok a népköltészet hosszan tartó fejlődése folyamán csak fokozatosan különülnek el, sorsuk nem azonos a népköltészetével, tehát számolhatunk bizonyos különfejlődéssel is. A műnemek és műfajok éppúgy nem állanak meg önmagukban, mint az egyes alkotások sem, hanem bonyolult viszonyrendszert alkotnak, mely azonban korról korra változik és minden tagja sohasem élvez a másikkal teljes egyenrangúságot, az egész műfaji szerkezet tehát hierarchizált” (Katona 1998: 29.).

A folklór műfajok bonyolult megjelenési formái:

Bonyolultak a folklór műfajok megjelenésük **alkalomszerűségét** tekintve: az egyes műfajok aránylag jól kijelölhetők a folklór egészének alkalmi közt, de ez csak tág keretek közt érvényesül (pl.: a gyerekjátékokban, ballada, ráolvasás,

hiedelemszokás, a tréfa, találós kérdés műfajokban). A folklór líra alkotásainak jórészt „alkalmi líra” néven is emlegetik, épp arra utalva, hogy e darabok milyensége előadásuk, társadalmi életmódjuk alkalmoszerűségétől függ elsősorban.

Bonyolultság jellemzi a műfajokat a **szerzőség** tekintetében is: mivel az egyes folklóralkotások szerzőit nem ismerjük, így az ezekből összetevődő műfajokét sem ismerjük, sőt, általában föl sem merül e kérdés. „Mihelyt elsajátította valaki az ilyen folklóralkotásokat, maga válik annak birtokosává, „szerzőjévé”” (Voigt 1972:69.). Néhány kivételre bukkanhatunk a díszítőművészeteknél, ahol kiderül a motívum, kompozíció alkotója egy-egy névfeliratból, monogramból, mesterjegyből, fenékbélyegből.

Az egyes folklór műfajok bonyolultsága az **elterjedés** területén is figyelemre méltó: ismerünk helyi mondákat, történeteket, motívumokat, de országszerte elterjedteket is.

2.5.5. Az egyes folklóralkotások elemzése

1. Az egyes alkotások megjelenési körülményeinek kapcsolata a munkaalkalmakkal: társadalmilag ezáltal is elfogadottá válik a folklór, hiszen biztosított számára a sztereotip előadási alkalom, a feldolgozandó valóságélmény, a hallgatóság. Általános a munkakörnyezethez kötöttség, csak néha tudunk kivételekről: „Lakodalmak, ünnepnap, az alkotók által saját maguknak elkészített tárgyak, a „csak jókedvből” eljáró táncok híresek arról, hogy mindig a legszebbek, művészileg is a legrangosabbak” (Voigt 1974:141.).
2. Az alkotások anyaghoz kötöttsége.
3. Egyéniség és közösség viszonya.
4. A közösségtípusok és a folklór alkotások viszonya. Más-más közösségekben más-más formában él a folklór, ahogy változik a

közösség összetétele, ízlése, művészi igénye, lélektaniséga, nemzeti karaktere, csoportöntudata stb. , úgy változik a valóságelsajátításra épülő folklórművészet is.

5. A hagyományozás folyamata: egyszeri alkotás – ennek előadása, továbbadása – eltanulás – újabb alkotás folyamata.
6. A variálódás mint folyamat és állandóan megfigyelhető jelenség. A hagyományozás egyik formája, a hagyományozódás egyik láncszeme.
7. A művészi megszerveződés vizsgálata, a műalkotás mondanivalójának megszervezése ritkábban az alkotó személyisége felől közelítve, általában a kész struktúra esztétikai vizsgálata révén. A műalkotás feladata: a művelzeti igény kielégítése és az ún. katharsis felkeltése, melynek mozgósító ereje ugyanakkor a műalkotás nélkülözhetetlenségét is bizonyítja. A folyton tökéletesítésre, pontosabb valóságnak megfelelésre törekvés egyben az egész művészeti fejlődésnek is hajtóereje.
8. A nyelv és szóbeliség a folklórban.
9. Az írásbeliség a folklórban.

2.5.6. Megállapítások

A népművészeti alkotások meghatározott témájú vizsgálata körültekintő kutatásokat igényel a társtudományok körében.

A népi cserépedények feliratainak stilisztikai vizsgálata során a szövegnyelvészeti szempontok mellett a néprajzi, folklorisztikai, művészet-és művelődéstörténeti alapokra is szükség van.

2.5.7. A fazekasközpontok kérdése

Az 1890-es országos statisztikai adatok 7000 fazekast tüntettek fel, akik évente kb. 30-40 millió edényt gyártottak. Azidótájt több ezer olyan települése is volt az országnak, ahol fazekas dolgozott.

A történelmi Magyarországot behálózó fazekasközpontok István Erzsébet szerint a népi kerámia hat nagyobb stíluscsoportját is jelentik. E jegyek legmarkánsabban a díszkerámiákon mutatkoznak meg: „...ezek, az edény alapszíne, díszítményének színei, elemei, kompozíciója, azon belül a különböző eredetű díszítmények elrendezése, a díszítés eszköze stb.”(István 1979:71-83.). Meghatározó lehet még az edények formája, esetleg oly sajátos módon való alakítása, amelynek már a stílust jelző szerepe van.

A hat nagy stíluscsoport:

Közép-tiszai terület: Debrecen, Sáropatak, Mezőcsát, Tiszafüred, Gyöngyös, Pásztó, Eger.

Felső-tiszai terület: Vámfalu, Bikszád.

Felvidéki terület: Gömör megye és Bakabánya.

Közép- és dél-alföldi terület: Hódmezővásárhely, Mezőtúr, Szentes, Nádudvar.

Erdélyi terület: Torda, Jára, Zilah, Dés, Székelyföld, Rév, Barcaság.

Dunántúli terület: Sárköz (Baja, Siklós, Szekszárd), Mohács, Tata, Csákvár, Ják, Tüskevár, Sümeg, Magyarszombatfalu és környéke.

Majd húsz év elteltével az időközi kerámiakutatás és a saját kutatási eredményeket összefoglaló Fazekaskönyv írója már másképp rendszerez. A változtatást leginkább a néprajzi gyűjtőutak és a vásárlások eredményezte Néprajzi Múzeumi gyűjtemény-gyapodás indokolta (a változásokat a **Melléklet 5.**

diagramja szemlélteti). A gazdagabb tárgyi anyag sokoldalú vizsgálata a kutatási adatbázist szélesíti (az 500 „sztártárgy” már minden létező kiadványban szerepelt, ugyanakkor a raktárban még 20 éve ki sem csomagolt tárgyakat találtak).

A gyűjtemény revíziója és annak dokumentálása jelenleg is tart, s nemcsak egy belső ellenőrzést tesz lehetővé, hanem lehetőséget teremt egy állapotvédelmi felmérésre is **(Melléklet:6.)**. Csupor István főetnográfusként a kerámiagyűjtemény kezelője. Vele az ottani gyűjtőmunkám során állandó konzultációs kapcsolatban álltam. A fazekasközpontok újragondolásának további okaként azt említette, hogy a nagy egységeken belül – ilyen az én kutatási területem, a Dunántúl is – a stílusjegyek hasonlatossága és eltérése alapján fontos elhatárolni a kisebb központok tevékenységét egymástól (esetemben Nyugat-, Észak- és Közép ill. Dél-Dunántúl fazekasközpontokról tesz említést).

Az ő felosztása a XIX. századi fazekasközpontokról (Csupor – Csuporné 1998:129-177.):

Nyugat-Dunántúl: veleméri (vagy Züric-völgyi vagy belső-őrségi) fazekasság – Kisszerdahely, Magyarszombatfa, Gödörháza, Velemér, Gerőháza, Alsójánosfa, Domokosfa, Szentgyörgyvölgy valamint Sümeg, Tapolca, Ják

Észak-Közép-Dunántúl: Dör, Csorna, Tüskevár, Pápa, Komárom, Veszprém, Várpalota, Szentgál, Komárom, Tata, Csákvár.

Dél-Dunántúl: Óbánya, Magyarhertelend, Sárkőz (Mórág, Szekszárd, Baja, Siklós), Mohács, Bátaszék, Kalocsa.

Felvidék: Stomfa, Modor, Garam mente (Libetbánya, Selmezbánya, Beszercebánya), Bakabánya és környéke, Gács, Gömör megye (nyugati terület: Fazekaszaluzsány, Pongyelok, Nagyszuha, Susány, Osgyán, Rimaszombat, keleti terület: Lice, Gice, Melléte, Denesk, Lévárd, Süvéte, Jolsva, Rozsnyó).

Dél-Alföld: Hódmezővásárhely, Tabán, Karcag, Kunmadaras, Szeged

Közép-Tisza-vidék: Debrecen, Miskolc, Mezőcsát, Tiszafüred, Mezőkövesd, Ónod, Mezőkeresztes, Nádudvar, Gyöngyös, Pásztó, Eger.

Felső-Tisza-vidék: Munkács, Máramarosziget, Beregújfalu, Nagybánya,

Partium és Erdény: Magyarláros, Dés, Zilah, Bánffyhunad, Torda.

Kolozsvár, Nagyvárad, Mezőtelegd, Alsójárá, Rév, Báród, Lipa, Lugos.

Székelyföld és a Barcaság: Kürpöd, Százkéz, Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Korond, Makfalva, Szolokmán, Küsmöd, Siklód, Székelyszentistván, Fogarasföld, Fogaras.

Barcaújfalu, Bereck, Kézdiváráshely, Csíkmadaras, Csíkdánfalva.

Moldva és Bukovina: Puszta, Gorzafalva.

Már a számszaki adatok is beszédesek. István Erzsébet 29 helynevet említ és 5 gyűjtőnevet, melyekből 1 részletezése (Sárköz) történik meg. Csupor István rendszerében 100 fazekasközpont szerepel (több említetik meg lehetséges megoldásként, kutató területként, de csak a félkövér betőtípussal kiemelteteket mutatja be részletezően, így ezeket vettem át), a gyűjtőnevek köre nála is 5, de csak 1 kifejtetlen (Bakabánya és környéke).

2.5.7.1. A dunántúli fazekasközpontok sajátosságai

A Csupor-féle felosztás a fazekasközpontok azonos és eltérő sajátosságai alapján három területet határol el a Dunántúlon. Az István Erzsébet-i 11 települést magába foglaló (A Sárköz gyűjtőnév csak három központtal szerepel nála, amit egyébként ő maga is módosít a Magyar Néprajzi Lexikon szócikkében, ahol Mórágymot is ide sorolja, szöveges és képi anyaggal egyaránt bemutatva – vö.: István 1981. 4/412-413.) rendszer helyett 32 fazekasközpont léteével számol, s a Sárköz gyűjtőnévbe Mórágymot is beleérti. Az általa leírtak ill. az egyéb szakirodalmi források alapján összegző táblázatot készítettem.

Meghatározom a **földrajzi közeget** (Nyugat – Dunántúl, Észak-Közép – Dunántúl, Dél – Dunántúl), elhelyezem ezekben a régiókban a **fazekasközpontokat**.

Megnevezem nyelvi adatként (Bár a szakirodalmak egy része már az Igaz – Kresz szakterminológia közismertté és elfogadottá válása után született, az egyes fazekasközpontok bemutatásakor a szerzők szívesebben használták a területre jellemző szókincsanyagot. Én azért vettem át ezeket, mert többször utalnak a méretre – *nagy evőtányér*, a díszítettségre – *csíkos fazék*, tehcnikára – *abroncsos korsó*, s ezeket nem volt célom vizsgálni, de mint eladást befolyásoló tényezők, nyilván hatnak a piacra. Az ár is megjelenik egyébként az elnevezésekben: *kétpénzes tál*, *krajcáros tál*) az **edénytípusokat** Elkülönítem ezen belül a térségben használt **alapanyag**, s a mázolt és mázolatlan **technikával** készítést. A díszítettség jellegét (motívumok, színállás, áttörés, abroncsozás/rátét stb.), a megvalósítás során felhasznált eszközöket, segédanyagokat (korongtípus, ecset, mókusszór, cirok, írka...máz, engóbfajta...) nem állt szándékomban láttatni.

Bemutatom a dunántúli térség gyártotta fazekasáru felvevő**piacait**, értékesítőhelyeit is a következő összefoglaló táblázatokban.

A dunántúli fazekasközpontok sajátosságai

Fazekasközpontok	Edénytípus	Alapanyag és technológia		Piac (felvevő hely, értékesítési hely, eladás helye)
Nyugat-Dunántúl	bogrács	tűzálló	mázás	Zala- Somogy aprófalvas települései, Mura, Dráva, Drávaszög
	fazék, tepsi, kuglófsütő	tűzálló	mázás	
	tejeskőcsög, bögre,	nem tűzálló	mázatlan	
	szűrőtál, zsírszűrő, köpülő tál, tányér, vājling, szájakorsó, csupor	nem tűzálló	mázás	
	bugyogakorsó	nem tűzálló	mázatlan	
Sümeg	fazék, hegyi lábas	tűzálló	mázatlan, feketére égett	Somogy, Sopron, Baranya, Tolna, Zala, Vas megye, Gócsaj
	tejeskőcsög, tál, köpülő, bokálla	nem tűzálló	mázás	
	csörgőkorsó, csapos korsó	nem tűzálló	mázatlan, feketére égett	
Ják	hosszú fazék, sparhertes fazék, tepsi, tarkedli sütő, kuglófsütő	tűzálló	mázás	Kisalföld, Vas, Somogy, Zala megye
	bokály, kettespohár	nem tűzálló	mázás	
	tésztaaszűrő, bugyogakorsó, persely, csíráztató	nem tűzálló	mázatlan	

Fazekasközpontok	Edénytípus	Alapanyag és technológia		Piac (felvevő hely, értékesítési hely, eladás helye)
Nyugat-Dunántúl				
Tapolca	főzőfazék	tűzálló	mázatlan	Bakony, Balaton-felvidék
	pálinkafolyatő fazék, tejesfazék	nem tűzálló	mázás	
Észak- Közép- Dunántúl				
Jobbágyfalu (Burgerland)	kancsó, kanta	nem tűzálló	mázás	A környék (kivételesen Tüskevár, Dör)
	jobbágyi korszó, bugyigakorszó	nem tűzálló	mázatlan	
Dör	szájas vízeskanta, melence, szalados tepsi, köpülő, fődő, tányér, feketekőcsőg, bögre	nem tűzálló	mázás	Dunántúl
	abroncsos korszó, csávai korszó, puppos fedő, kanta, csibeitató, kályhaszem, kotyogó	nem tűzálló	mázatlan	
Csorna	alakos kalácssütő, kerek és hosszú kuglófsütő	tűzálló	mázás	Köny, Bőszárkány, Szovát, Pordány, Csorna, Rábapatona
	ünnepi kalácssütő, abroncsos nagyfazék	tűzálló	mázatlan	
	páros pohár, ikeredény, boroskancsó, bokály, melence, kőcsőg, szalados tepsi	nem tűzálló	mázás	
	bugyogó korszó, öntözőkanna, tésztaaszúró, tésztaaszúró kánták, mácsikszedő	nem tűzálló	mázatlan	

Fazekasközpontok	Edénytípus	Alapanyag és technológia			Piac (felvevő hely, értékesítési hely, eladás helye)
Észak- Közép- Dunántúl					
Nagyszentmiklós (Vas megye)	kancsó, kanita	nem tűzálló	mázás	A környék (kivételesen Tüskevár, Dör)	Dunántúl
	szentmiklói korsó, bugyigakorsó	nem tűzálló	mázatlan		
Tüskevár	bögre, kancsó, ikeredény, tál	nem tűzálló	mázás		
	csörgős korsó, cseccses korsó	nem tűzálló	mázatlan		
Várpalota	céhkancsó	nem tűzálló	mázás		Dunántúl
Veszprém	céhkancsó	nem tűzálló	mázás		Dunántúl
Szentgál	céhkancsó	nem tűzálló	mázatlan		Dunántúl
	tál, pálinkafolyatós fazék, szenteltvíztartó, bokály	nem tűzálló	mázás		
Komárom	vizeskorsó	nem tűzálló	mázás		Debrecen
	kályhaszem	nem tűzálló	mázatlan		
Tata (1722)	tepsi, serpenyő, lábas, kalácsütő, fánkütő	tűzálló	mázatlan		Dunántúl, Kisalföld, Börzsöny, Pest megye, Pest-B, Vác, Szentendre, Kocs, Duna-Tisza köze, Felvidék

Fazekasközpontok	Edénytípus	Alapanyag és technológia		Piac (felvevő hely, értékesítési hely, eladás helye)
Észak- Közép- Dunántúl				
Tata (1722)	szájas korsó, kanta, tálasedény, köcsög, kistányér, nagy evőtányér, kis és nagy csészetál, százsámos kistányér, krajcáros tál, kétpénzes tál, poltúrás tál, garasos tál, bögre, ikerbögre, boroskancsó, kulacs, tintatartó, szenteltvíztartó	nem tűzálló	mázás	Dunántúl, Kisalföld, Börzsöny, Pest megye, Pest-B, Vác, Szentendre, Kocs, Duna-Tisza köze, Felvidék
	korsó, határi korsó, pesely, feketeedény, búcsúfűfa, varródoboz, malacpersely, síp, csengő, kályhaszem	nem tűzálló	mázatlan	
Csákvár (fazekasok)	parasztfazék	tűzálló	beül mázás	Dunántúl, vízi úton a Balkánig, Tolna, Pest, Esztergom megye
	hegyes fenekű csikos fazék, totyafazék, lakodalmas, szakállas, négykrajcáros, kétemberes fazék, egyemberes fazék, kettős bögre, vándj, vājling, kacsasútó, tarkedlisútó, kuglófsútó, lábas	tűzálló	mázás	
	tál, tányér, köcsög, bögre, pohár, kanta, csirkeítató	nem tűzálló	mázás	
		nem tűzálló	mázatlan	

Fazekasközpontok	Edénytípus	Alapanyag és technológia		Piac (felvevő hely, értékesítési hely, eladás helye)
Észak- Közép- Dunántúl				
Csákvár (tálasok)	boroskancsó, tál, tányér, tejeskőcsőg, csalikancsó, cukortartó, varrókosár, kancsó, bögre, csengő , mázas kiskorsó, kulacs, csutora	nem tűzálló	mázas	Zala megye, Bakony
Csákvár (korsós)	mázas kulacs, csutora, gyertyamártó	nem tűzálló	mázas	Csatka
	vörös korsóféle, cserép	nem tűzálló	mázatlan	
Dél- Dunántúl				
Óbánya	tányér, szilke	nem tűzálló	mázas	Délszlávok
Magyarhertelend	korsó	nem tűzálló	mázatlan	
Mohács	fazekak (fertályos, felfontos, fontos), lábos	tűzálló	mázas	Balkán, Sárköz, délszlávok, Duna-Dráva falvai, Somogy
	koronás korsó, tál, tányér, felporciós tányér, gyerek tányér, kétkrajcáros tál, nagy garasos tál, macskatányér, szűrőtál, mozsár, szilke, köcsög, vöndő, vöndő, kiöntőcsőves korsó, bokály, kancsó	nem tűzálló	mázas	
	korsó, kanta (bendés)	nem tűzálló	mázatlan	
Bátaszék	korsó	nem tűzálló	mázatlan	Sárköz

Fazekasközpontok	Edénytípus	Alapanyag és technológia			Piac (felvevő hely, értékesítési hely, eladás helye)
Dél- Dunántúl					
Kalocsa	fazék	tűzálló	mázás	Sárköz	
	korsó, köcsög, tál, tányér	nem tűzálló	mázás		
	kanta	nem tűzálló	mázatlan		
Sárköz					Alföld, Dunántúl, Sárköz
Mórág	fazék, lábas, lábos	tűzálló	mázás	Tolna megye református falvai, a hartai németiség, Sárköz	
	kályhaszem	tűzálló	mázatlan		
	díszítál, tányér, szűrőtál, köcsög, bokály, boroskancsó, lisztesbödön	nem tűzálló	mázás		
	korsó	nem tűzálló	mázatlan		
Szekszárd	háromlábú lábas, kályhaszem	tűzálló	mázás	Sárköz	
	tányér, tál, bokály	nem tűzálló	mázás		
	korsó	nem tűzálló	mázatlan		
Baja	fazék, parasztfazék, kályha	tűzálló	mázás	Balkán, Sárköz	
	tál, tányér, szilke, köcsög, kancsó, pereckulacs, bokály, szűrőtál, kópulós	nem tűzálló	mázás		
	kanta, korsó, fedő	nem tűzálló	mázatlan		
Siklós	tányér, boroskancsó, bokály	nem tűzálló	mázás	Máriakörmeye	
	korsó, síp	nem tűzálló	mázatlan		Sárköz

Az **edénytípusok** mindegyike megtalálható a Dunántúlon mind a laposedény mind az öblösedény fajtákban. Feltűnően sok a *céhkancsó*, *céhkorsó* - „...bár a céhrendszer nyugatról érkezett hazánkba, a céhkorsó jellegzetesen magyar tárgy, alig van párja nyugaton”(Kresz 1991:18), atipikus viszont a *pálinkásedény*.

Az **alapanyag** meghatározó voltát hangsúlyozza az a tény, hogy Csákvárt épp a tűzálló agyag szinte egyedüli helybenléte (bajtati föld) tette a Dunántúl egyik legjelentősebb fazekasközpontjává. Míg más körzetekbe hozatni kellett ilyen agyagot, a csákvári fazekasok könnyen bányászták, s használták fel ezt sütő- és főzőedényeikhez. Csikos fazekuk a Balkánon is keresett árunak számított. Eleve a mesterség hármasság tagolódása nem vagy kis mértékben valósult meg másutt e feltételen túlva. Ez az elnevezésekben nem tükröződik, hiszen a tipikusan *korsós* és *tálas* Dél-Dunántúlon is a *gölöncsér*, *gelencsér* a foglalkozás elnevezése átfogóan, s a Nyugat-Dunántúlon ugyanígy, ill. magyar nyelvterületeken *fazekas* a mesterség bármely ágát űzők neve.

A mázas-mázatlan **technika** alkalmazása megfelel az általános összképnek a fazekasmesterség hármasság tagozódása tükrében (ld. **2.3.2.6.**). Kivételt csak a Velemér-völgy fazakassága jelent, ahol sütő- és főzőedény, ill. főzőfazék is készült mázatlan kivitelben.

Vallási és etnikai hatásokra is találunk példát, méghozzá a **piacterületekre** visszahatóan! Mórágyon a betelepített református németek a középnémet kerámiahagyományt őrzik tárgyaikon (a hartai némettség – Pest megye – ezért egyik felvevőpiaca a sárközi kerámiának), de olyan balkáni vonásokkal keveredve, mint például a folytatott szegélydíszítés (v.ö.: Beczkóyné 1938:161.). Csákváron „a zöldmázás *céhkancsók* díszítésüket tekintve alapvetően két típusra oszthatók: amíg a katolikus vallású *fazekasok*nál, mint a sümegiek, jákiak, pápaiak *céhkorsóin* a főhelyet egy vallási szimbólum, kereszt, IHS-felirat, védőszent képmása foglalja el, addig a református várpalotai, veszprémi *fazekasok*nál a mesterséget jelképező tárgyak ábrázolásai a dominánsak, heraldikus elemekkel kiegészítve: címerrel, kétfejű sassal, címertartó állatokkal stb.” (Kresz 1991:21-22.).

Sergő Erzsébet munkájában (Sergő 1978:257-277) a dőri fazekasok *melencéjéről* szólál meghatározó **piaci** adalékokkal. A magasfalú *nagytál* „Különösen kedvelt volt a környékbeli zsidóság körében a kóser edények mosogatásához, egyes fazekasok szinte teljes mértékben erre szakosodhattak a 20. század elején.” Tehát egy áru fizetőképes kereslete nemcsak az árufajtát, s a mennyiséget, vagyis a termelést befolyásolta, hanem még a munkaerőpiacot is. A búcsújáró helyekre termelés fontos piacnak számított. Bár érdekes módon több esetben működött helyben is fazekas, mindig más település volt a szállítója ezen igényeknek. Csákvár mesterei Szentgálra, Csatkára, a siklósiak Máriagyűdre vittek *szenteltvíztartó korsókat*, *csengőket*, búcsúli *gyerekjátékokat* (ezért indokoltnak tartaná legalább a szakmában a *gyűdi korsó* elnevezés helyett a *siklósi korsó* terminológia használatát Beczkóyné Révész Ágnes – Beczkóyné 1938: 159-169.).

Bár az értékesítési módokat nem részletezem, az ebben fellelhető egységre utalni kívánok a magyarországi **piacterületek** vonatkozásában. Általános, hogy a készárut szalma közé téve, szekerekkel járták a közeli és távolabbi településeket a fazekasok. Az edény alanyaga, mázolttsága, mérete, díszítettsége ár- ill. cserearány-meghatározó szempont volt. „Asszonyok *fazekat*, sümegi jó nagyokat” – hangzott el e felhívás éppen Göcsej és Somogy, Vas, Sopron megyék településein (István 1981. 4/508.). Az egyes vásárookra, heti piacokra, búcsúkra járás szintén egyaránt jellemző volt mindhárom dunántúli rész fazekasainak értékesítésében.

A táblázat adatait elemezve indokoltnak látom a három egységre osztást.

A Nyugat-Dunántúl fazekasságát általánosságban az archaizmus, a középkorias formák állandósulása, kevés díszítés, egyszerűség jellemezte. Kiemelkedő jelentőséget Magyarszombatfa, Velemér, Sümeg, Ják szerzett.

A Közép-Dunántúl fazekassága differenciáltabb képet mutat, hisz megtörtént az alanyanyag minősége szerinti szakosodás a tűzálló agyag révén. Itt készül a legtöbb céhedény, hisz e térség céhszervezetei a legrégebbiek, s a legerősebbek. Tata, Csákvár révén két fejlett, önálló stílusú, jól dokumentálható fazekasközpontról beszélhetünk.

A Dél-Dunántúlt a tálas, korsós munkák jellemzik a tűzálló anyag teljes hiánya, ill. II. fokozatú (gyengébb minőség) volta miatt. A délszláv, bajor, hódoltsági török, balkáni fazekasság stíluselemei főleg a díszítésben érvényesültek – itt látjuk a legszínesebb, legkülönlegesebb és sokoldalúbb mintákat. A Sárköz gyűjtőnév a legjelentősebb fazekastelepüléseket jelöli, de a magyarhertelendi „női fazekasság párhuzamok nélkül álló kuriózum a magyar fazekasság történetében” (v.ö. Csupor – Csuporné 1998:139). A térség másik érdekes községe Óbánya – kivétel nélkül német fazekasokkal.

Kárpát-medencei sajátosság az, hogy a nagyvárosok – így a dunántúliak is – agyagművességéről minimális ismereteink vannak. A fazekascéhek dokumentumai szerint Győr 1633, Pápa 1706, Komárom 1720, Veszprém 1776-tól bír ipartestülettel, de Sopron, Győr, Keszthely, Székesfehérvár fazekasairól szinte csak szörványokat tud a szakirodalom. A jelenlegi gyűjteményi anyag gyarapodása esetleges, s az egyes városbeli ásatások sem sokat ígérők. Az urbanizáció hatására „...a város az elmúlt századok során ráépült a korábbi lakóépületek maradványaira, de még az egykori személtlerakó helyeikre is, így csak nagyobb városrendezések alkalmával volna mód a földet faggatni a korábbi századok kerámiájáról, ráadásul ezek a rétegek is összekeveredtek, egyelőre alig van lehetőség ezekben a kutatásokban továbblépni” (Csupor – Csuporné 1998:134.).

2.5.8. Népi cserépedények a múzeumi gyűjteményekben

2.5.8.1. Adatgyűjtési és dokumentálási módszereim

Abból a tényből indultam ki, hogy a XVIII-XX. század kerámia termékeit a múzeumi gyűjtemények őrizték meg legátfogóbban. Általános felfogás volt, hogy eleinte a különleges szakmai bravúrral készült, s a mázazott, mutatósabb dísz tárgyakat gyűjtötték, de a későbbiekben a figyelem a mindennapi edényeket is e körbe vonta. Mivel a dunántúli régió ma is közigazgatási, turisztikai térség, így a gyűjtés körzetének kijelölése nem okozott gondot (nem kellett számolnom a megyehatárokkal, települések egyik vagy másik megyébe átsorolásával). A

magángyűjteményekkel eleve nem akartam foglalkozni, ez egy későbbi igen időigényes kutatás tárgya lehet.

Legalapvetőbb gyűjteménynek a **Néprajzi Múzeum** anyagát tartottam, hiszen itt az egész ország, sőt a határon túli területek fazekassága is megtalálható és példamutatóan dokumentált.

Ezenkívül pedig a **megyei múzeumok helytörténeti anyagában**, a **tájházak és falumúzeumok kiállítási és raktári anyagában** szerettem volna adatokat gyűjteni, de azzal tisztában voltam, hogy a személyes jelenlét többéves kutatói munkát igényel a távolság, az időpont-egyeztetések, a kutatási engedélyek beszerezhetősége, s a személyi, tárgyi feltételek miatt. E nehézségekből néhány:

- legtöbb helyre csak a gyűjtemény kezelőjével lehet bejutni, s elég volt egy-egy betegség, hogy több heti előkészítő munka kárba vesszen,
- néhol egy-egy kiállítási feladat vagy tárgyrestaurálás, vagy a revízió szólt közbe,
- a csákvári gyűjtemény kiállítási anyagát a Vértessomlói Múzeum őrzi, a raktári anyagot, a leltárkönyveket – és cédulákat viszont Székesfehérváron tárolják,
- a Sukorói Néprajzi Ház fazekastárgyai között nem találtam feliratos edényt,
- a kutatási engedélyeket a személyhez kötöttség miatt általában rövid időre adják,
- a hagyományos fényképezés a mázatlan edények megörökítését tette csak lehetővé, a mázas edények és a kiállítási üvegvitrinek becsillanása számtalan fotómat tette tönkre, de a feliratok olvashatósága minden esetben nehézséget okozott. A digitális technika megtanulása, alkalmazása, adattárolási rendszere új és nagy kihívást jelentett számomra,
- a kiállítási tárgyokról nincs pontos jegyzék, így a leltári számok hiányában több vitrinbeli edény adatolhatatlan, részlegesen

ellenőrizhető, s ugyanez vonatkozik a kölcsönadott, s az épp restauráláson lévő vagy a most kategorizálandó tárgyra is.

- a tárgyleírások módja szinte múzeumként eltérő. A szakterminológia alkalmazása esetleges, a gyűjteménykezelőtől függő. Még a legegységesebbnek mondható Néprajzi Múzeumban is találkoztam ellentmondással a tárgy megnevezését, származását, sőt jellemzését illetően. A feliratok lejegyzése esetleges. Többnyire a megjegyzés rovatban szerepel a „feliratos” jelzés, de maga a szöveg nincs feltüntetve ill. többször találkoztam hiányos, rossz adatolással, ami a nehezen olvasható kézírásból, az edény sérüléséből, de akár gépelési hibából adódhatott.

A **szakirodalom** sem adott egyértelmű, idézhető segítséget. A népi cserépedények felirataival eleve kevesen foglalkoztak, ezek inkább csak érdekességeképpen megemlítettek vagy a képanyagban láttattak a díszítmények sajátosságai között. Viszont rossz adatközléssel is találkoztam csákvári edényekkel kapcsolatban. Mázatlannak mutatja be például a könyv a 65 cm-es sárga-barna mázas lakodalmas fazekat, s a rajta lévő nyomtatott nagybetűs rátétes felirat 31 szavas szövegét hiányosan közli (Kresz 1967:41.).

Korunk nagy lehetősége, az **Internet** segíthetett volna, de ez a próbálkozásom egyelőre kevés eredményt hozott. A megyei múzeumok kiállítási helyei, s legfőbb információi (cím, elérhetőségek, nyitva tartás, belépőjegyek, kedvezmények) már meg-megtalálhatók elektronikus formában az egyes megyék és városok önkormányzati és turisztikai portáljain vagy saját honlapként (www.szepmagyarország.hu, www.tourinform.hu, www.fejer.hu, www.szekesfehervar.hu, www.muzeum.fejer.hu, www.mmuseum.hu, www.smmi.hu, www.skanzen.hu, www.neprajz.hu stb.), s néhány esetben fényképes tájékoztató is készült (www.vmmuseum.hu : A Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatóságának ismertetője a nagyvázsonyi néprajzi kiállításról S. Lackovits Emőke aláírásával), de ez az idő még csak az útkeresés időszaka a múzeumok életében. A Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága most pályázik fényképezőgépre a gyűjteményi anyag digitalizálása érdekében, a kisebb

települések anyagi lehetőségei még szűkösebbek. A veszprémi Lackó Dezső Múzeum 2006 márciusáig nem fogad látogatókat felújítási munkálatai miatt, meglévő adattárában pedig nem foglalkozik a kerámiagyűjteménnyel (Elkészült: a Nemzetiségi Fotótár, Népi Gyógyászati Fotótár, Boszorkányperek Katalógusa). A pécsi megyei múzeum kerámiagyűjteménye a fazekasközpontokhoz igazodóan korrekt, látványos. A fényképeken leltári szám is szerepel, viszont a fotók felhasználásához a múzeum engedélye kell, s tárgyleírások sem készültek a honlapra. A Szentendrei Néprajzi Múzeum Néprajzi Látványtárának keresőprogramja bonyolult, körülményes, ráadásul jelenleg revízió alatt áll. A csákvári fazekasság gyűjteményének a Vértesséki Múzeum ad otthont, de a www.muzeum.fejer.hu jellegtelen felsorolása helyett a Tourinform csákvári honlapja kínálja a község nevezetességéről színes, a múltat és jelent egyaránt láttató igényes bemutatást. A Nemzeti Digitális Alapprogramba (www.nda.hu) egyetlen néprajzi múzeum sem kapcsolódott még be.

A „felírt edények” címszóval indított keresőprogramok révén ez az általános helyzetkép. Jó megoldásnak tartanám, ha országos múzeumi és néprajzi tanácskozásokon, értekezleteken, konferenciákon ismertté válna (s elterjedne) a Néprajzi Múzeum Néprajzi adattárának megvalósításmódja. Példaértékűnek tartom, hogy a teljes gyűjteményi anyag mindenki számára hozzáférhető, másolható, letölthető. A szakmailag kifogástalan adatlap a gyűjtemény megnevezésétől a részletes tárgyleíráson át minden szóba jöhető szempontot figyelembe vesz (gyűjtemény, leltári szám, tárgynév, helyi elnevezés, gyűjtés helye, gyűjtő, gyűjtés ideje, készítés helye, készítés éve, készítés kora, készítő neve, használat helye, használat éve, használat kora, tárgyleírás, magasság, szélesség, hosszúság, leltározó, anyag, technika), s fényképet is közöl minden tárgyról. Bár a keresőprogram használata itt is körülményes, de a hatalmas anyag közzététele a kutatókat, a néprajjszakos hallgatókat, s az érdeklődőket egyaránt sokoldalúan tájékoztatja, motiválja. A szakmabelieknek saját digitális gyűjteményük elkészítését könnyítené meg a módszer átvétele, a felhasználóknak pedig az egységes láttatásmód jelentene előnyt.

Összegezve: a szakirodalom és az Internet a kutatási témámhoz kevés kézzelfogható segítséget adott. Az adatgyűjtéshez a személyes jelenlét, a cédulázás és a digitális fényképezés volt a legcélravezetőbb. A már említett nehézségek miatt körültekintőbben három múzeumi gyűjteménnyel volt módom megismerkedni, s így 285 feliratos népi cserépedény adatait tehetem közzé. Szívesen végeztem ezt a munkát. Megható volt, hogy a sokszor poros, sérült edény már a formájával „üzent” több száz év, avagy évtizedek távlatából, a felirata pedig közösségi hagyományt, egyéni alkotói képzeletet egyaránt rögzített, hisz „Minden egyes folklór termék egyéni alkotás, amelyben a közösségi jelleg az egyéni alkotás művészi szándékában nyilvánul meg” (Voigt 1972:20.). Fontos volt számomra, hogy a Szent István Király Múzeum leltárcéduláira az én írással került rá egy-egy feliratszöveg, javítás, kiegészítés. A Néprajzi Múzeum munkatársai szintén örültek pontosításaimnak, s ezeket revíziójuk során felhasználták. Még olyan élményben is volt részem, hogy egy általuk idegen nyelvűnek kategorizált feliratot megfejtettem (NM51 33284 leltári számú nagykorú folyóírástól feliratos: „*Kaváts (Kováts?) 1872 mátha (mátka?Márta?) /muháts mezéváros /baranya*”).

Ha a digitális adattárak elkészülte ilyen ütemben halad, még erre a tárgyközi kutatási módszerre lesz szükségem. Ugyanakkor saját fotóim felajánlásával – úgy érzem – részese lehettem egy másik, sokak által hasznosítható munkának, az adattárteremtésnek.

2.5.8.2. Tata: Kuny Domonkos Múzeum

Miért éppen Tata? – tevődhet fel a kérdés. Olyan **fazekasközpontot** kerestem, ahol jelenleg nemcsak valamilyen kis válogatás, hanem **múzeumi szakanyag** is rendelkezésemre állhat. Tata nem csak Észak-Közép, de az egész Dunántúl egyik legjelentősebb, szinte legkiterjedtebb felvevőpiaccal rendelkező fazekasközpontja volt. Így azt a hipotézist állítottam fel, hogy állandó múzeumi kiállításában a fazekasság termékeinek széles skáláját mutatja be, s ebben feliratos tárgyakat is lelhetek. E bemutatás a későbbi múzeumlátogatások leírásakor módszertani mintául szolgálhat majd számomra. A részletezések során bemutathatom például a

díszítettség témakörét, s a kutatás tovább folytatódhat esetleg a motívumok szemantikájára kiterjedően.

A tatai Vár Kuny Domokos Múzeuma ad otthont „*A tatai fazekasság*” címet viselő állandó kiállításnak. Az első, népi fazekassággal foglalkozó időszakot negyven évvel ezelőtt rendezték ugyanezen a helyen, a Vár tornyának legfelső emeletén. A 2000 júliusában bemutatott anyag a fazekascéh története mellett a munkafolyamat és a késztermékek teljes körű megismertetésére is hivatott volt.

A fazekas ősökkel is bíró Körmendi Géza – a tatai népi fazekasság első kutatója – munkásságára épített Kemecsi Lajos, a kiállítás rendezője és a kiállítás-vezető írója, aki a múzeum néprajzos munkatársa.

A tatai fazekasközpont

„A Kisalföld peremén, a Gerecse lábánál fekvő Tata a legjelentősebb dunántúli fazekas központok egyike volt” (Kemecsi 2000:10).

A legkorábbi emlékek a 17. századból maradtak fenn a tatai fazekasságról. A kevés kerámiatárgy ornamentikája kettős hatás mutat: török virágos-leveles-indás-korsós motívumanyag, s a svájci eredetű anabaptista habánoktól átvett virágos minta. Mindkettő ízlésformáló szerepet játszik még a 19. században is.

A fazekasság kezdete, s a céhvilág

Az első forrást az 1614. évi összeírás jelenti, amely szerint a helységben ismeretes a „*fazekasok háza*”. A száz évvel későbbi statisztika már három tatai fazekasmestert említ, a céhesedési hullám idején – 1772-ben – pedig a tatai fazekascéh céhszabadalmat is kapott.

Az inas – ahogyan az általánosságban ismert – a ház körüli feladatokat is ellátta a műhelybeli teendői mellett. A legény legalább három évig tartozott vándorolni. Az e tényt igazoló oklevelek tanúsága szerint a dunántúli fazekasközpontok között igazi kapcsolatrendszer működött a „képzést” illetően. 1767-ben külön legénycéhet alapítottak, mivel Tatán az átlagosnál jóval több fazekaslegény

ténykedett. A mesterré válás feltétele a vándoréveket bizonyító igazolások mellett az ún. remek elkészítése volt.

A céhszervezet megszabta a munkafeltételeket, az árusítás rendjét, a termékek árát, sőt a mindennapi élet dolgait is szabályozta.

A tatai fazekasság szakosodása és technológiai

A mesterség szakosodásának feltétele a nyersanyag, az agyag minősége. Mivel Tatán nem tűzálló agyagot bányásztak (ami a *fazekas* alapanyaga), így a mesterség *korsós* és *tálas* ágazata bontakozott ki jellemzően. Ennek megfelelően az edényfélések aránya a következő: *tálasedény* – 60%, *köcsög* – 30%, *fazék és szilke* – 10%. Ez utóbbi edényfajták jelenlétének az a magyarázata, hogy alkalmanként a helyi fazekasok tűzálló anyagot hozattak.

A helyi alapanyag kibányászását főleg bér munkásokkal végeztették. A megtisztított és szikkasztott agyagot lábbal kétszer megtiporták, s csak ezután kerülhetett a gyúrópadra. A korongolás következett, ami a legnehezebb munkafázisnak számít. Az első világháborúig a tatai fazekasok még mázolás előtt is égették egyszer az edényt, ez a „zsöngélés”. A legények megtörte mázat hígították, majd leöntötték vele az edényeket, s a másodszori égetés után kapta meg végső fényességét.

Az értékesítés kezdetben házaknál történt. A nagykereskedők leadták rendelésüket, s a készterméket vásárokon adták el. A világháború után a hagyományos árucserre-kapcsolatok átrendeződése miatt az iparosok maguk kényszerültek edényeik árusítására. Ennek helyszíne a bicskei, nagyigmándi, kisbéri vásár, de az itt gyártott edények a Duna-Tisza közén fekvő helységek mellett a Felvidékre, s a Szigetközbe is eljutottak, hiszen a különböző fazekasközpontok vásárközterei nem voltak merevek.

Díszítettség

A tatai fazekasság színvilágára jellemző a fehér mázon kék és zöld (ritkábban: barna és sárga színű) írókázás. A minták: az ún. csirkelábás hármás rózsza, a kígyózott, behúzásos pettyezett csillag, a vallási szimbólumként is ismert hármás

hal. A tálak karima mintái: sima egyenes vonalú koszorú, az ún. nyúlfüles koszorú pettyekkel és levelekkel ill. ezek változatai. A sorminták egyszerű vonalakból, körökből, cseppalakokból, hullámvonalakból, növényi elemekből állítottak össze (több mint 70 variáció lelhető fel).

„A mázatlan edények legszebb, legarchaikusabb darabjai a határi korszók, amelyeknek a vállát és a hasát vörös földfestékekkel díszítették. A díszítmények elemei geometrikusak. E korszóknak csak a száját és a csücskét mázolták. A tatai edények díszítményeinek jellege és díszítésmódja nemcsak a Dunántúl, de az egész magyar fazekasság gyakorlatában egyedülálló. Nincs kapcsolata egyetlen más fazekasközpont stílusával sem. A tatai fazekas sohasem írókázott...ez a munkafázis a tarkázóasszonyok feladata volt. A női kezek hozták létre és variálódtak ezek az apró, hímzésben is megtalálható minták”(Kemecsi 2000:5-6.). A díszítettség és a színvilág bemutatását az a különleges előtörténet is indokolta, hogy a 18. századig (Robert Townson angol tudós 1793-ban tett tatai feljegyzései alapján – Kemecsi 2000:14-15.) a tatai fazekasok ún. fekete kerámiát készítettek egyszerű sávos vagy spirális vonalú díszítéssel, s csak a 19. század második felétől alakul ki a fehér mázas alapszín, s a világoszöld és középkék színhasználat.

Edényfélések

Sütő és főzőedények: *tepsik, serpenyők, lábasok, kalácssütők, fánkzsütők, szűrők, fedők, főzőfazekak.* Ezek elkészítéséhez a tűzálló agyagot pl. 1910-ben vasúton szállították a Vas megyei Magyarszombatfáról. A harmincas évekből származó adatok szerint háztartásonként 8-10 ilyen edényre volt igény.

Tárolóedények: *szilkék, ikerbögrék, bödönök, fületlen és füles köcsögök, bögrék, köpülő, tálak.* A tárolóedények készítéséhez a helyben bányászott agyag minősége tökéletesen megfelelt. Legnagyobb számban a háztartások a *tejesköcsögöt* használták, de népszerű volt az ételhordásra használt *ikeredény* – főleg a kislalföldi és az észak-dunántúli parasztság körében. A *köpülőből* – a tejfeldolgozás egyik eszközéből – háztartásonként egy darabra volt csak igény. A tálak méretei alapján elkülöníthetők: *kistányérok, evőtányérok, kis csészetálak, nagy csészetálak, krajcáros tálak, képzézes tálak, polturás tálak* (érdekes

művelődéstörténeti adat, hogy az elnevezések megőrizték az edények árait is a 17-18. századból, sőt még a hódoltság alatt vagy után kialakult fazekas-kereskedelem emlékét is őrzik).

Vegyes edények és cseréptárgyak: *tintatartók, varródobozok, szenteltvíztartók, virágcserepek, itatók, búcsúfiák (perselyek, játékedények, madár alakú fűtyülők, csengők), kályhaszemek.* A tatai fazekasok áruai a kocsi, péli földszentkereszt, vértessomló, csatkai búcsúkra is eljutottak.

Korsós készítmények: **vizesedények:** *korsók, kanták, kiöntőcsöves kanták.* **A boros- és pálinkásedények** – *kancsók, kulacsok, pálinkatartó butykos, korsók, butellák* – nem folyóedényként készültek vásári mennyiségben, hanem barátságból, ajándékként – többnyire megrendelésre. Épp ezért ezeken leggyakoribb a felirat, mely a tulajdonos nevét, a készítő nevét, a készítés helyét, idejét tudatja, olykor versbe foglalt jókívánságot őriz.

A kiállítási tárgyak közt 23 db feliratos tárgy szerepelt. A **sütő-és főzőedények** közt 1db *szélesfenekű fazék* mindkét fülén szerepel „D S” monogram. A **tárolóedények** közül 2db feliratozott, bár a *kistányér* inkább a *búcsúi emléktárgyak* közé sorolható „*Tatai emlék*” szövege miatt. A **vegyes edény**csoportban 6db *búcsúi emléktárgy*ra, 1db játékedényre, készült felirat, 1db *íróka* őrzi az „1868” dátumot, s 1db *kalamárison* van karcolásos írás. 11db *korsós munka* feliratozott, és csak ezek közt van verses szöveg (*pereculacs, boroskancsó*).

A tatai fazekasság alkonya

Az 1920-as évek jelentik a válság kezdetét, amikor is csökkenni kezdett a hagyományos technikát és díszítést alkalmazó fazekasok termékei iránti kereslet. Míg korábban a másik dunántúli fazekasközpont – Csákvár – jelentett konkurenciát, most a 20. század eleji gyári edények, a porcelán és a fém edények gyors elterjedése szorította ki a tatai fazekasok portékáját. A gyári edények gazdagabb szín-és mintavilágának utánzásával meg-megpróbálkozó mesterek ezen újításaikkal csak késleltetni tudták a válságot, de igazából nem tudták

felvenni az innovációval a versenyt. A porcelán eleganciája, a fémfedény törhetetlensége szintén utolérhetetlen előnyt jelentett.

A városban ma már csak emlék a nagy múlttal rendelkező molnár, csapó, mészáros mesterség, s hogy a fazekas szakma nem jutott hasonló sorsra, azt a több generációs családi hagyományt folytató mestereknek köszönheti Tata.

2.5.8.3. Székesfehérvár: Szent István Király Múzeum

Törekedtem a helyi gyűjtemények megismerésére, kutatására. Az összes Fejér megyei állami gyűjtemény a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságához tartozik. Ez azt a sajátos helyzetet is jelenti, hogy a Pákozdi Csata Emlékmúzeum, a Sukorói Néprajzi Ház, Csákvárott a Vértes Múzeum stb. nem rendelkeznek külön raktárral és részletes tárgyleíró dokumentációval, hanem ezek a központi székesfehérvári épületben találhatók (a Gorsiumi Szabadtéri Múzeum ugyanide tartozik, mégis külön raktárbázisa, dokumentációja van Tácon, ám a múzeum fehérvári központi épületében is van régészeti kutató-és restaurátor-műhelye). A kihelyezett kiállítási tárgyak pontos listája viszont itt nincs meg, sokszor csak a tárgytípusok darabszáma rögzített.

A rendszer számomra meglehetősen átláthatatlannak tűnik. Az alapproblémát még az a helyzet is súlyosbítja, hogy az igazgatósági épület a hajdani ciszterci rendház, egyházi tulajdonként ideiglenesnek tekintendő, s a megyei önkormányzat – fenntartóként – nem lát kiutat ebből a helyzetből.

A létszámleépítések miatt minimális a kutatási engedélyek kiadása, mert dolgozni csak felügyelet megszervezése mellett lehet. Viszont ennek birtokában fényképezhettem az Országzászló téri Szent István Király Múzeum kiállítási és ott őrzött néprajzi raktári anyagát, s megkaptam az ezekkel foglalkozó leltárkönyveket. Egyéb dokumentáció nem állt rendelkezésemre (tárgyleírások, más kiállítások jegyzéke, kölcsönadott és restaurálás alatt álló tárgyak listája stb.).

Székesfehérvárt egyik fazekasközpontokat osztályozó munka sem sorolja a központok közé, bár tudunk itt ténykedő fazekasokról, de a nagyvárosi átalakulás a 90-es évek legdinamikusabban fejlődő megyeszékhelyének múltkutatását is

aláasta (v.ö.: 2.5.7.1.). A fazekastárgyak készítését nem, de jelenlétét feltevőpiacként megőrizhette a gyűjteményi anyag – állítottam fel hipotézisemet, annál is inkább, mert a dunántúli térség meghatározó fazekasközpontja – Csákvár – a közelben működött.

A gyűjtemény sajátosságai – módszereim a dokumentáláshoz

A Szent István Király Múzeumnak nincs a megye néprajzi hagyományait őrző állandó kiállítása. Helytörténeti állandó kiállításában egy kis folyosónyi vitrinsor mindössze 28db tárggyal állít emléket a fazekasságnak, s egyáltalán a néprajzi szakterületnek. Ez a csekély bemutatás nemcsak engem lepott meg, hanem a vendégkönyv bejegyzései, s a teremőröknek szóban elmondott vélemények alapján a látogatókat is. Időszakos kiállításokon szerepeltek ugyan például a festett ládák vagy éppen a csákvári fazekasság emlékei, de egy megyeszékhelyen ezt a bemutatást és gyűjteménykezelést felületesnek érzem.

Az, hogy nem fazekasközpont gyűjteményét dolgoztam fel, s hogy e tárgyak nem csak kiállítási anyagokat jelentenek, újabb kérdéseket vetettek fel a rendszerezéssel kapcsolatban. Eldöntöttem, hogy a konkrétan megnevezett edények után feltüntetem a múzeumi lelőhely rövidítését és a tárgy leltári számát, ha van ilyen (NM = Néprajzi Múzeum, T = Tata, Sz = Székesfehérvár. Ha nincs vagy olvashatatlan a leltári szám, azt kipontozással jelölöm, a meglévő elemeket feltüntetve), hiszen a kiállítási tárgyak azonosítása gondot jelentett, mert a vitrinekhez nem lehetett nyúltni a következő (1-2 év) kiállítás rendezéséig. A leltári szám az edény alján így ellenőrizhetetlen, a feliratok egy része olvashatatlan maradt, tehát elemzésre nem vagy csak részben volt alkalmas. A kiállítási szöveg egyértelműen a csákvári fazekasságra utaló, a stílusjegyek felismerhetők, így a bemutatott edényeket e körbe utaltam.

A felsorolt nehézségek ellenére 59db feliratos népi cserépedényt dokumentáltam, ezekből a gyűjtés köre és az edényfélések tipizálása és készítési idejük

meghatározása kivitelezhető, ebből tendenciák megállapíthatók. A feliratokat idézőjelben, dőlt betűvel, az eredeti helyesírással és tagolással közlöm. Ez utóbbit / jelöli.

A múzeumi gyűjtemény köre – Székesfehérvár és környéke mint felvevőpiac

A legtöbb cserépedény a várákosnak megfelelően a csákvári műhelyekből került ki: 39db, Vas megyéből 5 edény származik, ebből csak 1db nem Jákon készült, Somogyból 2 db, Várpalotáról szintén 2 db, Zámolyról és Simontornyáról 1-1db fazekasáru került a gyűjteménybe, 9db tárgy nem azonosítható készítőhellyel.

Megállapítható, hogy a 85%-ban készítőhellyel azonosítható felíratos cserépedény-gyűjtemény a dunántúli fazekasműhelyekből került ki, s hogy a város és térsége a közelben lévő csákvári fazekasközpont jelentős felvevőpiaca volt

Edényfélések

A csákvári edények kutatói körében az Igaz Mária – Kresz Mária – féle (Igaz – Kresz 1965:90) tárgycsoport-meghatározás az útmutató, így ezt alkalmaztam én is, természetesen a III. Kályhámunka egység nélkül (Melléklet: 1.):

I. Laposedény

- 1. Tálasedény:** *tál, dagasztótál, tányér, vájling* (7db)
- 2. Sütő- és főzőedények:** *tepsi, lábas* (2db)

II. Fennálló öblösedények

1. Fazékféle, nyak nélküli öblösedény

- A) Főzőfazekak:** *zsíros fazék, lakodalmas fazék* (3db)
- B) Tárolóedények:** *tejesköcsög, csupor, köcsög alakú nagyméretű edény, gyertyamártó* (5db)

2. Korsóféle, öblösedény nyakkal

- A) Vizesedények:** *korsó, kétszájú korsó* (5db)
- B) Borosedények:** *bokály, kancsó, boroskancsó, céhkancsó, csalikancsó, kulacs* (27db)

- C) Pálinkásedények:** *butykos, könyvbutélia* (3db)

3. Különféle edények és cseréptárgyak: *tintatartó, csirkeitató, búcsú*

- emléktárgy* (7db)

A borosedények meghatározó részét (45%) adják a gyűjteménynek, a sütő- főző- és tárolóedények (0,08%) meglepő módon feliratozottak. A sütő szövege nemcsak a készítés idejét, helyét, készítőjét nevezi meg, hanem az edény funkciójára is utal („*Készült 1913-ban / Rontó Mihály fazekas / mesternély Csákváron / mátká Rétes sütő*” – Sz53.803).

Az edények kora

A legrégebbi alkotásokat a céhedények jelentik. 1746-1877 között készült valamennyi, s markánsan a múzeumi gyűjtemény legrégebbi tárgycsoportjának számítanak (legkorábbi: 1746 – a szabó céh *korsója* (Sz....11.1) Sztihics Marcus uram atyamesterségében). 1800-1900 közötti a cserépedények többsége, az 1920-as évek szórványos előfordulást mutatnak, s néhány későbbi – az autentikus stílusjegyeket magán viselő – fazekasárut lehetett találni a múzeum anyagában (1980-ból való egy *boroskancsó* „*Éljen / Dr. Horváth Gyula képviselőnk / Csákvár 1980 Junius hó*” felirattal – Sz...)

Legjellemzőbben a *borosedények* feliratozottak, atipikus az 1913-as *csirkeitató, vājling és sütő*, az 1812-es a *gyertyamártó*, az 1866-beli *zsiros fazék* szöveggel ellátása, sőt a *tejesedényen* is minimális dísz, esetleg rontáselhárító kereszt szokott „üzenni”, itt most 1894-ben valószínűleg a tulajdonos neve örökített meg („*Karolin*” – Sz 66.52.1.). A tányérok, tálakon legfőljebb egy-egy név szokott szerepelni, ám 1914-ből egy biztatással találkozunk („*Joáma / husleves / Jult*” – Sz 14.28.1), s kiváltképp szokatlan, hogy egy 1897-es *dagasztótál* belsejébe még vers is került („*Tíz ora már / a toronyban / Tizenkettő a / gyomromba*” – Sz 42.2.1.).

2.5.8.4. A Néprajzi Múzeum kiállítása és raktári anyaga

A **kerámiakutatás története** és a vele párhuzamos gyűjteménygyarapodás azon forrásból fakadt, hogy a tárgyi anyaggal rekonstruálják annak a fejlődésnek az útját, amit a népi fazekasság, a „nemzeti styl” keresése jelentett. A sajátosan nemzethez köthető művészet megismerésének romantikus attitűdje az 1867-es párizsi világkiállításához köthető. Itt fogalmazódott meg először, hogy lényeges különbségek vannak az egyes kiállítók kultúrájában a „nemzeti háziiparokban” – ahogy a népművészet egyik korai megnevezése hangzott – lévő eltérések alapján. Közép-Kelet-Európában, s így Magyarországon is pozitív hatást váltott ki a romantikus szemlélet. Az 1873-as bécsi világkiállításra már „háziipari” csoport készíthetett, hogy a kézműves sajátosságokat láttassa a nagyvilággal: **Xántus János és Rómer Flóris** – a Magyar Néprajzi Múzeum őrei – 2500 tárgyat gyűjtött össze, s ebből 250 cserépedény volt (**Melléklet: 5.**). Ezek a kiállítás után az Iparművészeti Múzeumba, de később három részletben a Néprajzi Múzeumba kerültek. Rendszeres tárlatok az agyagművességről 1882-től vannak, de ezek anyaga még a Nemzeti Múzeum Régiségtárából, s az Iparművészeti Múzeumból került ki.

Az első igazi Néprajzi Múzeumos gyűjtemény 1885-ben születik: 50 db Hunyad megyei cserépedény bemutatásával. 1898-ban a kerámiatárgyak száma 413-ról 2828 db-ra nő a már „Néprajzi Tár” –ban olyan jelentős gyűjtők révén, mint **Báthky Zsigmond, Győrffy István, Jankó János, Hermann Ottó, Sztripszky Hiador, Warta Vince**. A dunántúli és határon túli gyűjtések mellett a kereskedőktől is jelentős tételt vásárolt meg a múzeum. Az ugyancsak ez évben rendezett milleniumi kiállítás néprajzi faluja a korai néprajzi kiállítások betetőzését jelentette.

A háború után csak magyarországi területre szűkölt a kutatás. Ez lehetőséget teremtett az országhatárok közti terület alaposabb feltérképezésére, újak bejárására. A legkiemelkedőbb gyűjtők: **Balassa Iván, Fél Edit, Fülep Lajos, Hofer Tamás, István Erzsébet, Kis Lajos, Kresz Mária** (aki négy évtizeden át kezelője a gyűjteménynek), **Viski Károly**. Ugyanekkor a kézműves

céhes jellegű fazekasság időközben jelentősen átalakult, addigi viszonylagos egysége, tradicionalitása megbomlott. A cseréptárgyak a világháború után kiszorultak a háztartásokból, sokan felhagytak a mesterséggel, a 19. század végén kezdődött fazekas tanfolyamok is meghozták „eredményeiket”, kikoptak hagyományos technikák, új stílust hozott az ecsettel festés.

Az 1960-as évektől **Domanovszky György, Csilléry Klára** csatlakoznak a gyűjtőkhöz, 1995-től a gyűjtemény mai kezelője, **Csupor István**.

A gyűjtemény jelenlegi állapota: a kerámiagyűjtemény a Magyar Osztály egyik legnagyobb tárgyszámú kollekciója a maga 23759 műtárgyával. A 2001-ben kezdődött revízió pontosíthatja, véglegesítheti a számadatot. A fazekasság, a népi kerámia emlékanyagain kívül minden szilikáतालapú Kárpát-medencei tárgy itt nyert elhelyezést (kályhacsempe, gyári keménycserép és porcelán, ónmázás fajansz, sómázás kőedény, üvegtárgyak).

A gyűjtemény raktári rendjét (**Melléklet: 6.**) Kresz Mária alakította ki kb. 1960-tól az Igaz Máriával együtt kidolgozott szakterminológiája alapján. Az egyes tárgyakat a formák és méretek szerint tárolják, ezen belül a készítőhelyek szerinti osztályozás érvényesül (lásd még: Fejős 1999).

A legkorábbi tárgyak Árpád-koriak, fenékbélyeges, fületlen fazekak, s egy hurkákból épített kis palack. A legkorábbi évszamos darab a káposztásmegyeri nagykanecsó 1625-ből (NM 136728).

Bár ez a legjobb, legkövetkezetesebb rendszer, azért itt is akadtak logikátlan megoldások, melyek a kategorizálást nehezítették. A búcsúi emlék szerepét betöltő máriagyűdi *kulacsok* 14-18 cm-es darabjai hol *kulacs*, hol *kiskulacs* elnevezést kaptak. Ugyanezt tapasztaltam a *korsó*, *kiskorsó* esetében, ahol szintén megegyezik a tárgyak funkciója, de nincs meg (a méret alapján ugyan tökéletesen megvalósítható) elkülönítés. A 25 cm-es mérethatár ellenére a 16 cm-es *kiskorsó* a *korsó* elnevezést kapta. A Csákváron készült csatkaai búcsúi emlékek mindegyike 25 cm alatti, így a *korsó* megnevezés ellenére a *kiskorsó*knál számoltam velük.

A szakterminológiában nincsen ugyan *pálinkás fazék* meghatározás, de a Néprajzi Múzeum gyűjteménykezelői a használat egyértelmű elhatárolhatósága miatt új kategóriát hoztak létre az ide tartozó 6 tárgynak.

A várpalotai varga céh 1846-os *céhkancsójának* szövege (NM61.46.1) német nyelvű, de arra az összehasonlításra így is alkalmas, hogy a felirat az általános minták alapján készült.

A *kancsót* nagyság szerint különítik el. A *nagykancsó*, többségében céhkancsó, testületi edény, általában egyfülű, ritkán kétfülű, szája rendszerint lappal félig lefedett, díszes, domborműves, kb. 30 cm-nél magasabb. A *kancsó* 15-30 cm közötti, a *kiskancsó* 10-15 cm (Igaz – Kresz 1965:114). Ehhez képest a NM 43253 leltári számú csákvári készítésű takács céhnek készült 25,5 cm-es edény *kancsó*, a NM 43254 leltári számú ugyanott készült varga céhé 21,5 cm-rel *céhkancsó* elnevezésű.

203 db feliratos edény található a Néprajzi Múzeum dunántúli gyűjteményében. Ezek előfordulási gyakorisága az edényféleségek szerint:

Edényféleségek

I. Laposedény

1. **Tálasedény:** *tányér, nagytál* (3db)
2. **Sütő- és főzőedények:** *kalácssütő, kerek tepsi* (4db)

II. Fennálló öblösedények

1. Fazékféle, nyaknélküli öblösedény

- A) **Főzőfazekak:** *pálinkás fazék, kiöntőcsöves pálinkás faék, pálinkafőző fazék, nagyfazék* (10db)
- B) **Tárolóedények:** *köpülő, bődön, köcsög* (7db)

2. Korsóféle, öblösedény nyakkal

- A) **Vizedények:** *korsó, kiskorsó, kanta, kiskanta* (főleg szenteltvíztartó edények) (53db)
- B) **Borosedények:** *nagykancsó (céhedény), kulacs, kiskulacs, pereckulacs, kis bokály* (105db)
- C) **Pálinkásedények:** *butella* (2db)

3. **Különféle edények és cseréptárgyak:** *cserépkanalas, cserépcsőngő, persey, gyermekjáték (kiskancsó), tintatartó, fazekasszerszám – festéktartó* (19db)

Az edényfélések összetétele hasonló a másik két múzeuméhoz. Itt is a *borosedények* alkotják a feliratos gyűjteményi rész 51%-át, a másik ital, a *pálinka edénye* a Dunántúlon szórványos előfordulást mutat (az alföldi polcrendszer látva kb. fordítottak az arányok), mindössze 0, 009%-nyi. 26%-ban a *vizesedények* feliratozottak zömében búcsúi emlékként, a vegyes tárgyak köre a harmadik helyre került, a többi előfordulása 2-10 db közötti a múzeumban.

Az edények kora

1625-ből származik a kápostásmegyeri *céhkancsó*. A *borosedények* csoportja 89db-ból áll. Ezek 65%-a 1800-1900 között készült, s 17-17%-ot tesznek ki a száz évvel korábbi és későbbi készítésű darabok.

Autentikus és ritka felirati egységnek látom a *Főzőfazekak* (II.1.A) *pálinkás fazék* tárgycsoportot is, hiszen a legrégebbi darab 1775-beli (NM 130837) Kalocsáról, de 1833, 1850, 1870, 1878,1886, 1894, 1922-ből való a többi. Az 1833-as tárgyat a legszebb jelzővel illeti a leírócédula, míg az 1850-es fazék a fésűs díszítésmód ily késői megőrződését mutatja. A népművészet, népi iparművészet folytonosság e tárgye gyűttesnél jól látható, hiszen a *pálinkafolyató – és főző fazekat* 1775-1922-ig ugyanazzal a technikával, ugyanúgy készítették (de ilyen vonatkozásban hiteles sorozat lenne a gyűdi/siklósi szenteltvízes *korsó* is, hiszen az 1894-1948-ig évszámozott sorozat minden darabjára ugyanazok a sajátosságok jellemzők).

A *nagyfazék* érdekessége 1867-ből, hogy a fazék készítési technikáját is megőrökíti a csákvári fazekas szövege (NM 77.101.1).

A pálinkás *butellák* 1876-ból, s 1881-ből valók.

A vegyes csoport legrégebbi tárgya 1815-ből egy óbányai *tintatartó* (NM 70.105.25.1-2), de különleges párt alkot az 1825-ben Csákvárott készült két *cserépkanalas*. A lánytestvérek ajándéka megőrizte a tulajdonosok nevét, az ajándékozás évét:

„Anno 1885 / Szabó Susannáé” (NM68.216.54),

„ANNO 1885 / Szabó Erzsébeté” (NM43256).

Érdekes motivációt jelentett az 1872-es bécsi világkiállítás. Romer Flóris megbízásából több fazekas is készített megrendelésre tárgyakat, s ezek a külföldi bemutatás után a múzeumba kerültek. Így bizonyossággal azonosított a Bauer Johann muraszombati fazekas készítette *kulacs* (NM15657), s König János hosszúhetényi fazekas *kulacsa* (NM17176).

Fazekasközpontok és készítőhelyek

A 203 tárgy több mint felénél azonosítható a készítőhely, ekkora korpusznál már érdemes ezt a szempontot is megvizsgálni.

Néhol csak a „Dunántúl”, „Nyugat-Dunántúl”, vagy a megye megnevezésével találkoztam. Előfordul a bizonytalanságot tükröző kérdőjeles megnevezés: „Sümeg?” ill. a lehetséges változatok szerepeltetése: „Kalocsa v. Harta?”. A stílushasonlatosságok miatt nem lehet minden edényt földrajzi helyhez kötni. A feliratok nyilván segítenek, ha a készítés helyét is rögzítik, de a földrajzi helynév sokszor a megrendelőhöz (személy, cég) kötődő. Nehezíti még az azonosítást, hogy a tárgyak használati helye sokszor egészen távoli, ahogy ezt a piacterületeket is megnevező összefoglaló táblázat szemlélteti (49-55. o.). A 117 feliratos edény készítésének megoszlása a fazekasközpontok szerint:

Nyugat-Dunántúl: **16db** – a készítőhelyek sorrendje: Sümeg (5db) – főleg II.2.B – borosedények, Tapolca (4) – főleg II.1.A - főzőfazekak, Velemér-völgy (3) – főleg II.1.A - főzőfazekak. A Néprajzi Múzeum a térség mindegyik fazekasközpontjából rendelkezik feliratos népi cserépedénnyel.

Észak-Közép-Dunántúl: **39db** – a készítőhelyek sorrendje: Csákvár (26db) – főleg II.2.B – borosedények, Várpalota (4) – főleg II.2.B – borosedények. Csákvár mellett a másik meghatározó fazekasközpont – Tata – csak 2 feliratos edénnyel képviselteti magát a gyűjteményben, s egyáltalán nincsenek feliratos népi cserépedények Jobbágyfalu, Nagyszentmihály, Csorna, Szentgál fazekasközpontokból.

Dél-Dunántúl:

62db – a készítőhelyek sorrendje: Siklós (28db)

– főleg II. 2.A – vizesedények és II.2.B – borosedények, Mohács és Bátaszék (14)

– főleg II. 2.A – vizesedények , Kalocsa (8) – főleg II.1.A - főzőfazekak. A kilenc ide tartozó fazekasközpont közül Mórággyról és Magyarhertelendről nincs a múzeumban feliratos cserépedény.

Egyetértve Csopor István vélekedésével, hogy még az általa felsorolt fazekasközpontoknál is több működhetett hajdan, megemlítem néhány egyéb – a múzeumi tárgyleíró cédulákon dokumentált – készítőhely nevét: Érsekszanád (Pest megye), Zámoly (Fejér megye), Székesfehérvár (Fejér megye), Pápa (Veszprém megye), Harta (Pest megye), Hosszúhetény (Baranya megye).

2.5.9. A feliratos népi cserépedények néprajzi tárgyleírása

A három múzeumi gyűjtemény adatolása közül a Néprajzi Múzeumé a legalaposabb: 21 szempont alapján készülhet (gyűjtemény, leltári szám, tárgynév, helyi elnevezés, gyűjtés helye, gyűjtő, gyűjtés ideje, készítés helye, ideje, készítő, használat helye, éve, kora, tárgyleírás, magasság, szélesség, hosszúság, leltározó, anyag, technika).

A nyilvántartás hajdani cédulái nem ilyen átláthatók, s bár a feliratokat kezdettől lejegyezték, sok a téves szöveg. Ez adódik az edény korából, állapotából, a nehezen olvasható kézírásból, figyelmetlenségből, még gépelési hibából is.

2.6. A felirat mint műfaj és szövegtípus

2.6.1. A feliratok művelődéstörténeti háttere

Az építmények, emlékművek, képzőművészeti alkotások ill. a használati- és dísz tárgyak felületére írt irodalmi szövegekkel az **epigráfia** tudománya foglalkozik azt a tényt kiemelve, hogy az írás a szokásostól (anyagtábla, papirusztekercs, papír, könyv stb.) eltérő tárgyon rögzítettett. A nyilvánosság

elé szánt és a magánhasználatú tárgyakon szereplő felirat külön válfajnak számít.

Művelődéstörténeti tény, hogy a feliratok az **emberiség írásbeliségének** kialakulásával egyidősek. Amikor az **ókori Kelet** államaiban elsődlegesen gazdasági, gyakorlati (könyvelés, gazdasági nyilvántartás) célt szolgált az írás, s a költészet minden műfaja orális volt, a feliratok számítanak az első művészi alakítású szövegeknek. Mezopotámiában i.e. a 3. évezredre tehetők a legkorábbiak létrejötte. A szövegek történeti tartalmúak, az uralkodó tetteit bemutató királyfeliratok, fiktív királyfeliratok (a magát ugyan feliratnak nevező szöveg pusztá másolat), majd találkozunk egyiptomi himnuszokkal, halotti önéletrajzokkal, hárfás dalokkal, intelmekkel, piramis-és koporsószövegekkel. Ez utóbbit már a magánszövegek közé sorolják, hiszen fontos követelménynek számított a halott közelében való elhelyezés. Számos irodalmi szöveg maradt fenn cserép- és kődarabokon (osztrakonok): szerelmi himnuszok, intelmek, démotikus elbeszélések – ezeket főleg korszokra írták rá.

A **középkor** embere találkozott az ókori világ felirataival. Sajátos turisztikai üzenetek is hagyományozódtak ránk már ezekből: az egyiptomi piramisok sírjainak oldalfalán, mennyezetén is maradtak vésetek, rajzok a látogatók révén. A legismertebb formula: „Eljöttem ide, hogy lássam a templomot, a sírt...” Nem véletlen, hogy az epigrammatikus sírfelirat műfaj tovább él, a templomfelirat, képfelirat mellett.

A középkori feliratirodalom műfajai a **reneszánsz és a barokk** idején is jelen vannak, sőt utóbbiban tovább gazdagodnak a széles körben elterjedt emblémával. E nyelvi kifejezésformák át-meg átszövöttek az alkotók és a korabeli befogadók által egyaránt ismert jelképekre utalással. Ezidőtájt válik divattá a az iparművészeti és díszítőművészeti tárgyak feliratozása.

Magyarországon az antikvitásból átvett epigráfia igénye minimális, legfeljebb egy-egy bibliai idézet vagy klasszikus eredetű jelmondat, intés, szentencia kerül a templomok falára, homlokzatára. Jelentőssé válik viszont a sírvers, sírfelirat, képfelirat, embléma-költészet, s a népi irodalmi műfajok köre. „Itt a fejfákba vésett – többnyire naiv, nemegyszer humoros – sírfeliratok, az

épületre, használati tárgyakra, eszközökre (kanál, kulacs stb.) írt versikék, továbbá a kézműipari műhelyek vagy különösen mulatók, csárdák, vendégfogadók „reklámozását” szolgáló, az irodalmi színvonalat csak ritkán elérő feliratok jöhetnek számításba.” (VilLex 76-81.)

2.6.2. Feliratok a néprajzban

A néprajz is nyomon követi a használati tárgyakon fellelhető szövegeket, melyek Nyugat-Európában a 16. században, Magyarországon a 17. századtól terjedtek el az írás és olvasás általánossá válásával. Érdekes ellentét, hogy míg a magyar úri-polgári körökben divatos szokás e körben elhal, a tőlük átvevő paraszti közegben meggyökeresedik, s bár tájegységenként, szakmánként, tárgyanként találunk eltérést, mégis általánossá válik.

„A hagyományos paraszti kultúra (...) egyik jellemző vonása éppen az volt, hogy ugyanazt a tartalmat többféle „nyelven” is kifejezhette. A jelelmélet szavaival mondván: ugyanazt az üzenetet több kódban is elrejtették, hogy a közösség számára fontos, sokszor létfontosságú információk biztonságosan eljussanak az egyénhez. A szavakon kívül a gesztusok, a mozdulatok nyelve, a tárgyak jelbeszéde segített, hogy az emberek kifejezhessék érzelmeiket, viszonyulásukat valamilyen helyzethez”(Hoppál 1990:5).

Először az **évszám** szerepeltetése jelenik meg a 17-18. század első felétől a különlegesebb alkotásokon, majd az **alkotó neve** is gyakrabban jelenik meg a néprajzi tárgyakon a 18. század második felétől, ami a paraszti sorból kiválni tudó fazekasok öntudatosodását is mutatja. Bár találkozunk olyan ezermesterrel, aki a fazekas helyett a feliratokat készíti, s láttunk ügyvel-bajjal megalkotott szöveget, de egyre általánosabbá válik az írni tudás.

2.6.3. A feliratos népköltészet

Külön kategóriaként említi a Magyar Néprajzi Lexikon (K.Csilléry 1979) a feliratos népköltészetet. Jellemzője a **rövidség, rímesség, ritmikusság, verses forma**. A szerzőről szinte semmit sem tudunk, inkább alkalmi felíratíró, mint

erre specializálódott személy. A fazekasság mesterei a feljebb jutni kívánók, a paraszti sorból kiválni akarók voltak, akik aztán generációkon át örökítették tudásukat, majd céhkeretben, később ipari szövetkezetekben látjuk őket viszont. A termékeken megjelenítik a megrendelő, a tulajdonos, a megajándékozott nevét, s meg-megörökítik a sajátjukat, majdnem mindig a készítés idejét is hangsúlyozva, s fel-felbukkan az ábrázolt jelenetet magyarázó szöveg, legszebb darabjain **poétikai értékeket** hordozva. A pár szavas közlésektől, a díszítés közt rejtőző üzenettől, a teleírt (céhedények, lakodalmas fazekak) edénnyel egyaránt találkozhatunk néprajzi gyűjteményekben, múzeumi kiállításokon. A monumentális feliratok a folklórban ismeretlenek. Legtipikusabb a boros-és pálinkásedények feliratozása, ahol a 19. század második felétől már-már követelmény is a vásárlásra, az italfogyasztásra felszólítás, buzdítás – rigmusos, rímes, tréfás, s különleges sajátosságként hazafias tárgyú szövegekkel. A költői alkotások legkülönlegesebb műfaja a butellavers.

Az üzenetek címzettje egy adott szubkultúrában élő környezet a maga szociokulturális meghatározottságával, s adott egy kor, egy szemiotikai jelrendszer, s egy retorikai (szövegtani minta), amelyből meríthetnek, s egy abszolút gyakorlati tényező: az edény mérete miatt a tömörség mint követelmény.

A felsorolt szempontok miatt fontos a nyelvészet új eredményeinek és az ún. határterületek eredményeinek ismerete. Hogy csak néhányat említsek: a pragmatika foglalkozik a beszélők egymáshoz való viszonyával, szociális státuszával, a megnyilatkozás helyével, idejével, a szöveg specifikus céljaival, hatásával.

Információ-és kommunikációelméleti szempontból az adó-vevő, kódolás-dekódolás, üzenetre vonatkozó megkülönböztető jegyekről tárgyalhatunk, vizsgálhatjuk a kommunikáció funkcióit. Számolhatunk a beszédaktus-elmélet kategóriáival: a konkrét feliratot lokációnak, a benne elhangzó biztatást, kérést, fenyegetést, üdvözlést stb. illokúciónak, a vásárlásra ösztönzést perlokúciónak tekintve.

Az etnopszemiológia területén megemlíthető a Kocsi Márta és Csomor Lajos erdélyi gyűjtőútjához kapcsolódó eredmény: közreadták több száz rajzzal a korondi fazekasság motívumkincsét a jelekhez, jelképekhez fűzött szöveges magyarázattal.

2.6.4. Felirat-irodalom és műfaji meghatározások

Az ókortól létező feliratok műfaji kategorizálása nem könnyű feladat. A sírfelirattól az emléktábla szövegek, reklámok, tetoválások, ruhafeliratok, graffititartó időszakban nehéz az eligazodás.

A csoportosítás lehet: tartalom, műfajok szerint, a kommunikációs cél szerint, nyelvtani-szövegtani stb. alapon. A népi cserépedényeken megjelenő szövegek besorolásánál *A magyar folklór* című egyetemi jegyzetet eligazítónak tekintve a **kisepikai prózaműfajok** közé sorolódik a felirat: „Házon, bútorokon, kerámián, sírkereszteken gyakoriak a rövid szövegek” (Voigt 1979: 300).

Formájuk szerint lehetnek **versesek és prózaiak, s vegyesek**. A folklór líra alkotásainak jórészt „**alkalmi líra**” néven szokás nevezni, arra utalva ezzel, hogy idetartozó darabok milyensége elsősorban előadásuk, társadalmi életmódjuk alkalmasságának függvénye. **Írásbeli műfaj** azon sajátos jegyekkel, hogy nem azonos a jel olvasója, a jel megfejtője, de még a jel interpretálójának személye sem azonosítható, bár ő az, aki a művészet eszközeivel a környező valóságot valamilyen szinten visszatükrözi. A névtelenség fontos jegy, s még ha a szöveg utal is a készítőre, akkor az még nem egyértelmű, hogy az edény készítője egyben a felirat alkotója vagy variálója, használója, előadója, hiszen az egyszersmind szóbeli hagyományon alapuló **közösségi műfaj** is, mert „A mindennapi élet tárgyai, a munkaeszközök a kultúrában gyakran kétféle szerepkört is betöltenek. Az egyik a hasznosság, az, amire használják a tárgyat, a másik pedig a jel – funkció, vagyis valami társadalmi többlet, amelyet valaminek a jeleként fognak fel” (Hoppál 1990: 7).

A *Pannon Enciklopédia* Magyar nyelv és irodalom (Sipos 2000:107-110) fejezetében Balázs Géza a mondat- és szövegszintet érintően az **állandósult szókapsolatok** közé sorolja a jelszó, felirat, firkálás egységeket, s a

folklorisztika és a nyelvészet határán álló beszédművekről, beszédmű-típusokról tesz említést a felirat-irodalom vonatkozásában. Megállapítja, hogy „Mivel ezek egy része még alig van dokumentálva, a pontos leírásoknak nagyon szükében vagyunk, teljes körkép bemutatására nem vállalkozhatunk. Az ugyanitt idézett Voigt Vilmos-i meghatározás is a frazeológia felől közelít: „A három fő műfaji csoporton belül további – eddig szóra sem érdemesített alcsoportok: 1. a proverbiumok előzményei (szókép, képes kifejezés, hasonlat, szóláshasonlat, egyéb összetett szavak, frázisok) 2. valódi proverbiumok a) voltaképpeni szólások (közöttük regulák, csüfolók), b) közmondások (maximák, sentenciák), c) konvencionális kifejezések (proverbiális frázisok), d) szállóige, 3. az epikus proverbiumok: a) szólásidézet...b) szólásszerű összehasonlítás, c) átmeneti formák. És felsorolásszerűen – **a proverbiumtól alig megkülönböztethetően** – találunk ilyesfélét: jelszó (szállóige-szerű), rigmus (táncszó, táncréja), kikiáltás, sztereotip udvariassági formulák (köszöntés, jókívánság), káromkodás, felirat stb.”

2.6.5. A feliratok csoportosításának kérdése

„Hanem ha valaki valamely gondolatot tesz és annak maradandóságát komolyan kívánja, akkor azon gondolatok sorát agyagba vájja vagy írja, az agyagot cserépnek kiégeti s így az írárok megmaradnak. Török ugyan és esedékeny az agyag bár cserépfarmában is, de mégis tovább marad, mint a papiros” – írja Tömörkény István épp a szegedi föliratos agyagedények (Tömörkény 1920:199) bemutatása kapcsán.

A népi cserépedények feliratainak elemzésével, csoportosításával adós maradt a kutatás. Tömörkény is inkább érdekességgként mutat be butellára, butykosra írt szövegeket a hazafias, magyarság, barátság, a butella ellopása, asszonyok kifigurázása, a pálinkához írt óda, az italfogyasztásra buzdítás témamegjelöléseket illusztrálva. A múzeumi gyűjtemények tárgyleírásakor már szembesültem azzal, hogy nem is mindenhol jegyezték föl a szöveget, elég volt csak a feliratos megjelölés a tárgyleírásor. Másutt hiányos, pontatlan, rossz adatközlésekkel, téves olvasatokkal találkoztam. Míg a városi folklór modern

műfajai iránt (firkálás/graffiti, ruhafelirat, reklám, padfirkálások) megindult a tudományos érdeklődés, a népi cserépedények feliratai nem kerültek az érdeklődés középpontjába.

A **graffiti-csoportosításoknak** például egész külön rendszere alakult ki a kisműfajok szerint, a kommunikációs cél, s nyelvtani-szövegtani alapon:

Hernádi Miklós tartalmi és formai szempontból megkülönböztet: öncélú, territorialis, dekorációs, agitatív falfirkákat. Balázs Géza (Balázs 1983) a gödöllői HÉV-en: egyszerű felszólítások, verses szövegek, remniszcenciák-utánérzések, káromkodások, nevek, idegen nyelvű firkálások, egyebek rendszert alkotott. A sátorfirkálásokat ugyanő (Balázs 1988) a következőképp osztotta fel: kérdés, válaszoló-felelgető, kijelentés, felszólítás, vers-rigmus, a táborélet költészete, reklámszövegek, idézetek, levél, recept, kódra utaló megjegyzések, vicc, név, szám, idegen nyelvű firkálások (legtöbb esetben sok alcsoporttal, ami szintén a besorolás nehézségeit tükrözi). Szűcs Gabriella (Szűcs 1989) Iskolai firkálások szakdolgozata: név-cím, szójáték-szóvicc, az iskolai élet firkái, megállapítások, felszólítás, felelgető, verses szövegek, vicc idézetek, vécéfirkák, idegen nyelvű szövegek típusokban gondolkodik. Inotay György (Inotay 1982) TDK dolgozata betű-betűkép, rövidítés, szó-szójellegű képződmények, szintagmák, mondatok, szövegek, grammatikailag nem értelmezhető képződmények, hiányos struktúrák rendszerét látatja. Kincses Kovács Éva (Kincses 1993): Padfirkák című kéziratának csoportosításában a nyelvi jelek mellett megjelennek a vizuális jelek is. Műfaj szerint: levelezés, reklámszöveg, egyéni nyelvi lelemény, „puska”, egyéb. Megszövegezés szerint: dialógus, teljes gondolat (mondat), jelszó, szó, nyelvi és egyéb grafikai jelek összekapcsolása. Nyelvtani megközelítésben: a nyelvtan és a helyesírás szabályainak megfelelő, s az ettől eltérő alakok, szerkezetek. Érdekes, hogy a jelszó kategóriát Balázs Gézától eltérően nem a műfajok közé sorolta.

Néhány munka azért született a **népi cserépedények feliratait** vizsgálva egy-egy térség edényei, vagy egy edénytípus (butella) vonatkozásában. Katona Imre (Katona 1977-I/397) a Magyar Néprajzi Lexikonban leírt tartalmi felosztása útmutató jellegű írás a maga 13 csoportjával (*A tulajdonost*

megnevező szövegek, A butellát magát megverselő szövegek, Pajzán szövegek, Búfelejtő szövegek, Jókivánság kifejezése, Tréfás átok az esetleges tolvajra, Felvidítő, az ivást dicsérő szövegek, Bölcselkedő szövegek, Barátságra utaló szövegek, Munkára serkentő szövegek, Sírfeliratra emlékeztető szövegek, Ivásra, fogyasztásra buzdító szövegek, A pálinkát mint orvosságot ajánló szövegek). Nem véletlen, hogy ezt veszi át, s egészíti ki *A szépirodalomból vett idézetekkel* Balázs Géza (Balázs 1998:102-106) A magyar pálinka című munkájában. A szövegek tiszafüredi, hódmezővásárhelyi eredetűek butellaversek (53db részben már publikált felirat, számomra fő értéke az, hogy mai és magángyűjteményi szövegadatokat is rögzít).

A Dunántúl néprajzi edényfeliratainak gyűjtése, rendszerezése, bemutatása ez idáig nem történt meg. A dolgozat a legnagyobb felirati gyűjtemény, a Néprajzi Múzeum anyagát igyekszik csoportosítani, de később a többi múzeumi adatállomány feldolgozása is kezelhető ebben a rendszerben.

2.6.5.1. Szövegközlések

A Néprajzi Múzeum edényfeliratait **csoportokba** rendszerezve közlöm. Ezek nem egyeznek meg Katona Imréével, mert az általam gyűjtött szövegek nem csak egy edénytípusra vonatkoznak. Kiegészült *A tréfás átok...* csoport megnevezése *fenyegetésekkel*, *A butellát magát megverselő...* címet *Az edényt magát megverselő szövegekre* változtattam. Nem találtam *Munkára serkentő, Búfelejtő, Felvidítő, az ivást dicsérő szövegeket*, így ezeket nem vettem át. Ugyanakkor új a *Tulajdonjelek, akészítőre utaló szövegek, Emlékszövegek, búcsúi emlék, Vallási tárgyú szöveg, Évszám, Helynév, Az edénykészítésre vonatkozó szövegek, és a Tipikus céhedény feliratok* kategória. Összesen 17 csoport. Mellékletben láttatom a jellegzetesen feliratozott és az általában nem feliratozott edényeket (**Melléklet 7-8.**).

A dőlt betűs szövegek előtt félkövéren az edény **azonosító** múzeumi rövidítését és leltári számát közlöm a dolgozatban eddig alkalmazott módon, utána a tárgy megnevezése következik. A hivatkozás és az átláthatóság érdekében a szövegeket **sorszámoz**tam.

A folklorisztikai gyakorlatnak megfelelően a feliratokat **eredeti írásmódban** közlöm, Igyekeztem az egyes típusokra mintát találni: karcolt nyomtatott nagybetűk és folyóírás, vésett nyomtatott betűk, rátétes megoldás, engóbos és mázas feliratozás (**Melléklet: 11.**). Az **írásképb**en a nyomtatott nagybetűs feliratokat abban a formában veszem át, ahol szerepel bármiféle **kiemelés** (aláhúzás), azt láttatom. Összegyűjtöttem a szokatlan elhelyezési módokat, írásképi sajátosságokat. Színes melléklet mutatja: a szövegbeli aláhúzást, az ábraszövegeket, az edény peremére, fülére, aljára, a szájlapra, a minták közé került, vagy éppen az elcsúszó, valahová beszorított feliratot. A szimmetriára törekvés azért meghatározó, sőt esztétikus elhatárolások is segítik az írást: kör és négyzet alakú keretek, mezők formájában (**Melléklet: 10.**). Az eredeti **tördelést / jellel** jelölöm, bár az érdekesség kedvéért többször az eredeti elhelyezést mutató a szövegközlés.

Ahol egy edényen **több típusú felirat** van, ott mindegyik szöveget a tartalmának megfelelő csoportba sorolom, (előfordul az üzenetek sokoldalúsága, vagy a csoportok elemeinek keveredése, s az átmenetek miatt többszöri szerepeltetés ugyanazzal az azonosító betűjellel, számmal – így az alapfeliratok száma természetesen nő).

A különböző helyeken (száj, kiöntő, has, fenék, jobb-és baloldal stb.) megjelenített, és eltérő szövegek láttatása érdekében a feliratok **idézőjelbe** kerültek.

A **szöveghiányt** (sérülés, írásképi megfejthetlenség...) kipontozással jelölöm. Ha több olvasata volt a feliratnak, akkor a variációkat kérdőjellel közlöm.

A szövegközlés csoportjai:

- 2.6.5.1.1. A tulajdonost megnevező szövegek**
- 2.6.5.1.2. Az edényt magát megverselő szövegek**
- 2.6.5.1.3. Pajzán szövegek**
- 2.6.5.1.4. Jókívánság kifejezése**
- 2.6.5.1.5. Tréfás átok, fenyegetés**
- 2.6.5.1.6. Bölcselkedő szövegek**
- 2.6.5.1.7. Barátságra utaló szövegek**
- 2.6.5.1.8. Sírfeliratra emlékeztető szövegek**
- 2.6.5.1.9. Ivásra, fogyasztásra buzdító szövegek**
- 2.6.5.1.10. Vallási tárgyú szövegek**
- 2.6.5.1.11. Hazafias feliratok**
- 2.6.5.1.12. Helynevek**
- 2.6.5.1.13. Az edénykészítésre vonatkozó szövegek**
- 2.6.5.1.14. Tulajdonjelek, a készítőre utaló szövegek**
- 2.6.5.1.15. Évszámok, dátumok**
- 2.6.5.1.16. Emlékszövegek, búcsúi emlékfeliratok**
- 2.6.5.1.17. Tipikus céhedény feliratok**

2.6.5.1.1. A tulajdonost megnevező szövegek

1. NM103685 Nagykancsó

„Anno 17

Dom 45

ini”

„Vilon

Mlh

yai PAP

ál Uramko

rsaja”

2. NM 136616 Nagykancsó

„Ezen Kancso/Készült Duna Földvárot/T.Reiter Jozsef/Rév Árendás
Úr/száma/Páuer Ferdinán/nál”

„Éljen a Haza

és a Barátság”

3. NM 62.123.1 Kulacs

„Czecei Pista,/készítette, 1883 ba/ egy éves inas korába”

„Mike János Számára”

„Éljen a Balpárt”

4. NM 80.32.3 Kulacs

„Kelt Ta 1888/Tisztelt Czím./Bulfan János/Sárisápi Biro/Úr Tulajdona/készült
1888/Július 25”

„Éljen a barát/ság/Oh te kedves kis ku/lacsom te vagy lelkem/e világom téged
minden/ember szeret de csak ha/jó bor van benned a jó/bornak nincsen mása/A jo
kedvet csak az/adja igyunk tehát /belöle vájon/egészséguk/re”

„Kis Miklós Fazekas m./lakik tatán”

– a kulacs fenekén

5. NM 156557 Kulacs

„...B? N 82? Bauer/Johann Mura/Szónbatt”

6. NM 130837 Pálinkás fazék

„1775./SIMON JÁNO/S ...fázika”

7. NM 69.153.3 Pálinkafőző fazék

„Készült Bogdán Miháj/száma Deczber 31/1870”

„Csinálta H.I.”

8. NM 71.20.3 Pálinkás fazék

„Kap talan faji vá/ros ános lászló pálinkafo/lato fazoka Csinálta Szücs György”

9. NM 79.51.2 Pálinka folyató fazék

„Szücs György/ Csinálta/ Molnár András Hegy Magasi/ Pálinkás Folató
Fazekai/1883 ban”

10. NM88.10.21 Nagyfazék

„Nagy János uszodi

Biro. részére Isten.

Soká éltese. Készítete

Bálint. János Kalocsán.

1894 Junius 18 kán.”

11. NM 71.128.19 Kancsó

<i>„Rozs Péter</i>	<i>ha el tévele</i>
<i>vagyok ki ez</i>	<i>dik szerelmes</i>
<i>korsót birom</i>	<i>barátom szol</i>
<i>nevemet is</i>	<i>gáltasd</i>
<i>bizonyosság</i>	<i>kezemhez mert igaz jószá</i>
<i>ul</i>	<i>gom: Páll Mihály</i>
<i>reá irom</i>	<i>tsinálta”</i>

12. NM 72360 Kancsó

„Bolla Mihály korsaja/hitvös társo Kemencei Zuzánno/Aki eszik belülö/vállí egisi/gire”

13. NM72.21.6 Butella

„vivátt /Eljen a barátság”
„Mórnár/Andrásé ezen palink/ás bútélá/ja”
„Készítette Öreg/Mészáros Pál/fazékas/mester/Kalocsán/1881”

14. NM66.29.14 Kis butykoskorsó

„Hogy ha/íszik belöle vál/jon egészségére
„Ez a korsó/Olá Andrásé”

15. NM68.11.6 Tányér

„Irma”

16. NM70.167.4 Korsó

„Heinrich Törber”
„Készültt Az
1874 Ben”

17. NM15.21.6 Korsó

„Báttaszéken készült,
1858 dik június 22
Szabö Gyögycczinálta
farka Mihál”

18. NM60.140.5 Kancsó

„1880”
„Ez/a kor/so készült/Szüts/Kálm/mán úr/rész/szé/re
Az isten/sokáig/éltesse/kedves nejével/és csa/ládjá/val egy/gütt
vivát/vátt”
„Ez a jó bor buj/dósik Éljen a /barátság fogd/poharatt jó paj/tás Éljen a tár/saság
Éljen éljen/az igaz Éljen a barátság.../Eljen a Szürett”
„Nincsenek a /földön sehol/szeb leányok mi/nd szülföldem/en csahogy
csinta/lanok de ugy jó a/bor is ha erős sza/matos és a kis lán/kák nak sem/ártt ha
csinta/lan es takaros/Éljen a haza”
„Ezen kor –só készült/1880 vona –dik Évben/Szeptember hónap 10dikén/Kiss
Jozsef/fazekas mester/maga keze...Veszprémben/ Vi Vátt”

19. NM78.86.2 Boroskancsó

„VJ/1930”
„Készült/Csákváron”
„Ezen kancsó/Készült/Vadi József/Számára/Kócs”

20. NM65.91.230 Kancsó Kancsópár – általában lakodalmi ajándék – egyik darabja Párja: 65.91.231

„Harta” - fedélen

„LEITER JÁNOS

ÉS NEJE

FRICS KATALIN

1938.”

„Bort iszik a

magyar nem

fekete kávé

szereti a menyecs két

eseleg a lánytis”

„Átt léptük a

határt az uzsoki

szorost üldözőbe

vetük előtünk

futó orosz futot

az orosz mert futnia

kelet ám mert nyomában

volt a magyar

„Rokant Bajtárs nak”

21. NM18.191.230 Kancsó Kancsópár – általában lakodalmi ajándék – egyik darabja Párja: 65.91.230

„Harta”

„Leitert János

Neje

Fritcs Kritina

1938”

„Boros kancsó

az én nevem

jó bor van bene

aki iszik belőlem

váljon egészségére”

„Dicsérjük

az úr nevét

igyuk meg a szálló

levétt.”

22. NM71.129.33 Kerek tepsi

„Kís/ Erzsébet”

23. NM71.105.25.1-2 Tintatartó porzótartóval

„1815”

„Teinbl József

munkája

Szekelyi Márton

sajátja”

– az edény alján

2.6.5.1.2. Az edényt magát megverselő szövegek

1. NM54.62.1 Kancsó

*„Kis kancsom
de szép vagy
kivől zöld vagy
belő ned
ves vagy mindenkinek
olan kedves vagy éljen
A Barátság Készült
Baján
Nagy Antal Fazékas
Mesternél 1880”*

2. NM50.17.46 Boroskancsó

*„Ez a kórso akkor jó
Ha tele van jó bórral
Igyál pajtás amíg élsz
Míg Nóé sorsára nem érsz”
„Ha belém Jót
Töltöl úgy Jót vár
hatz visza
De asztán vigyázon
á ki mohón Isza”
„Zólyomi
Mihály”
„1849”*

3. NM53.112.10 Butella

*„Szép butela
az én nevem
mikor pálinka
van bennem,
azért barátom
ugy igyál hogy
másnak is hagyál”
„Vivát”
„Készült
1876 évben
Kalocsán”*

4. NM66.81.28 Kancsó

„1901-ben készült/Kalocsán” - a fedélen
„Czibulka Henrik/és/Heiszjen Margit/részére készült/1901-ben/Kalocsán/Nagy
Sándor műheliben”
„Boros kancsó
Az én nevem
Amikor jó bor van
Bennem a ki iszik
Belőlem váljon
Egés égére
Éljen a Haza”
1901”

5. NM71.110.1 Kancsó

„Beier József
részére
készült Kalocsán
1901 ben
Nagy Sándor
műhelibe”
„Éljen a Haza”
„Boros kancsó/ az én nevem
mikor jó bor van /benem a ki iszik
belőlem váljon/egészségire”
„1901ben/készült Kalocsán” – a száj lapján
„P” – az edény aljában

6. NM200314.1 Köpülő

„Köpű”
„Dör és
vidike 1830”

7. NM80.32.3 Kulacs

„Kelt Ta 1888/Tisztelt Czím./Bulfan János/Sárisápi Biro/Úr Tulajdona/készült
1888/Július 25”
„Éljen a barát/ság/Oh te kedves kis ku/lacsom te vagy lelkem/e világom téged
minden/ember szeretet de csak ha/jó bor van benned a jó/bornak nincsen mása/A jó
kedvet csak az/adja ígyunk tehát /belőle vájon/egészséguk/re”
„Kis Miklós Fazekas m./lakik tatán” – a kulacs fenekén

8. NM77054 Kulacs

„Eze kis/edén Ké/süt/1861/ben”

2.6.5.1.3. Pajzán szövegek

1. NM61.77.3 Kancsó

*„jó bor jó egészség
szép lány szép feleség
szép asszonynak jónak
földön járo lonak
kár meg öregedni”*

2. NM54.62.1 Kancsó

*„Kis kancsom
de szép vagy
kivöl zöld vagy
belő ned
ves vagy mindenkinek
olan kedves vagy éljen
A Barátság Készült
Baján
Nagy Antal Fazékas
Mesternél 1880”*

2.6.5.1.4. Jókívánságot kifejező szöveg

1. NM41324 Nagykancsó

„Ezén/ Korsótt/Tsináltam Az /Érdemés Ns.Szür./Szabó.Chének Számára/Az Isten
Éltesse. Sokaíg./Készült/Palotán/Az 1862di /évben.”
„18 62”

2. NM61.46.1 Nagykancsó

„Az/Palotai Érdemes/Varga Czéh/Számára Készült/ezen Korsó az /1846dik
év/September Hó 20ik”
„Szakály János/Czéh Masterségében/Lintentaller Pál/és a többi Mesterek/Angyal
Jozsef Szolgáló Mester”
„Für die Ehrsamen suma her” „Handvert ist diese Vein Kruh gemacht gevorden
in Jahre 1846” (‘A becsületes vargáknak’ ‘A kézműves boros kancsó 1846-ban
készült’9
„Céh Meister/Johannes Szakály/Vice céh Meister/Dávid Szlávik/Notári/Paul
Lintentaller/Jung Meister Josef Angyal/Vivát Sie soln Lében alle mittenam”
(‘Éljenek mindannyian közönségesen’)
„Mantli György Mé/helye”
„Éljenek mind/Közönségesen/jó békeség/ben/Ezt kívánja a mű/vész”
A száj lapján: „1846dik év”

3. NM43242 Nagykancsó

„Ezén korsó Készült az Erdémés és Nemes Posztós Céh Számara 1834
Eztendőben/A ki iszik bellőlle vályon/Egészségére mert ez Sziv/Vigasztaló Tár
ház”
„Az Erdémés/Posztós Céhnek /Céh Mestére Flájsakkér/Mihály Szolgáló
Mestére/Szávgler? Ferentz.”
„Tsinálta Lantai István/Iffu Fazekas Mester/Palotán”
„1829”

4. NM63.104.1 Nagykancsó

„1867”
„Pákai Takács Czéhé ez
Milisi Istvány Fő Czéh Mester Naszádos Jozsef Takáts Istvány Alt Czé Mester”
„1867”
„A ki iszik Relőle vāj
Egézse”
„NJ”

5. NM66.29.14 Kis butykoskorsó

„Hogy ha/íszik belőle vál/jon egészségére
„Ez a korsó/Olá Andrásé”

6. NM88.10.21 Nagyfazék

*„Nagy János uszodi
Biro. részére Isten.
Soká éltese. Készítettete
Bálint. János Kalocsán.
1894 Junius 18 kán.”*

7. NM43253 Nagykancsó

*„ez a koso k...ult/Az Bötsületes/Nemes takács Tzé/Számáró Anno 1.27
Aki/Iszik/belőle/vájék egészségére/vivát.”
„Kovács János/Tzé mesterségében/Nemés Ignátz Atyamester”*

8. NM121759 Kancsó

*„Gazdasági /Eszközök”
„Készült Szegzárd
December 1865”
„Éljen/
Férentzi József és a kij
iszik belőle váljon
egészségére”
„Akij meg
nézi meg
ne csodája
mer az meg
fog halni” - fenekén*

9. NM75.45.3 Kancsó

*„Készült Csákváron 1936”
„Aki iszik/belőle váljon egészségére/ez a jó bor”
„Ez a világ mi volna/ha egy csep bor nem volna/a szép aszony és a
bor/megvigasztal mindenkor”*

10. NM72360 Korsó

*„Bolla Mihály korsaja/hitvös társo Kemencei Zuzánno/Aki iszik belőlő/vállli
egisi/gire”*

11. NM130730 Nagykancsó

*„A Tihanyi Bötsületes/Disznósi Halász Czhének Számára”
„A ki iszik belőlő/Válják egészségére/Vivát”*

2.6.1.1.5. Tréfás átok – fenyegetés

1. NM121759 Kancsó

*„Gazdasági /Eszközök”
„Készült Szegzárd
December 1865”
„Éljen/
Férentzi József és a kij
szik belőle váljon
egészségére”*

*„Akij meg
nézi meg
ne csodája
mer az meg
fog halni”*

- az edény fenekén

2. NM50.17.46 Boroskancsó

*„Ez a kórso akkor jó
Ha tele van jó bórral
Igyál pajtás amíg élsz
Míg Nóé sorsára nem érsz”
„Ha belém Jót
Töltöl úgy Jót vár
hatz vissza
De asztán vigyázon
á ki mohon Isza”
„Zólyomi
Mihály”
„1849”*

2.6.5.1.6. Bölcselkedő szövegek

1. NM64.5.12 Kancsó

*„Ez a világ mi volna
Ha egy kis bor nem volna
A szép asszony meg a bor
Megvigasztal mindenkor”*

2. NM75.45.3 Kancsó

*„Készült Csákváron 1936”
„Aki iszik/belőle váljon egészségére/ez a jó bor”
„Ez a világ mi volna/ha egy csep bor nem volna/a szép asszony és a
bor/megvigasztal mindenkor”
„Készítete Horváth István fazekasmester”*

3. NM60.50.1 Korsó

*„ez a korsót f ifju/Hallai Mihály Építete 180Iidik esztendőnek utolsó holnapjában/
készülése pedig/volt Ersék Lakó Kalotsa városában Étel ital álom szükséges ez
három kiváltképen nyáron”*

4. NM52015 Cserépkalás

*„DOMINI 1828”
„A nno 1828”
„Eb kéri s Eb adja...”*

2.6.5.1.7. Barátságra utaló szövegek

1. NM87384 Céhkancsó

„Kapu Vári Érdemes
Csináltátot 1864Dik
Kiszült Röjtökön Horváth
Nimét János Czé
Nimét Antal al
Molnár Pál Czé

Iljen az Eg
Gisz társoág
És Barátság

TKÁCS Czé Részére
November 2.Napján
Ferentz és Fazikas mesternél
Mestér
Czé Mestér
Jegy zőjő

2. NM43246 Nagykancsó

„1817”

A Kőműves Társo/ságéez a korsó/Öreg Legény/Holer Mihály,Ott Károly,
Kultsos/Tsi, Fer Ádám/Áldja meg az Isten/valakik igazak akik/Nem igazak
Légyenek (m)ind gasz/Bor köszt akad Barátod/Borod Barátja/Látod,/Haj De Nem
Danom tölts/teli nem/bánom.”

3. NM80.32.3 Kulacs

„Kelt Ta 1888/Tisztelt Czim./Bulfan János/Sárisápi Biro/Úr Tulajdona/készült
1888/Július 25”

„Éljen a barát/ság/Oh te kedves kis ku/lacsom te vagy lelkem/e világom téged
minden/ember szeret de csak ha/jó bor van benned a jó/bornak nincsen mása/A jo
kedvet csak az/adja ígyunk tehát /belőle vájon/egészséguk/re”

„Kis Miklós Fazekas m./lakik tatán”

– a kulacs fenekén

4. NM54.62.1 Kancsó

„Kis kancsom
de szép vagy
kivől zöld vagy
belő ned
ves vagy mindenkinek
olan kedves vagy éljen
A Barátcság Készült
Baján
Nagy Antal Fazékas
Mesternél
1880”

5. NM91.71.1 Kancsó

*„A .../N.Céhez/készült korsoját/Készítete Balaton/Silingi?/Frigyámai János/céh
Mester/1847/Év/be”*

„...a Ferentzi Ádám”

*„Boldog korodban Látod Igen sok a barátod
Szorult korodban Látod igen kevés Barátod,
Bor koszt akad Barátod, Borod Barátja látod
Álgya meg az Isten Vala Kik igazak
a kik nem igazak, Legyen mind
Gazak”*

*„Holtig h...látod Ha volna hiv Barátod
Ki elfelejt látod nem igaz Barátod”*

6. NM72.21.6 Butella

„vivált /Eljen a barátság”

„Mórnár/Andrásé ezen palink/ás bütélá/ja”

„Készítette Öreg/Mészáros Pál/fazékas/mester/Kalocsán/1881

7. NM136616 Nagykancsó

*„Ezen Kancso
Készült Duna Földvárot
T.Reiter Jozsef
Rév Árendás Úr
Számára
Páuker Ferdinán
nál”*

*„Éljen a Haza
és a Barátság”
„1882”*

2.6.1.1.8. Sírfeliratra emlékeztető szövegek

1. NM78.113.1 Kancsó

„1937/ Szekszárdi Emlék!

Rövid az élet

Sötét a sír

Bolond aki búsul

Bolond aki sir”

„Steig István

Szekszárd”

– az edény fenekén

2.6.1.1.9. Ivásra, fogyasztásra buzdító szövegek

1. NM51.33.286 Nagykancsó

„A N N O
1750”
„DICSÉRTESÉK
IÉZUS A BÖCSÜLETES
KISS Tárfoffág kórsotskája
MELLET Takács Pál Atya
Mesterségében és Kudomrák
Miklós Be járo M. Fülöph M.De
kány legénységében karádon
Szegény torok hasznára Erszények
Szájja bontására csinyáltatott”
„Egy Forint/az ára”

2. NM142159 Nagykancsó

„I.N.R.I.
mater dloro/sa „
„ishanes/Evan/gelista.”
„Cimazia/Ceh/ korsoia”
„Ceh/mester/Horvat/marton”
„NINCY: IT.SE/mmi: van it/valami”
„igyl paitás, ne dudal(j)”
„ANno 1752/Senkovicypal/Söhi Ferenc/Horvat iosep”
„SzAntoi/CISZmaZia/Gorgy Cinaltotta.

3. NM50.17.46 Boroskancsó

„Ez a kórso akkor jó
Ha tele van jó bórral
Igyál paitás amíg élsz
Míg Nóé sorsára nem érsz”

4. NM74.177.1 Kancsó

„Emléki a vértés aljáról”
„Ntü Kontra Imre
lélkész Urnak”
„Igyál betyár mulik a nyár ugysem
Soká betyárkods már le hulik a fa levele nem
Lesz a betyárnak helye: készült 1901 ben Csákváron
Medgyesi János fazekas iparos műhelyébe”

2.6.5.1.10. Vallási tárgyú szövegek

1. NM51.33.268 Nagykancsó

„A N N O

1750 „

„ DICSÉRTESSEK /IÉZUS A BÖCSÜLETES/KISS Tárfojffág kórsotskája/
MELLET Takács Pál Atya/Mesterségében és Kudomrák/Miklós Be járo M. Fülöph
M.De/kány legénységében karádon/Szegény torok hasznára Erszények/Szájja
bontására csinyáltatott”

„Egy Forint/az ára”

2. NM142159 Nagykancsó

„I.N.R.I.

mater dloro/sa „

„ishanes/Evan/gelista.”

„Cimazia/Ceh/ korsoia”

„Ceh/mester/Horvat/marton”

„NINCY: IT.SE/mmi: van it/valami”

„igyl paitás, ne dudal(j)”

„ANno 1752/Senkovicy pal/Söhi Ferenc/Horvat iosep”

„SzAntoi/CISZmaZia/Gorgy Cinaltotta.

3. NM90.20.10 Bődön

„Piús”

„1937”

4. NM65.91.230 Kancsó

„Harta”

egyik darabja

„Leitert János

Neje

Fritcs Kritina

1938”

„Boros kancsó

az én nevem

jó bor van bene

aki iszik belőlem

váljon egészségére”

„Dicsérjük

az úr nevét

igyuk meg a szöllő

levétt.”

Kancsópár – általában lakodalmi ajándék

Párja: NM74.117.6

5. NM74.117.6 Kancsó

„HARTA” – a fedélen

„Ludvick János”

„1939”

„Harta híres

város pataja

határos ot

Lakik a babám

kivel lesznek

páros”

„Dicsérjük

a ur nevét

igyuk meg a

szólló levét.”

6. NM60.46028 Nagykorsó

„Korshova IHS Mester”

„Babash 1858 Jashka”

7. NM67.7.2 Korsó

„Mária Segél”

8. NM41324 Nagykancsó

„Ezén

Korsótt

Tsináltam Az

Érdemés Ns.Szür

Szabó.Chének Számára

Az Isten Éltesse. Sokáig.

Készült

Palotán

Az 1862di

évben.”

„18 62”

9. NM88.10.21 Nagyfazék

„Nagy János uszodi

Biro. részére Isten.

Soká éltese.

10. NM91.71.1 Kancsó

„...Álgya meg az Isten Vala Kik igazak

a kik nem igazak, Legyen mind

Gazak”

2.6.5.1.11. Hazafias feliratok

1. NM51956 Nagykancsó

„Urfi Josef

Tsináta”

„Székés Fehér Vári

Nemes Magyar Varga Ché

Kis Társaságának Korsaja...

2. NM136616 Nagykancsó

„Ezen Kancsó/Készült Duna Földvárot/T.Reiter Jozsef/Rév Árendás
Úr/száma/Páuker Ferdinán/nál”

„Éljen a Haza

és a Barátság”

3. NM62.123.1 Kulacs

„Czeczei Pista,/készítette, 1883 ba/ egy éves inas korába”

„Mike János Számára”

„Éljen a Balpárt”

4. NM142.749 Kulacs, pereckulacs

„Van hazánk/ Van alkotmányunk/Emlékiül 1950”

5. NM17276 Korsó

„Éljen

ÉLJEN KIRÁLLUNK

FEREN

JOZSEF”

„BARANYA VÁRMEGYE”

„König János”

„König János

Hoszu Hétényi” - az edény fenekébe karcolva

6. NM60.140.5 Kancsó

„1880”

„Ez/a kor/so készült/Szüts/Kálm/mán úr/rész/szére

Az isten/sokáig/éltesse/kedves nejével/és csa/ládja/val egy/gütt

vivat/vátt”

„Ez a jó bor buj/dósik Éljen a /barátság fogd/poharatt jó paj/tás Éljen a tár/saság

Éljen éljen/az igaz Éljen a barátság.../Éljen a Szürett”

„Nincsenek a /földön sehol/szeb leányok mi/nd szülőföldem/en csahogy
csinta/lanok de úgy jó a/bor is ha erős sza/matos és a kis lán/kák nak sem/ártt ha
csinta/lan es takaros/Éljen a haza”

„Ezen kor –só készült/1880 vona –dik Évben/Szeptember hónap 10dikén/Kiss
Jozsef/fazekas mester/maga keze...Veszprémben/ Vi Vátt”

7. NM66.81.28 Kancsó

*„1901-ben készült
Kalocsán”* - az edény fedelén

*„Czibulka Henrik
és
Heiszjen Margit
részére készült
1901-ben
Kalocsán
Nagy Sándor műhelyben”*

*„Boros kancso
Az én nevem
Amikor jó bor van
Bennem a ki iszik
Belőlem váljon
Egés égére”*

„Éljen a Haza”

8. NM65.911.230 Kancsó

*„Harta” - fedélén
„LEITERT JÁNOS
ÉS NEJE
FRICS KATALIN
1938.”*

*„Bort iszik a
magyar nem
fekete kávé
szereti a menyecs két
eseleg a lánytis”*

*„Átt léptük a
határt az uzsoki
szorost üldözőbe
vetük előttünk
futó orosz futót
az orosz mert futnia
kelet ám mert nyomában
volt a magyar”*

„Rokant Bajtárs nak”

2.6.5.1.12. Helynevek

1. NM93656 Nagykancsó

„ANNO 1787”

„AZ Eresz

kedő fölöt

levő Ho

moki Hel

ség vi

vát vi

vát”

„Bort igyunk minem /vizet mermi
nekünk még lehet”

- az edény fenekén

2. NM69.153.7 Nagykancsó

„OBU DA

VÁRI HELSÉG

SZÁMÁRA

Készült 1863

Bertalan Kri

szvány Biro

által / Éljen!”

A fül fölötti hídon: „R.F.”

3. NM50.02.1 Korsó

„Báttaszék/ 1867 Készült”

4. NM73.5.15 Fazekasszerszám, „festéktartó”

„Csák Vár Mezőváros”

„18 – 64

5-24. Idetartoznak 2.6.5.1.16. csoport emlékszüvegei, búcsúi emlékfeliratai

2.6.5.1.13. Az edénykészítésre vonatkozó szövegek

1. NM60.50.1 Korsó, vizeskorsó

*„ez a korsót f ifju/Hallai Mihály Építete 180lidik esztendőnek utolsó holnapjában/
készülése pedig/volt Ersék Lakó Kalotsa városában Étel ital álom szükséges ez
három kiváltképen nyáron”*

2. NM77.101.1 Nagyon nagy fazék, remekmű

*„Csinálta Minárik
Istvány és az öttse
Volt az Hajtoja 1867.
257.Ház”
„Készült 1867 Ben
Csákváron Minárik
Jánosnénáll Január
16*

3. NM70.167.5 Korsó

*„Báttaszéken készült,
1858 dik június 22
Szabó Gyögycczinálta
farka Mihál”*

4. NM74.177.1 Kancsó

*„...készült 1901 ben Csákváron
Medgyesi János fazekas iparos műhelyébe”*

5. NM43252 Nagykancsó

*...Ferenttsi András
Csinalltaa 1857”*

6. NM71.128.19 Kancsó

*„...Páll Mihály
tsinálta”*

7. NM72.21.6 Butella

*„vivátt /Eljen a barátság”
„Mórnár/Andrásé ezen palink/ás bútélá/ja”
„Készítette Öreg/Mészáros Pál/fazekas/mester/Kalocsán/1881”*

8. NM54.62.1. Kancsó

*„...Készült
Baján
Nagy Antal Fazékas
Mesternél 1880”*

9. NM75.45.3 Kancsó

„...Készítete Horváth István fazekasmester”

10. NM91.71.1 Kancsó

„...A .../N.Céhez/készít korsoját/Készítete Balaton/Silingi?/Frigyávi János/céh
Mester/1847/Év/be
...Ferenzi Ádám”

11. NM62.123.1 Kulacs

„Czecei Pista,/készítete, 1883 ba/ egy éves inas korába...”

12. NM66.81.28 Kancsó

„...Czibulka Henrik/és/Heiszjen Margit/részére készült/1901-ben/Kalocsán/Nagy
Sándor műheliben”...

13. NM71.110.1 Kancsó

„Beier József
részére
készült Kalocsán
1901 ben
Nagy Sándor
műhelibe”...

14. NM98.17.2 Kancsó

„19 08”
„Schindel András/és/Enisz Erzsébet/részére/készült/Harta”
Készítete/Lehotzky H./Hartán”
– a száj fedelén

15. NM88.10.21 Nagyfazék

„Nagy János uszodi
Biro. részére Isten.
Soká éltese. Készítete
Bálint. János Kalocsán.
1894 Junius 18 kán.”

16. NM51.33.287 Nagyon nagy fazék

„Készítete Deák János Kalocsa/1926 I.hó 17 kén”

17. NM62.158.4 Nagy tál – mesterremek

„Csinálta/Sebestyén/Lajos/Csákvár/1889

18. NM43254 Céhkancsó

„Süveg János
csinálto. December
nek 13 nap ján 1856
dik Ez tendőben”

19. NM61.140.50 Nagykancsó

„ifj. Áts Imre/tsinálta”

20. NM60.140.5 Kancsó

...,Ezen kor –só készült/1880 vona –dik Évben/Szeptember hónap 10dikén/Kiss Jozsef/fazekas mester/maga keze...Veszprémben/ Vi Vátt”

21. NM 71.20.3 Pálinkás fazék

„Kap talan faji vá/ros ános lászló pálinkafo/lato fazoka Csinálta Szücs György”

22. NM 79.51.2 Pálinka folyató fazék

„Szücs György/ Csinálta/ Molnár András Hegy Magasi/ Pálinkás Folató Fazekai/1883 ban”

23. NM 136616 Nagykancsó

„Ezen Kancso/Készült Duna Földvárot/T.Reiter Jozsef/Rév Árendás Úr/száma/Páuker Ferdinán/nál”

24. NM72375 Céhkorsó

„1800. die 22 Aprilis”

„Horváth

János Tsinyát”

25. NM57.65.14 Nagykancsó

„Warga/ Jozsef/ Csinyáta/ éljen”

26. NM61.46.1 Nagykancsó

„Mantli Gy/örgy Mē/helye”

„Éljenek mind/Közönségesen/jó békeség/ben/Ezt kívánja a mű/vész”

27. NM43242 Nagykancsó

„Tsinálta Lantai István/Iffu Fazekas Mester/Palotán”

28. NM43240 Nagykancsó

„Vajda János Tsinálta/ezt”

29. NM71.105.25.1-2 Tintatartó porzótartóval

„1815”

„Teinbl József

munkája

Szekelyi Márton

sajátja”

– az edény alján

2.6.5.1.14. Tulajdonjelek, a készítőre utaló szövegek

1. NM52688 Nagykancsó

„1746”

„„C”-C”

2 NM105747 Nagykancsó

„1779”

„Miklós Mős”

„m?n? micklof mőf

3. NM43241 Nagykancsó, céhkorsó

„BH 1831”

4. NM62.123.1 Kulacs

„Czecei Pista,/készítette, 1883 ba/ egy éves inas korába”

„Mike János Számára”

„Éljen a Balpárt”

5. NM80.32.3 Kulacs

„Kelt Ta 1888/Tisztelt Czim./Bulfán János/Sárisápi Biro/Úr Tulajdona/készült 1888/Július 25”

„Éljen a barát/ság/Oh te kedves kis ku/lacsom te vagy lelkem/e világom téged minden/ember szeret de csak ha/jó bor van benned a jó/bornak nincsen mása/A jo kedvet csak az/adja ígyunk tehát /belöle vájon/egészséguk/re”

„Kis Miklós Fazekas m./lakik tatán” – a kulacs fenekén

6. NM156557 Kulacs

„...B? N 82? Bauer/Johann Mura/Szónbatt”

7. NM17276 Korsó

„König János

Hoszu Hétényi”

– az edény fenekén

8. NM2003.40.2 Korsó

„KiráJ János”

9. NM78.113.1 Kancsó

„Steig István

Szekszárd”

– az edény fenekén

10. NM67.150.39 Korsó

„1854”

„B S”

11. NM67.150.46 Korsó

„Készült 1881 Évbén”

„KI”

12. NM61.103.5 Kanta

„WI”

„1846”

13. NM51.30.903 Nagykorsó

„Johann Graf/von Stoob/im Jahr/1891 Is 1 9 3”

„Johann Graf”

– a fül alatt kétoldalt karcolva újra szerepel a név

14. NM60.46028 Nagykancsó

„Korshova IHS Mester”

„Babash 1858 Jashka”

15. NM54.36.18 Kerek tepsi

„S”

16. NM64.28.33 Kancsó

„Éljen Jakap Jozsef/ Hégy Biro uranak/Felesége és gyermekei/vel együt És aki
iszik/Belole válják Egéségére/ez a jobor.Vas Pál/1890”

17. NM 80.32.3 Kulacs

„Kelt Ta 1888/Tisztelt Czim./Bulfan János/Sárisápi Biro/Úr Tulajdona/készült
1888/Július 25”

„Éljen a barát/ság/Oh te kedves kis ku/lacsom te vagy lelkem/e világom téged
minden/ember szeret de csak ha/jó bor van benned a jó/bornak nincsen mása/A jo
kedvet csak az/adja ígyunk tehát /belöle vájon/egészséguk/re”

„Kis Miklós Fazekas m./lakik tatán”

– a kulacs fenekén

18. NM 69.153.3 Pálinkafőző fazék

„Készült Bogdán Miháj/száma Deczber 31/1870”

„Csinálta H.I.”

19. NM77107 Céhkorsó

„maradok,

Kulcsár

Ferencz

Paoji fazikas

Mester”...

„ Die

12 dik

September

17

99dik”

20. NM50.17.46 Boroskancsó

„Zólyomi

Mihály”

„1849”

21-48. ide tartoznak az előző fejezet (2.6.5.1.14.) feliratai

2.6.1.1.15. Évszámok, dátumok

1. NM61.43.58 Kis kulacs

„1937”

2. NM69.145.12 Pálinkafőző fazék

„1850”

3. NM69514 Kis korsó

„1857
Évben”

4. NM1366728 Nagykancsó

„1625” A Néprajzi Múzeum **legkorábbi** fazekasmunkája!

5. NM61.140.49 Nagykancsó

„Anno 1770”

6. NM55.64.49 Nagykancsó

„1900 /julijus 30”

7. NM43251 Céhkorsó

„1869”

8. NM1823 Céhkorsó

„MAJI ANNO 1.8.2.3. 27
„C TZEHME....R/ Slota Mihál/ Okrona Jozef/Atya Mester”

9. NM70.37.144 Korsó

„1825”

10. NM93.109.7 Korsó

„1834”

11. NM65.91.230 Korsó

„1847”

12. NM67.157.27 Kancsó
„1888”
13. NM77221 Boroskancsó
„1907”
14. NM94.22.11 Nagy korsó
„1810”
15. NM134132 Pálinkafőző fazék
„1878”
16. NM59.10.5 Kalácsütő
„1909”
17. NM141.894 Kancsó
„Készült 1928”
18. NM114947 Nagy kancsó
„Febr első 18/47-dik”
19. NM100066 Céhkorsó
„1815”
20. NM103684 Nagy kancsó
„1831”
21. NM61.19.1 Nagy kancsó
„ANNO 1 7 4 3 DIE 10 APLIS”
22. NM100071 Nagy kancsó
„1794”
23. NM30149 Nagy kancsó
„ANNO/ 1774 DIC 16/Juny”

2.6.5.1.16. Emlékszövegek, búcsúi emlékfeliratok

1. NM61.162.2 Kis kulacs

„1926”
„Mária/gyűd”

2. 62.181.4 Kis kulacs

„1934”
„Mária/gyűd”

3. NM63.39.11 Kis kulacs

„Mária/gyűd/1929”

4 NM135884 Kulacs

„SZEKSZÁRD”
„EMLÉK”

5. NM53.68.32 Kis korsó

„Mária/gyűdi/emlék/1926”

6. NM69.154.30 Kis korsó

„harkáji/emlék”

7. NM73.140.3 Korsó

„CSATKAI EMLÉK”

8. NM81.134.28 Persely

„csákvári emlék”

9-18. NM60.66.31-38,51.,23., Cserépcsöngő, „kocsi csöngő” – 10 db

„Kocsi bucsui Emlék”

19. NM81.134.29 Gyermekjáték, kis kancsó

„Csákvári emlék”

2.6.5.1.17. Tipikus céhedény feliratok

1. NM77107 Céhkancsó

„maradok,
Kulcsár
Ferencz
Paoji fazikas
Mester
E”

„ Die
12 dik
September
17 99dik”

„AZ PAPOJI SZÜR
SZABO BŐCSÜLET
ES IFJU TÁRSOSAG
KORSOJA Kis Laszlo.
Uram Atyamester.
Szalik jános öreg bejaromes
ter uram, Kopécki marton ura
m, kis bejáromester.”

„ jankovits janos
őregdekan
nag janos kisdekal
Büzik, matyas,
notarius:
I: A. B: ifju tasosag”

2. NM51.31.426 Céhkancsó

„Ano
1790
Die I ma
July”
„ Vivát”
„Készült az betsületes Odori helység Korsója”
„N.Kajdotsi N. Kementsei
János Mihály Uram
Uram Notariussaga
Hegymester ban, s.a.t
Sigében uraémek”

3. NM103685 Nagykancsó

„Anno 17
Dom 45
ini”
„Vilon Mlh
yai PAP ál Uramko
rsaja”

4. NM63.104.1 Céhkancsó

„1867”
„Pákai Takács Czéhé ez
Milisi Istvány Fő Czéh Mester Naszádos Jozsef Takáts Istvány Alt Czé Mester”
„1867”
„A ki iszik Relöle váj
Egézse” /„NJ”

5. NM72375 Céhkancsó

„SÉKES FEIER
VÁRI bötsületes Tobak
mester ember FEIER IOSEF
korsaja”
„1800. die 22 Aprilis”
„Horváth
János Tsinyát”

6. NM130254 Nagykancsó

„Sztuchler István”	
„1869”	„A:M”
„1869”	„Somodi
„készült	János
Barsi	bj Molnár
Sándor	Dáni
Nál”	el”
„Dékán legé	
Szabó	
Lajos	
Jegyző Geszle Gabor	
Csarmasz gábor	
A domborműves rátétek neve: „Madár”, „Szarvas”, „fakés”	

7. NM115040 Nagykancsó

„A Becsületes Csöglei Any Tars...Czeh korszója Czm. Ns... F...”
„Novák József csinalto Polgári Fazekas mester Pápán 1844 Május 24ikén”
„Éljenek...Tagjai” – a száj lapján

8. NM57.65.14 Nagykancsó

„Az/ Szen gáli K. /tolikus /Olvasokör szá /mára Készült /Ápril 12dik napján
1803dik/ évben”
„Római Katholikus Olvasókör”
„Tagok/ Somid Antal főelnök/ Nemes Antal/ jegyző/ Oroszlán/ Jozsef pénz/ tárnók/
Nagy Sándor Ülnök”
„Warga/ Jozsef/ Csinyáta/ éljen”

9. NM60.142.5 Nagykancsó

„Vörösberény/birák és esködt uraimk/1744”
„Anno domini 1744”
„V.B. Birák és Esküt Uramiék korszái”

10. NM130 821 Céhkancsó

„Anno /1791. DIE/i0 ma.ma/ji”

„MI”

„MILYAROKI HEGYBELI

HELYSÉG KORSÓJA

CSINALTOTOT NEMES SO

MOGYI PÉTER HEGY/

MESTER KIS PÁL NÓTÁ

IUS ÜDEJEBEN.”

11. NM72359 Nagykancsó

„Éljen a Társaság”

„1836”

„Betsületes Kis Társaság

Atya mester Ns: Cseke Mihál

Béjáró mester Major

István”

„Dékány

Legény

Ns. Baranyai

Istvány”

„Széles

Ferentz

Készítete Ano 1836

Díje 29 Aprilis”

12. NM51955 Nagykancsó

„CZEHMES

TER LAKNER

ANDRÁS

ATYAMESTER

HERRER JOSEF

1829”

„1829

DIE 28 AP

PRILL

KIS DÉKAN

RUSZA FE

RENTS”

„ÖREG BEJÁRO

BRANIZSA JÁ

NOS

KIS BEJARO RAI

NES ISTVÁN

ÖREG DÉKÁN TA

KÁTS ISTVÁ

N”

„1829”

13. NM87384 Céhkancsó

„Kapu Vári Érdemes

Csináltátot 1864Dik

Kiszült Röjtökön Horváth

Nimét János Czé

Nimét Antal al

Molnár Pál Czé

Iljen az Eg

Gisz társoág

És Barátság”

TKÁCS Czé Részére

November 2.Napján

Ferentz és Fazikas mesternél

Mestér

Czé Mestér

Jegy zőjő

14. NM93656 Nagykancsó

„AZ Eresz

„ANNO

1787”

kedő földt

levő Ho

Fenekén: „ Bort ihunk minem /vizet mermi
nekünk még lehet”

moki Hel

ség vi

vát vi

vát”

15. NM69.153.7 Nagykancsó

„OBU DA

A fül fölötti hídon: „R.F.”

VÁRI HELSÉG

SZÁMÁRA

Készült 1863

Bertalan Kri

sztány Biro

által / Éljen!”

16. NM41324 Nagykancsó

„Ezén/ Korsótt/Tsináltam Az /Érdemes Ns.Szür./Szabó.Chének Számára/Az Isten
Éltesse. Sokáig./Készült/Palotán/Az 1862di /évben.”

„18 62”

17. NM61.46.1 Nagykancsó

„Az/Palotai Érdemes/Varga Czéh/Számára Készült/ezen Korsó az /1846dik
év/September Hó 20ik”

„Szakály János/Czéh Mesterségében/Lintentaller Pál/és a többi Mesterek/Angyal
Jozsef Szolgáló Mester”

„Für die Ehnsamen suma her” „Handvert ist diese Vein Kruh
gemacht gevorden in Jahre

1846” (‘A becsületes vargáknak’ ‘A kézműves boros kancsó 1846-ban készült’

„Céh Meister/Johannes Szakály/Vice céh Meister/Dávid Szlávik/Notári/Paul
Lintentaller/Jung Meister Josef Angyal/Vivát Sie soln Lében
alle mittenamd” (‘Éljenek mindannyian közönségesen’)

„Mantli György Mé/helye”

„Éljenek mind/Közönségesen/jó békeség/ben/Ezt kívánja a mű/vész”

„1846dik év”

– a száj lapján

18. NM43242 Nagykancsó

„Ezén korszó Készült az Erdémés és Nemes Posztós Céh Számara 1834 Ezütdőben/A ki iszik bellőlle vályyon/Egészségére mert ez Szív/Vigasztaló Tár ház”

„Az Erdemes/Posztós Céhek /Céh Mestere Flájsakkér/Mihály Szolgállo Mestere/Szávgler? Ferentz.”

„Tsinálta Lantai István/Iffu Fazekas Mester/Palotán”

19. NM43240 Nagykancsó

„Bötsületes. Lakatos Czeh Korsaja ez”

„Molnár Ferentz és Darvas Josefh”

„Anno 1816/ Czh.M/ Nyári Mihál”

„Vajda János Tsinálta/ezt”

20. NM43243 Nagykancsó

„Anno 1808 Die 4 Junius/Céh Mester/Hegedüs János/Szolgáló Mester Kántás Péter/És a Többi/Közönséges/Öreg és Ifjab/mestérek éljenek/jó serentsében

„Vajda jános”

20. NM43246 Nagykancsó

„1817”

A Kőműves Társo/ságééz a korszó/Öreg Legény/Holer Mihály,Ott Károly, Kultsos/Tsi, Fer Adám/Áldja meg az Isten/valakik igazak akik/Nem igazak Légyenek (m)ind gasz/Bor köszt akad Barátod/Borod Barátja/Látod,/Haj De Nem Danom tölts/teli nem/bánom.”

21. NM39042 Nagykancsó

„H.I.”

„Készült az érdemes Kővágóeörs/Takács Czé számára 1871/máius 20kán/éljen”

22. NM61.140.50 Nagykancsó

„BCD

GHJ”

„Az 1839dik Eszütdőben készült Nemes Csizmazia Cének Korsaja. Atyamester Szofits György/Ché Mester ifju Vastag Joszeff/Szolgáló mester Szofits Gábor. Jegyző Kotsis Istvány”

„ifj. Áts Imre/tsinálta”

23. NM51.33.286 Nagykancsó

„A N N O

1750 „

„ DICSÉRTESSEK /IÉZUS A BÖCSÜLETES/KISS Tárfőffág kórsotskája/ MELLET Takács Pál Atya/Mesterségében és Kudomrák/Miklós Be járo M. Fülöph M.De/kány legénységében karádon/Szegény torok hasznára Erszények/Szájja bontására csinyáltatott”

„Egy Forint/az ára”

24. NM142159 Nagykancsó

„I.N.R.I.
mater dloro/sa „
„ishanes/Evan/gelista.”
„Cimazia/Ceh/ korsoia”
„Ceh/mester/Horvat/marton”
„NINCY: IT.SE/mmi: van it/valami”
„igyl paitás, ne dudal(j)”
„ANno 1752/Senkovicy pal/Söhi Ferenc/Horvat iosep”
„SzAntoi/CISZmaZia/Gorgy Cinaltotta.

25. NM30149 Nagykancsó

„ANNO/ 1774 DIC 16/Juny”

26. NM62.165.8 Céhkancsó

„kétheli Bötsületes/Takáts Czéh kánája/Készült 1830 Esztendőben/ Böröcz János
czéh mestességébe”

27. NM130730 Nagykancsó

„A Tihanyi Bötsületes/Disznósi Halász Czének Számára”
„A ki iszik belőle/Válgék egészségére/Vivát”

28. NM61.140.49 Nagykancsó

„Anno 1770”
„Szalabér Böcsületes/Takács Czéh korsaja/Sümegh die 26 junius

29. NM51.33.195 Nagykancsó

„ANNO 17/96dik/Die 9.dik Aprilisben/csinaltotott”
„CZÉH: MESTER/MOLNÁR: JÁNOS./Szolgáló Mester/Ujhely Imre/Szolgáló
Mester/Molnár Mihály

30. NM64.121.9 Nagykancsó

„Készült 1835dik/Esztendőben Juniusnak/16 napján”
„Kis Kun Lacházi/Érdemes Nemes Cszimadia/Ché Számára Fő Ché Mester Szabó
Mihál Atya/Mester Fántzo János Ch nótá/is Toffán Iofef Sattöbbi”

31. NM... Nagykancsó

„1839 Eszten/döbem”
„Öreg Gazda/Soos János/Jenei Páll/Szőnyi József/Áris Mihály Sz(?):Somogyi
János/Somogyi Istvány”
„Az érdemes Gazdaság /Számára Készíttem emlékezet okáér”

32. NM1366728 Nagykancsó

„1625”

33. NM55.64.49 Nagykancsó

„1900 /julijus 30”

34. NM136616 Nagykancsó

„Ezen Kancso/Készült Duna Földvárot/T.Reiter Jozsef/Rév Árendás
Úr/száma/Páuer Ferdinán/nál”

„Éljen a Haza
és a Barátság”

35. NM52008 Nagykancsó

„Malkovics István/Tsinyáta Eszt a ...” – az edény fenekén

„1827”

„TACZK”

„Privilegizált Rátzkevi/Szabad Mező Városában lévő/Érdemes Nemes
Takács/Czéh Korsaja. Die 14 Septemben/1827ik esztendőben”

„Fő Czéh Mester Guttmann Ferentz/Kultsos Mester: Baross Páll/N. Czéh
Notáriuss Nagy Szabó János/Szollgálo Mester Halasi Josef”

36. NM1823 Céhkorsó

„MAJI ANNO 1.8.2.3. 27

„C TZEHME...R/ Slota Mihál/ Okrona Jozsef/Atya Mester”

37. NM48? 46?246 Céhkancsó

„1844”

TA / Czéh”

38. NM51.30.897 Nagykancsó

„Marnus Fülöp 1869”

„Atya Mester/Sifer István Úr/Ör, Bejáró Nagy András úr/If, Bejáró Kasay Ferentz
Úr/Öreg Dékány/Leptsák Márton,/Ifiab Dékány Karda Istvan/Jegyző, Frankovits
Márton”

39. NM51.31.425 Nagykancsó

„N.BASO ISTVÁN/ATYA MESTER/HORVÁTH MIHÁLY/BEJÁRO MESTER/AZ
UR ISTEN ELTE/SSE AZ IFJU TARSASAGOT/VIVAT KÖLTL IAN/OS
MUHELIBEN 14DIK/IANUARIUSBAN KESZ/ULT 1828DIK ESZTENDOBEN

40. NM51.30.896 Céhkancsó

„VI VÁT
18 14”

41. NM51.30.896 Céhkancsó

„P.I.F.c. – ki cKF/PRA /C No SM”

– a szerszámok közé karcolt betűk

„H.J. Ti. 1833 Di/Esz

42. 51.30.896 Nagykancsó

„A Palotai Érdemes Nemes Takács Czéh számára készült ezen Boros korsó anno
1844 évben/Egérzei Szabó János Czéh Mesterségében/Takács József Primusz
Mihály Jegyző Öreg Soós János Német Pall Kotsis János Kis Mihály/és a többi
betsületes Mester emberek”

2.6.6. A csoportosítások jelentősége

A csoportok létrehozásával további vizsgálati lehetőségek nyílnak. Jól elhatárolhatók a kategóriák, bár néha a közlési szándék átmeneteket hoz létre.

Mivel a Katona Imre-i alapsoportok közismertek, az általam bevezetettekről szólok részletesebben.

A tulajdonost megnevező szövegek 23 darabja általában férfiakhoz kötődő, hiszen zömében boros-és pálinkasedényekről van szó. A két női megnevezett edénye tipikus használati, ill. konyhai tárgy (*Irma* – tányér, *Kis Erzsébet* – kerek tepsi), négy darab készült házaspárnak, ebből kettő a ritka kancsópár – lakodalmi ajándék *Leitert János és neje Frics Katalin/Kritina* számára 1938-ból. A családfeői szerep tükröződése, hogy mindig a férfi személynéve szerepel első helyen, s a hozzá való viszony (*neje, hitvőstárso, kedves neje*) után áll a női név. Szűts Kálmán megajándékozottnál nincs is nevesítés a tulajdonos megnevezése után fűzött jókívánságban (*Ez a korsó készült/ Szűts Kálmán úr/rész/szé/re /Az isten sokáig/ éltesse/ kedves nejével/ és csa/ládja/val egy/gütt*). A többi megnevezett mindig egy személy, férfi – személynév, személynév és rang, személynév és helynév, személynév és tárgy ill. ezek kombinációja alakulatban 6-1-2-6-3 gyakorisággal. A bevezető mondatot igazolja a 6db-os számadat a következő megoszlásban: kancsó – 1 (*Ezen kancsó/ készült/ Vadi József/ Számára*), a boroskancsót korsónak nevezve – 2 (*Ez a korsó/Olá Andrásé, Rozs Péter/ vagyok ki ez/korsót birom*), pálinkasedény – 3 (*SIMON JÁNO/S...fázika, ános László pálinkafo/lato fazoka, Molnár András ezen pálinkás bútélá/ja*), sőt ide sorolható a komplex feliratok egyike is (*Molnár András Hegy Magasi/ Pálinkás Folato Fazekai*).

A helybeli előljárók közül két bíró (*Bulfan Janos/ Sárísápi Biro/ Úr Tulajdona, Nagy János uszodi/ Biro részére*), s egy révarendás a megajándékozott (*Reiter Jozsef/ Rév Árendás úr/ számára*).

Az **edényeket megverselő szövegek** szintén az italfogyasztáshoz kapcsolódnak (boroskancsó – 4, butella – 1, kulacs – 2). Ez alól egyedüli kivétel egy köpülő, melynek felirata a használatra utal, a készítés helyét, idejét rögzíti (6.

NM200314.1 „Köprü”/„Dör és/ vidike 1830”). Olyannyira atipikus az edény feliratozása, hogy a Néprajzi Múzeum szakemberei sokáig emiatt hamisítványnak tartották. Az „Eredeti vagy hamisítvány” című kiállítás idején, ill. a Köpülőkatalógus készítésekor Csopor István megvizsgálta a múzeum összes köpülőjét, s több feliratosat is talált (általában évszámok), így ez kirekesztő ok megszűnt. A tájnyelvi szótárak az 1830-as köpű, Dör, vidike tájnyelvi alakokat hitelesítették, úgyhogy a köpülő az eredeti tárgyak közé kerülhetett.

Szerkezetében eltér a 2.6.5.1.2. csoport 8. felirata (NM77054 Kulacs „Eze kis/ edén Ké/süt/1861/ben”), mely a körülírással megnevezés helyett a méretre utal, majd a készítés idejét közli. A csoport többi felirata két szerkezetet valósít meg. Egyik típus (2., 3., 4., 5., 7.) : az edény megnevezése (*az én nevem, ez a korsó, szép butella, boros kancsó, te kedves kis kulacsom*), valamilyen feltétel teljesítése az italfogyasztás érdekében ((*a*)*mikor jó bor van bennem, de csak ha jó bor van benned, ha tele van jó borral, mikor pálinka van bennem*), a feltétel teljesülésekor a második egységben ivásra ösztönzés/ jókívánság/ buzdítás (*ugy igyál, hogy másnak is hagyjál, igyunk tehát belőle, igyál pajtás/ váljék egészségére/ éljen, éljen a barátság, vivát*). A másik (1.): egy állításból indul ki (*Kis kancsóm, szép vagy*), aztán ennek indoklása jön (*kívül, belül nedves vagy*), majd egy következtetés (*mindenkinek kedves*), s eztán következik a második egység.

A **Pajzán szövegekre** vidám kétértelműség jellemző, epigrammaszerű kifejtő és tanulságos megfejtő rész jelleg, udvarló megszólítás.

A **Jókívánság kifejezések** általános formula a valakinek egészségére kívánság. Kulcsszavai: *egészség, békesség, vigasztalás, éljen, éljenek, Isten értesse*, s mindezek a *jó bor, ivás* párhuzamban. Magyarázatával *A ki iszik bellőlle válylon/Egészségére mert ez Sziv/Vigasztaló Tár ház*” (3. NM43242 Nagykancsó) az 1829-ben a posztó céh számára készített edényen lévő felirat tűnik ki az átlagból. Különleges még az 1865-ből való 8. idézet (8. NM121759 Kancsó) mert a közösségnek, közönségnek szánt publikus felületen, az edény hasán jókívánságot közöl, míg a nem publikus – általában az edény fenekére írt – szöveg nem csak **Tréfás átok**, de **fenyegetés**, az olvasó halálát jövendölön:

„Éljen/ Ferentzi József és a kij /szik belőle váljon/ egészségére”

„Akij meg

nézi meg

ne csodája

mer az meg

fog halni”

- az edény fenekén

A másik szöveg (2. NM50.17.46 Boroskancsó) lezáratlan tréfás fenyegetésnek számít, az italfolyasztás mértékére intve: „*De asztán vigyázon á ki mohon Isza*”.

A **Bölcselkedő szövegek** közül az egyik sérült tárgyról, egy korábbi lejegyzés alapján való. A fakanáltartó méretarányaiból következően, lehet, hogy az *Eb kéri, eb adja* gondolat tovább is folytatódott. Ebben az alakban megtaláljuk szólásként (O. Nagy 1976:156) *hitvány embernek nem adom* jelentésben. Az *étel, ital, álom* együtt említés szintén nem egyedi (O. Nagy 1976:185), közmondásként ’evés, ivás és alvás nélkül nem lehetünk meg’, de a hozzátoldása révén új szövegvariáció alakult ki (*Étel ital álom szükséges ez három kiváltképpen nyáron*). A jó bor – szép asszony párosítás, s vigasz szerep két esetben is megtalálható a feliratok közt, általánosan használt formula.

A **Barátsággra utaló szövegek** alapformája az éltető szöveg a haza (*Éljen a barát/ság, éljen/ A Barátság, Eljen a barátság*), a haza és egy másik magasztos fogalom összekapcsolása (*Iljen az Eg/ gisz tasoág/ És Barátság, Éljen a Haza/ és a Barátság*) változatban. A 2. és 5. feliratban pedig a valódi és a vélt barátság ellentmondásait látatja szembeállításokkal: *boldog kor – szorult kor, sok barát – kevés barát, igaz – hamis barátság* (5. NM91.71.1 Kancsó: „*Boldog korodban Látod Igen sok a barátod/ Szorult korodban Látod igen kevés Barátod/ Bor koszt akad Barátod, Borod Barátja látod/Álgya meg az Isten Vala Kik igazak/a kik nem igazak, Legyen mind/ Gazak*” „*Holtig h...látod Ha volna hiv Barátod/ Ki elfelejt látod nem igaz Barátod*”.

A **Sírfeliratra emlékeztető szöveg** kulcsszavai: élet, rövid, sötét, bolond, búsul, s a sír szó alaki homonimiáját használja ki a mondanivaló rimeltetését is megadva ezzel a szekszárdi Steig István. Lakonikus üzenet.

Az **Ivásra, fogyasztásra buzdító szövegek** jellegzetes felszólításai és megszólításai: *igvál paitás, Igvál pajtás, Igvál betyár*. Szellemes az 1. NM51.33.286 Nagykancsó körülírása: „*Szegény torok hasznára Erszények/ Szájja bontására csinyáltatott*”/ „*Egy Forint/az ára*”.

A **vallásos tárgyú szövegek** ábraszövegekkel, egyházi jelképekkel, vagy más típusú szövegekkel együtt (rontás elleni kereszt a tejesköcsögön, kereszt, hal motívum, rátétes Krisztus alakok közösségi és háztartási használati edényeken) jelennek meg. A 10 feliratból 7 céhkancsóra került, 1-1 nagyfazékra, korsóra, 1 bödönre. Önállóan egyébként csak ennek „*Pius*” feliratában található meg, a többi esetben jókívánsággal társultak, illetve italfogyasztásra biztattak („*Dicsérjük! az úr nevét/ igyuk meg a szőlő/ levét*” – hirdeti a kancsópár, a lakodalmi ajándék mindkét darabjának szövege - 4. NM65.91.230 Kancsó, 5. NM74.117.6 Kancsó).

Az egyházi *dicsértessék, dicsérjük, Úr, Jézus, Az Isten Éltesse. Sokáig, Isten/ Soká éltese, Álgya meg az Isten* szóhasználat mellett egy hibás latin szöveg is megőrződött 1752-ből „*mater dloro/sa/ishanes/Evan/gelista*” egy csizmadia céh kancsóján.

A 19. század második felétől az 1848-as eszmék hatására, valamint a hagyományok „feltalálásának” hatására a magyarság elsőbbségét hangsúlyozó kultúrakép formálódott. Ezek nemzeti jelentéstartalmat kaptak a népművészetben is. A század végén a népművészeti tárgyak gyűjtését hazafisággal is indokolták.

A **hazafias feliratok** szókészletében az *éljen, vivát, haza, magyar, szülőföldem* tipikusnak számít.

A Néprajzi Múzeum gyűjteményének feldolgozása után ez a kép is árnyalódott, néhol meghatározott politikai személyhez, eseményhez kötődött a felirat: *Éljen a Balpárt!* – 1883-ból (3. NM62.123.1 Kulacs), *Éljen királlunk/ Feren Jozsef* (5. NM17276 Korsó), *Van hazánk/ Van alkotmányunk/ Emlékül 1950* (4. NM142.749 Kulacs, pereckulacs). S különleges az első világháborús uzsoki szorosbeli csatajelenetet felidéző szöveg (*Átt léptük, üldözőbe vetük, futot, futnia kelet, határt, orosz, magyar*), s a *Rokant bajtárs nak* tulajdonosi megnevezés is (8. NM65.911.230 Kancsó).

Az **Évszám, Helynév** szinte minden feliratban – sokszor egyetlen üzenetként – szerepel (Ha más szöveg is szerepel az edényen, akkor annak tartalma alapján történt a csoportba sorolás). A dátumot nem egyszer ábraszöveg teszi föloldhatóvá. Például a céhedényeken szereplő tárgyak rajza, neve segít a céhmesterség megállapításában. Az évszám mellett sokszor feltüntet a fazekas a hónapot, napot. A kétnyelvű feliratok nem mindig a nyelvi közeg, vagy az alkotó nyelvhasználatára utalnak, hanem másolásra (*Anno Domini, DIE, Aprill*). A dátumok toldalékolása teljesen kialakulatlan, a rövidítést, sorszámot nem zárja pont. A legkorábbi fazekasmunka 1625 feliratú.

A helynév az emlékszövegek sajátossága, de mindegyik csoportban jellemző. Néha a megfogalmazás körülírásos, összetettebb, (*Az/ Erreszkedő fölöt/ levő Ho/moki Helség, ÓBU/DA/VÁRI/HELSÉG, Muháts mezéváros, Baranya*), de jellemzően egy-kétszavas(*Bátaszék, Csák Vár, Máriagyűd, Báttaszék*), néha toldalékolt (*Duna Földvárot/T, Veszprémben*), máskor a műhely meghatározásáig szűkített (*Csákváron MInárik/ Jánosnénál, Csákváron/ Medgyesi János fazekas iparos műhelyébe*).

Ha a helynév **ráadásul Emlékszöveg, búcsúi emlékfelirat (Melléklet:9.)**, akkor a termékek jelentősége, hogy az adott közeg hangulatát, nevét magával viheti a vásárló általa. Szinte tömegárunak számít, ezért irodalmi igénye sekély, a helynév – dátum – emlék kulcsszavakon kívül üdítő a „*Mária segél*” szöveg. Néha egyházi jelképek – főleg kereszt – találhatók rajtuk. A külön megélhetőségi forrást jelentett az erre szakosodott fazekasoknak.

Az edénykészítésre vonatkozó szövegek. Az edények megnevezése, sőt megszólalása mellett előfordul a fazekasmesterség rejtelmibe betekintést engedő szöveg. Ahol az igealak vagy a szószerkezet állítmány, azokat a formákat soroltam ide. Leggyakoribb a csinálta igealak (*tsinálta, csináltaa, csinálta, csinálto, Tsinyát, csinyáta, csinyáltatott*), ezt követi a készítette (*Készetete, készítettete, készült. készult*), egyszer fordul elő az épetette szó: „*ez a korszót f ifju/Hallai Mihály Építete* (1. NM60.50.1 Korszó, vizeskorszó). Nem mindegy, hogy a készítő milyen megnevezést használ saját magát megítélendő. Előfordul, hogy csak a fazekas neve (*Ferentzi Ádám, Süveg János, if. Áts Imre*), a toldalékos név

(*Páuker Ferdinándnál*), a név és helynév (*Bálint.János/ Kalocsán, Deák János Kalocsa, Lehotzky H./ Hartán*), a név és titulus: inas, fazekas, fazekas mester, ifjú vagy öreg fazekas, iparos, művész –

Czeczei Pista/készítette 1882ba/ egy éves inas korába, Nagy Antal Fazekas/ Mesternél, Horváth István fazekasmester, Kiss Jozsef fazekasmester, Lantai István/Ifju Fazekas Mester, Kulcsár Ferencz/ Paoji fazikas Mester, Öreg Mészáros Pál/ fazekas/ mester, Medgyesi János fazekas iparos, „Ezt kívánja a mű/vész” – Mantli György. A nevek közül mindegyik a személynév teljes, vagy a keresztnév kezdőbetűjével rövidített alakja, egy becenév fordul elő, az inas Czeczei Pistáé. Őt esetben birtokos szerkezetben jelenítődik meg a készítés módja: *....„Ezen kor –só készült/1880 vona –dik Évben/Szeptember hónap 10dikén/Kiss Jozsef fazekas mester/maga keze...Veszprémben/ Vi Vált”* (20. NM60.140.5 Kancsó), *„Mantli György Mé/helye”* (26. NM61.46.1 Nagykancsó), *„Teinbl József munkája”* (29. NM71.105.26.1-2 Kancsó), *Nagy Sándor műhelibe(n)*(12. NM66.81.28. Kancsó és 13. NM 71.110.1 Kancsó).

Mindenképp kuriózumnak számít a helyet, tevékenységet ily pontosan láttató szöveg (NM77.101.1 Nagyon nagy fazék, remekmű):

„Csinálta Minárik

Istvány és az öttse

Volt az Hajtoja 1867.

257.Ház”

„Készült 1867 Ben

Csákváron Minárik

Jánosnénáll Január

16”

Tulajdonjelek, a készítőre utaló szövegek. Gráfik Imre a legősibbnek tartott jeleink, a tulajdonjelekről megállapítja, hogy egy univerzális jelrendszer ez, mely képes egy adott közösségen belül komplex jelentés kifejezésére. Információ- és kommunikációelméleti fogalomnak egyaránt érzi ezeket, hisz alkalmasak arra, hogy velük a társadalom egy tagja, az információ közlöje, a tulajdonviszony letéteményese (foglaló, birtokos, tulajdonos, mester) a társadalom többi tagjával

tulajdonviszonyra utaló információt közöljön. Ezeket fizikai hordozók: a formailag változó, variálódó, kombinálódó, rovott, vésett, égetett, festett stb. tulajdonjelek halmaza, valamint az ezekhez kapcsolódó jelentéstartalom adja (V.ö.: Gráfik 1998:13-20).

A monogramok, betűjelek egyértelműen ilyenek. Legáltalánosabban a készítő, ritkábban a megrendelő nevét jelzi a közösségnek. A tárgyleíró cédulák egyéb adataiból, vagy a fazekas más termékeinek jelöléséből néhány név azonosítható, de az így „bemutakozó” fazekasok többségének személyét homály fedi. Elhelyezéskor gyakore a nem publikus – edény aljára – írás.

Tipikus céhedény feliratok. A térség földrajzi adottságai miatt a céhedények gyártóhelyeit adta. Bár maga a céhrendszer nyugatról érkezett, a céhkancsó színmagyar találmány, tárgy. Míg nyugaton csak szórványosan fordul elő, csak a feliratos dunántúli néprajzi múzeumi gyűjteményben meghaladja számuk a 70-et. Kresz Mária (Kresz 1991: 18) zöldmázás sümegi katolikus és veszprémi heraldikus csoportjaiban egyaránt jellegzetes a feliratban: a megrendelő céh neve, az előjárók (*Uram Atyamester, Czé Mester, Czé Mestér, chémester, céhmaster, Alt Czé Mester, Al Czé Mestér, bejáró mester, Öreg bejaromester, Öreg bejáró, ifju bejáró mester, Bejáró,kis bejáró, öregdekan, kisdekal, Dékány Legény, Dékan legé, notarius, nótárius, jegyző, Czé Jegyzőjő,Szolgálo Messtére, Többi/ Közönséges/ Öreg és Ifjab/ mesterek*) a készítő neve, a készítés éve. Ezért indokoltnak tartom a külön csoportba sorolást. Néha a céhedény közösségi használatára utaló rigmusok, versek is megtalálhatók, ezek a jókívánságok körébe utalhatók, de akad bölcséleti tartalmú szöveg, barátságra vonatkozó, sőt tipikusan az adott közösséget, vagy tagját életető üzenet is: „*Éljen a Tásaság* (NM72359 – a tapolcafői takács céh kis társaságának céhkancsóján), „*Éljenek...Tagjai*” (NM115040 – örzi a csöglei céhkancsó száját fedő lapja 1844-ből), „...*És a Többi/ Közönséges/ Öreg és Ifjab/ mesterek éljenek/jó serentsében*”(NM43240 – kívánja Vajda János fazekas 1816-ban a várpalotai lakatos céh tagjainak), „*Az érdemes Gazdaság/Számára Készítettem emlékezet okáér*” (NM...- olvashatjuk a juhtartók céhedényén 1839-ből), „*OBU/DA/VÁRI HELSÉG/SZÁMÁRA Készült 1863/Bertalan Kri/sztány Biro által/Éljen*” (NM69.153.7 – községi nagykancsó).

A céhedények sajátossága, hogy szinte kizárólag közösségi használatra készültek. Kivétel az 5. edény, ami egy fehervári mesterember, Feier Iosef tobak számára készült. S külön kategóriát jelentenek a nem szakmai, hanem egyéb közösségek nagykancsói. A hagyományörzés szokása miatt készítették maguknak közösségi tárgyakat olvasókörök (8.), esküdt és bírói testület (9.), községek (10., 14., 15.). Ilyenkor a tisztségek megnevezése természetesen eltér a szokásostól (*tagok, jegyző, pénztárnok, esküdt uraimk*).

Az összetettség miatt a céhedények szövegeit tarthatjuk a leggazdagabb felirattípusnak. Az összetettséget nehezíti az a körülmény, hogy még az edény viszonylag nagy méretéhez képest is sok az információ. Ezért itt emlitem meg az írásképi elhelyezésben oly sajátos rövidítéseket: *s.a.t.* ((2. Nm51.31.416 Nagykancsó), „*Sattöbbi*” (30.NM64.121.9 Nagykancsó), „*Érdemés Ns. Szür./ Szabó. Chének Számára*” (16. NM41324 Nagykancsó), „*Czh.M/ Nyári Mihál*” (18. NM43340 Nagykancsó).

2.6.7. Egy lehetséges elemzési modell-vázlat a székesfehérvári feliratgyűjtemény alapján

Az egyes felirattípusok nyelvtani szerkezete, megformáltsága, helyesírás. A feliratok megjelenítése: mind a mázas, mind a terrakotta edényeknél vezet a karcolásos technika, s a folyóírás. Bonyolultabb a rátétes megoldás, ezért is érdekes a céhkorsók esetében, ahol különben is nagy a kitöltendő felület, s a jelképeket is domborműves díszítéssel készítik. A lakodalmas fazék is szakmai bravúr 65cm-es magasságával, 45cm-es szájával, 30 nyomtatott nagybetűs rátétes szavával! 5 esetben alkalmaztak a fazekasok mázas, engobe-os felírást. Ezek közül a libaitóra egyébként nem szoktak írni (Itt: „*Készült Csákváron 1913*”), a táányérok ízléses színvilágához alkalmazkodott a nevek („*Mária – Margit*”) zöldje. A tál biztatása szép kék a fehér edényen („*Joáma husleves Juli*”), s a dagasztótól rigmusa is feltűnően és szimmetrikusan díszíti a tárgyat („*Tiz ora már / a toronyban / Tizenkettő a / gyomromb*”).

A szimmetria, illetve az erre való törekvés meghatározó. Legarányosabb a rövid szövegek elhelyezés általában a száj, kiöntő alatt, fültől fülig ill. fül alatt. A hosszabb terjedelemnél 4 esetben is bebecsúszott a szöveg a fül alá, illetve nem fért ki a kulacsra („*Csin Krump Ist / Kész. Csákvárba*”). Az edény teljes felületű megmunkálása a céhes korsókra, lakodalmas fazekakra és a könyvbutéliára, butykosra jellemző.

Két esetben került csak az edény aljára szöveg, mindkettő a használatra utalva („*Készült 1913-ban Rontó Mihály fazekas / mesternély Csákváron / mátká. Rétes . süttö*”) ill. a rigmusokkal teleírt könyvbutália fenekén („*pálinkát / Igyunk / belőle*”).

Két céhkorsó esetében olvashatatlan, alig olvasható a felirat. Ez adódik a karcolás nem elég mély voltából, a sérülésekből, s az edény korából.

A feliratok formai felosztását csoportosítással szemléltetem. Az volt a feltevésem, hogy több verses, rímes szöveggel fogok találkozni a cserépedényeken, mint prózaiakkal. Épp fordítva lett! 28 db a prózai, 4 a verses, 7 a vegyes csoportba tartozók száma.

Igyekeztem ezt a szempontsört a 4. pontban szereplőkkel is összhangba hozni. A három csoport tagjai sorszámozottak, a mögöttük lévő zárójeles adat az előfordulás gyakoriságát mutatja.

Próza – 28 db	Verses – 4 db	Vegyes – 7 db
1. Libaitató (1)	1. Boroskancsó (1)	1.Dagasztótál (1)
2. Tejeskőcsög (1)	2. Pálinkás butykos (1)	2.Könyvbutélia (1)
3. Sótartó (1)	3. Kancsó (1)	3.Butykos (1)
4. Vájling (1)	4. Csalikancsó (1)	4.(Boros)kancsó (3)
5. Tál (1)		Céhkorsó (1)
6. Sütő (1)		
7. Tál „melence” (1)		
8. Tányér (2)		
9. Kőcsög alakú... (2)		
10. Fazék (3)		
11. Kulacs (3)		
12. (Boros)kancsó (5)		
13. (Céh)korsó (6)		

Az egyes felirattípusok nyelvtani szerkezete, megformáltsága. Helyesírás.

A zárójeles számok az előző csoportbeli helyre utalnak.

Egyszavas:

Só (sótartó 3.) - az edény használatára utaló

Mária (tányér 8.) - az edény használójára utaló

Margit (tányér 8) - az edény használójára utaló

Többszavas ill. rövid mondatok:

Karolin 1894 (tejeskőcsög 1.) - a címzett és a készítés ideje

Emlék 1914 (tál „melence „ 7.) - a cél, a készítés szándéka, ideje

Készült Csákváron 1913 (libaitató 1.) - a készítés helye, ideje

Joáma/ husleves / Juli (tál 5.) - a megrendelőnek szóló „üzenet”

Kiállítási emlék 1914 (kancsó 12.) - a megőrkítés szándéka

Csatkai emlék (korsó 13.) - a megőrkítés

Pálfi Mihál 1877 (korsó 13.) - a címzett és a készítés ideje
Nemes Ferecz /csinalta/1876(kulacs 11) - a mester azonosítása, idő
Palotán Készült 1855 Évből - a készítés helye, ideje
1857dik Esztendőben. Készült Palotán - címzett, megrendelő – idő
Szabó Mihály elnök úr / ipartestület számára. /1882 (kancsó 12.)

A felsorolt formulák a szerkezeten kívül azért is tartoznak egy csoportba, mert a kommunikációs funkciójukat tekintve 2 ismeretet közölnek. Helyhatározói, minőségjelzői szintagmák, hiányos és egyszerű mondatok alkotják őket. A továbbiakban a terjedelem növekedésével az információk száma is nő, a közlések összetettebbé válnak. Bár a mondatvégi és mondatközi írásjelek el-elmaradnak, a mondanivaló mindig érthető.

Hosszabb mondatos, illetve több rövidebb mondategységből álló feliratok

„1913 november 10/ Csinálta I Kovács Lajos Fazekas mester/ Fehér megye Csákváron” (vájling 4.) - idő – mester – hely

„Horváth József csinálta / 1879dik Évből Jáákon Vas megyében
(kőcsőgalakú nagyméretű edény 9.)” - mester – idő – hely

„Készült 1913-ban/Rontó Mihály fazekas / mesternély Csákváron / mátká.
Rétes . Sütő” (sütő 6.) - idő – mester – hely – funkció

„Járy István én tsináltam Remék / Fazéknak. 1866 január 20 dik án (zsiros fazék 10.)” - mester – cél – pontos idő

„Készítette Dezső József Csákváron 1913 IX hónap első napján / Emléklül”
(lakodalmas fazék 10. - mester – hely – idő – cél

„ Csin. Krump Ist /1866/ Kész. Csákvárba” (kulacs 11.) - mester – idő – hely

„Ez a Korsó készült Zámójon/ Andotsi András / számára” (kancsó 12.)
 - edény – hely – megrendelő

Hazafias feliratok:

„1879. Évben/ K. székesfehérvári/ éljen . A Magyar. / Csinálta: V. M.
Horváth József Jáákon /Mohai J. J.” (köcsőgalakú nagyméretű edény 9.)

- idő – buzdítás – mester - hely

„éljen Magyar/ 18.79. Horváth József. / Horváth József. csinálta Jáákon.”
(kancsó 12.)

- buzdítás – idő – mester- hely

„Éljen / Dr. Horváth Gyula / képviselőnk / Csákvár 1980 junius hó”
(boroskancsó 12.)

- buzdítás – hely – idő

Ha a dátum nem volna, az edény és a szöveg stílusa nem árulkodna. Az átvett népi forma- és szövegvilág aktualizálására, sajátos továbbvitelét láthatjuk.

Terjedelmes mondatok: Céljuk valamelyik eddig is ismertetett kommunikációs szándék részletezése. Pl.: a céhes korszók esetében a megrendelők bemutatása (céhek, atyamesterek, bejáró mesterek, vagy lakodalmas fazék megrendelői, ill. az ifjú párnak szóló jó kívánság).

„Anno 1746/ Az nemes szabo ki chekorsóia csina /Itatott Stihics Marcus
uramattyameste /rségýében Varga Szabo Ferencz uran / beiaromestersegýeben
Stumitz Ianos dekansagaban Csaszar Ianos notarusaca/ban es az töbi ifiuknak
ieleten” (céhkorsó 13.)

„A vali bőtsu /letes ifju takats / tarsosagnak a korszaja / Atya mester /
Udvardi Ferentz / Bejaro mester Farkas/ Jozsef” (korsó 13.)

„Tekintetes nagy – méltóságú gróf Eszterházi Móricz. és neje
őexcelenciájának ismét Esterhazi Miklós . és neje főméltóságú gróf úr kegyelmes
urunk őexcelenciája. 1886 ifju 19 éves fazékas . segéd készítettem Csákváron
szepetember 14 dikén. Medgyesi István Éljen /lakodalmas fazék 10./”

Az **egyszavas feliratok** általában az edény használójára utalnak (*Mária, Margit, Irma*), a több szóból, szintagmából álló feliratok: a használó és a készítés ideje (*Karolin 1894*), a készítés szándéka és ideje (*Emlik 1914, Csatai emléké*) tényeket rögzítik, ezek variációjából már rövidebb-hosszabb mondatok születnek (*Joáma/husleves/Juli; Hopp megállj, itt a /jó bor, itt igyál; Nemes Ferecz/csinalta/1876; Jári István én tsináltam Remék/Fazéknak 1866 január 20 dik án*), s már akár érzelmeket is közvetítenek, részletezik a készítés körülményeit, felsorolják a megrendelő cég tiszttségviselőit stb. A 65 (!) cm-es csákvári lakodalmas fazékra például 31 szavas üzenetet került!

Nyelvtanilag az egyszerűség, világosság, szemléletesség, sűrítettség jellemzi a szövegeket. A modalitás mindig a tartalomból értendő, mondat végi írásjelekkel nem jelölik, a mondatrészeket vesszővel el-elhatárolták. A rímek megléte több helyütt indokolná a verses formába szedést is, ám ezt szintén teljesen szabadon kezelik az alkalmi rímfaragók. A versikék kezdőbetűje mindig nagybetű. Terjedelmük rövid, 2-8 sorba írt. Egy csalikancsó feliratának két sora például 5 kapcsolatos mellérendelő tagmondatból álló összetétel lévén egyetlen versmondatnak is tekinthető az egyes szám első személyben megszólaló edény gondolataként (*Csali kancsó vagyok én, jó bortartogatok én/Van egy lyukam találj meg, a boromat igyadj meg*).

A nyelvhelyesség, helyesírás nem követelmény. A paraszti sorból kikerülő fazekas sokszor írni, olvasni sem tudott, egy-egy falubeli ezermester készítette a díszítményt, s a sokszor annak számító feliratot Tipikus a g-k, z-sz zöngés-zöngétlen megfeleltetés (*aszt*), az írásban nem jelölt teljes hasonulás tükröztetése: *vájég*, a részleges hasonulás (*egésségére*), mássalhangzó (*belülle*), magánhangzó nyújtás (*Vívát*), szavak egybe-és különírási hibái (*mega, azked-ves*), interpunkció hiánya.

A prózai szövegek elhelyezése szimetriára törekvő. Néha látszik az elcsúszás, a fül alá szorulás, illetve a kényszerű rövidítés. A helyesírást is meghatározza a felület nagysága, s hiánya például az elválasztásoknál, egybe- írásoknál, ékezeteknél... Nem mintha a paraszti sorból kiemelkedő kézművesek szemében ez valaha is szempontnak látszanék, s ne feledjük, hogy az írásbeliség

elterjedésétől alakult ki a feliratdivat is, s a helyesírási rendszer ingadozása is jellemző.

A verses feliratok csoportjába mindössze 4 db edény tartozik. Kresz Mária véleménye szerint a boros (és pálinkás) edényekre a tulajdonos neve, s az évszám mellé illik jókívánságot írni / Kresz:1987:13/. E példányokon inkább az ivásra ösztönzés jelent meg, igaz más-más módokon, hol felszólítás, hol bölcs tanítás, ítélet formájában.

Nyelvtanilag az egyszerűség, világosság, szemléletesség, sűrítettség jellemzi a szövegeket. A modalitás mindig a tartalomból értendő, mondatvégi írásjelekkel nem jelölt, a mondatrészek viszont vesszővel általában elhatároltak. A rímek megléte több helyütt indokolná a verses formába szedést is, ám ezt szintén teljesen szabadon kezelik az alkalmi rímfaragók. A versikék kezdőbetűje mindig nagybetű. Terjedelmük rövid: 2-4-4-2 sorba szedett, de míg az 1. (boroskancsó 1.) három gondolatot tömörít 2 kapcsolatos és egy következtető mellérendelő összetett mondat formájában, a 2. (pálinkás butykos1.) bölcsesség feltételes módú alárendelői időhatározós állításból kiindulva következtető, majd kapcsolatos mellérendelést alkot, a 3. (kancsó 1.) ítélete alanyi alárendelő mondatban fogalmazódik meg, a 4. /csalikancsó 1./ szöveg 2 sora gyakorlatilag 5 kapcsolatos mellérendelő tagmondatból álló összetétel lévén egyetlen versmondatnak is tekinthető az egyes szám első személyben megszólaló edény gondolataként.

(boroskancsó 1.)

*„Hopp megállj, itt a
jó bor, itt igyál”*

(pálinkás butykos 2.)

*„Csutóra ha üres,
beköti a pók, legyen
mindig szinültig
soha nem spórolj”*

(kancsó 3.)

*„Aki bort, dalt
és nőt nem szeretett
az életében csak
bolond lehetet”t*

(csalikancsó 4.)

*„Csali kancsó vagyok én, jó borttartogatok én
Van egy lyukam találd meg, a boromat igyad meg”*

A vegyes típusba természetesen azok a feliratok tartoznak, amelyekben találhatunk prózai és verses szöveget is. A múzeum gyűjteményében 7 db-ot találtam, ezeket – megint a 6. pont táblázatának rendszerében – igyekszem most nyelvtani szerkezet szerint bemutatni.

(dagasztótál 1.)

*„Tiz ora már
a toronyban
Tizenkettő a
gyomromba”*

„szept. 1897-be”

Két tagmondatból álló összetétel, ellentétes mellérendelés tartalmazza a tényleges időt szubjektíven megelő lírai én körülírással megjelenített állapotát: éhes vagyok. A helyesírás a magánhangzó-hosszúság és a helyhatározórag jelölésével maradt adós. A prózai szöveg a készítés idejét rögzíti. A dagasztótál a ritkán feliratos tárgyak közé tartozik

/könyvbutélia 2./

„Pég János

Készült

E ez a

1815dik

tár Jó

évben

Ha Izig

február 25dik

Belőle

Nap”

Vájég egé

ségire

re re

vájég egé

ségire

Az edény fenekén: „pálinkát

Igyunk

belőle”

Az első két mondat a tulajdonos bemutatását, az edényre utalást, s az ivás feltételét rögzíti, s ezeket sajátos mondat - és szótagismétlések követik a jókívánság hangsúlyozására. Szembeállítás a tulajdonos egyes száma /3. személy / s az alul lévő általános felszólítás többes száma /1. személy /. Tipikus a g-k, z-sz zöngés-zöngétlen megfelelés, az írásban nem jelölt teljes hasonulás tükröztetése: vajég, vájég. A prózai szöveg részletezi a készítés pontos idejét (amire valószínűleg a két oldal szimmetriai egyensúlya ad motivációt), illetve az edény használatára ad utasítást felszólító módban.

/butykos 3./

„Fazékas Sándor

számára készült

1890-be”

„Kedves Sándor gazdám én csak aszt

kivánnám üres előttem ne lennék

ha szomjazol mindig tele lennék

de borral vagy pálinkával

s így kedvedre tennék”

A tulajdonos neve és a készítés dátuma olvasható a prózai szövegben.

Utána bizalmasabb hangvételű a verses írás, ami a gazda megszólításából /tagolatlan mondat /, tegezéséből /előtted, szomjazol, kedvedre / s az edény egyes szám első személyű megszólalásából /én, kívánnám, lennék, tennék feltételes módú alakok / fakad. A 2. mondat a főmondat, két tárgyi alárendelő mondat kapcsolódik hozzá, ezek egymással kapcsolatos viszonyban vannak. Az 5., 6. következő kapcsolat egy megszorító ellentéttel járul az előzőkhöz. A helyesírás „hibái”: aszt, mindíg.

(boroskancsó3.)

„Ez a világ mi volna

Ha egy csep bor nem volna

a szép asszony mega bor

Megvigasztal mindenkor

Készült Csákváron

Horváth István

Fazekas”

Kérdéssel indít az alkalmi költő a bor fontosságának ügyében. Ez a főmondat is, amelyhez feltételes jelentéstartalmú időhatározói alárendelő mellékmondat kötődik /2. /, majd ehhez tartalmi ellentéttel társul az utolsó tagmondat /3. /A prózai szövegből megtudjuk a mester nevét és a készítés helyét.

A központozás hiánya és a mega összevonása helyesírási eltérés.

(boroskancsó 4.)

„Isten éltesen miganukat /mindnyájunkat, mindannyiunkat? /

joparátaim hogy egésépen /egészségben? /

iotunk / itunk? / most pelőle”

Horvath Bal és Bajj Ferenc ... és monogramok A legtöbb helyesírási szövegromlást itt találtam. A hibás szóhasználat, ragozás, egybeírás, b-p megfelelés, német- ajkú mesterre utal. Az első mondat a főmondat, ehhez okhatározói alárendelő mellékmondat kapcsolódik. A tulajdonnevek „szerepköre” nem tisztázott.

(boroskancsó 4.)

„Aki isik

él Jen

Belülle vá

Hegedűs

jék ekesé

János azked

gére vívát

ves pár jával

Cz.pu. J

vívát kézült

188 ban”

A készítés ideje, s talán a készítő neve rejlik a prózai feliratban.

A rígmus 6 mondategységből 3 tagolatlan indulatszós mondat egymás variációjaként ismételve /vívát – éljen – vívát /. Az 1.,2. mondat részeshatározói alárendelésben áll. A 4. - tagolatlan mondathoz – alanyi alárendeléssel kapcsolódik az 5.

A helyesírás sajátosságai közül: g-k, z-sz megfeleltetés, szavak szétválasztása / vá-jék, pár-jával /, összevonása / azked-ves /, mássalhangzó nyújtás / belülle /, magánhangzó nyújtás /vívát/. Itt is német anyanyelvűséget tétélezhetünk fel a mesternél.

(céhkorsó 5.)

„Teremtéstől fogva

Vízözönt próbáltam

Fazekas kementzében

Nagy tüzet kiáltam.

Ezen társasággal midőn

Szemben száltam

Vitézség nem használt,

Borral áztattatom”

„Készítette Nikolits György Város Hidvégi fazokas Mester 1866”.

A múzeumbeli néprajzi gyűjtemény leghosszabb szövege. A 8 sor 4 mondategységből épül fel. Az 1-2 , 3-4. egymással tartalmi ellentétben áll, a 2-3. közt kapcsolatos mellérendelés van. A prózai felirat a mester, a készítés helye, ideje információkat továbbítja. A helyesírás jelöli a szóbeli rövidülést / kiáltam, száltam /.

A feliratok stilisztikai vizsgálata (Szathmári 2005:38-58):

I. Hangtani jelenségek és a zeneiség:

A rövid feliratoknak figyelemfelkeltőknek, kifejezőknek és kellően informatnak kell lenniük. A 19.századtól általánossá váló feliratok a vásárlás-ösztönzést is szolgálták az edények egyedivé tételével, ezért nem írhattak durva, sértő szavakat, ügyelniük kellett a jóhangzásra.Néhol megtalálható az élőbeszéd visszaadására törekvés (*ám*).Rím, alliteráció legfeljebb véletlenszerűen fordul elő /*korsó készült, Andocsi András*).A kiejtés megváltoztatása (*mesternély, társoságnak, korsaja, uramattyamesterségében*) eredhet a fazekas idegen származásából, tanulatlanságából, a tájnyelvi ejtésváltozat rögzítéséből

II. A szó- és kifejezőkészlet szintje:

A közlésekre a denotáció jellemző. A tájszavak és a 18-19. századi köznyelv elhatárolódása nem feltűnő. A szakszavak, edénymegnevezések közismertek voltak, csoportnyelvi jelenségek legfeljebb a céhes tisztségviselők hierarchiájának felsorolásakor találhatók. A feliratokra a nominális stílus jellemző. A tulajdonnevek köréből a személy- és földrajzi nevek tipikusak (*Nemes Ferecz ,Horváth József, Csákvár, Palotán, Zámojon*).Kevés a mellékneves forma: *kiállítási emlék, csatka emlék*. A készítési időpontok gyakori feltüntetése miatt általános a tö –és sorszámnevek túlsúlya. Az igék közül leggyakoribb a *csinálta, tsináltam, készítette, készítettem, készült* formula. A tulajdonnevesítésről: teljesen önkényes az alkotók döntése, de általában a szakmához kötődő. Kiemelik a *Mester, Fazekas, Remék Fazék, Korsó* közneveket, tehát a foglalkozást üző, s az általa készített terméket. Külön csoportot képeznek a hazafias témájú megszólalások, ahol nyilván a tartalmi erősítést szolgálja a nagy kezdőbetűvel hangsúlyozás (*éljen Magyar, éljen. A Magyar*).

III. Az alak- és mondattani jelenségek stilisztikai lehetőségei:

A szó- és mondatrend: a feliratokra az egyenes szórend jellemző. Néhány kivételre bukkantam csak. A Juli megszólítás sorvégre helyezése (*joáma husleves Juli*), vagy 1913-ból : *Csinálta L.Kovács Lajos*, 1866-ból *Jány Istvány én tsináltam Remék Fazéknak* (Ld. még 5. pont).

IV. Képek, képi ábrázolás:

A rövid prózai feliratokban csak szórványosan fordulnak elő ily jelenségek. Részegész szinecdochés viszonyal azonosíthatók a következők: *Fehér megye Csákváron* /megye- egy települése /, vagy fordítva: *Jáákon Vas megyében*, avagy egy hármas szűkítés : *sütő > rétes > mátká rétes sütő*.

V. Szövegstilisztikai jelenségek: Mivel rövid és lényegretörő tételmondatok születtek általában, azt vizsgáltam, hogy a hosszabb mondatokban milyen jelenségekkel találkozhatunk. Ezek inkább a közlést részletező, ill. a bemutatás körülményeit halmozó gondolatok. Pl.: év, hó, nap megjelölése, céhes rangok felsorolása és ezek konkrét személynévvel azonosítása. **VI. Nyelven kívüli eszközök:** Ezek is részben már érintett területek. Tehát nem jellemző az interpunkció, a szerző a hely nagyságának megfelelően elég öntörvényűen alkot, a szöveget is a díszítés tartozékává, kiegészítőjévé igyekszik tenni, sőt sokszor át is veszi ennek szerepét Az írás csak ritkán szép, inkább nehézkes, szálkás, többnyire nem folyamatos kapcsolású.

5. A verses szövegek tartalmi felosztása:

Jókívánság. Kulcsszavai: éljen, vivát, egészség. Jellemzői: a bor megívása utáni jó állapot, egészség kívánása.

Biztatás. Kulcsszavai: bor, pálinka, tár, igyál. Jellemzői jelen idő, ösztönzés valamely vagy mindkét alkohol fogyasztására

Bölcsélet, életfilozófia. Kulcsszavai: élet, mindig, soha. Jellemzői: tapasztalatok, bölcsességek lényegretörő megfogalmazása.

Hazafias feliratok. Kulcsszavai: éljen, haza, magyar. Jellemzői: hazafias buzdítás.

Az edény E/1. sz. megszólalása (fictio personae) Kulcsszavai:: én, nevem, vagyok. Jellemzői: valamely edény elmeséli történetét, érzéseit, tanácsolt ad használóinak.

2.6.8. A csákvári fazekasság mint idegenforgalmi vonzerő

A turizmus részben belső indítatásból fakad. Egyes emberek, családok, különböző motivációk alapján szerveződő csoportok útra kelnek, hogy kielégítsék kíváncsiságukat – akár munkavégzésük során is – kapcsolatba kerülnek, kerüljenek látnivalókkal, látványosságokkal.

Turisztikai vonzerő számtalan dolog lehet. Mindenki maga dönti el, hogy számára mi jelenti azt (természeti látványosság, jelenség, mesterséges alkotás, speciális termék vagy szolgáltatás stb.).

A Vértes-hegység lábánál fekvő Csákvár a természetjárók kék jelzésű turistaútvonalaának egyik állomáshelye, amely ma már szervesen kapcsolódik a nemzetközi turistaútvonál hálózatába. Ez a tény is azt feltételezi, hogy az ötezer főnyi nagyközség idegenforgalma növekedni fog.

A településen vendéglátóipari egységek, a falusi turizmus kapcsán szálláshelyek várják az oda látogatókat. A csákvári fazekasság bemutatása, a korhú termékek másolatainak megvásárlási lehetősége mint speciális szolgáltatás van jelen.

Köztudott, hogy a 19. században a Dunántúl legnagyobb **fazekasközpontja** volt e hely. 1833-ban 193, 1900-ban 131, 1939-ben 20 fazekasműhely működött – ma mindössze kettő. E megdöbbentő csökkenés a társadalmi, gazdasági változások következményének tudható be.

A mesterség **fénykorában** alakították ki a szakma művelői (fazekasok, tásalosok, korsósok, kályhások) a jellegzetes funkcionális forma-, szín- és motívumvilágot. Ez a sajátos technológiával előállított **termékegyüttes kulturális értéket képvisel**.

A múzeumok, tájházak által őrzött remekművek csak részben elégítik ki az érdeklődők igényeit, mivel a teljességhez hozzátartozna, hogy e termékek megvásárolhatók lennének. Ezeket a szükségleteket megnyugtató módon a műtárgymásolatok tudják kielégíteni. A tökéletes kópiák elkészítéséhez azonos minőségű alapanyagot és korhú technológiát kell alkalmazni. Ezek a kritériumok számos problémát vetnek fel, amelyek megoldása túllép a szakmai kereteken. A bajtati tűzálló föld, a gánti kaolin bányászása számos akadályba ütközik.

A község Polgármesteri Hivatala reális lépéseket tett és tesz a **fazekasság újjáélesztése** érdekében. Az általa fenntartott Kossuth Lajos Művelődési Ház megannyi programmal vívta ki támogatását:

Horváth József (az utolsó helybéli fazekas) házat tájházzá alakították át (a Kresz Mária Alapítvány támogatását is bírva), ahol fellelhető a klasszikus fazekasságot szemléltető eszköz.

Kialakítottak egy működő műhelyt lakással, amelynek használati jogát pályázati úton lehetett megszerezni. A 12 pályázó közül az az szakmunkás nyert, aki a csákvári fazekas hagyományokat ápolva korhű termékeket volt képes előállítani, és vállalni tudta a szakma fogásainak iskolai foglalkozások révén való oktatását.

A pályázó lehetőségei révén (térítésmentes lakás-és műhelyhasználat) saját házat tudott néhány éven belül vásárolni, s ott műhelyt működtet jelenleg is. Ez is azt mutatja, hogy van kereslet e termékek iránt.

Jelenleg Szekeres Károly és felesége Szekeresné Horváth Zsuzsanna működtetik az önkormányzat adta „lehetőségeket”. Fazekasházuk közvetlen szomszédságban van a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága által fenntartott Néprajzi Múzeum épületével. E két turisztikai „bázishely” pozitívan kiegészíti egymást, hiszen a múzeumban Floriana római kori település kerámia leletei, valamint a paraszti életformát kiszolgáló népi fazekas tárgyak is bemutatásra kerülnek. Feltételezhető, hogy szoros kapcsolat van e két fazekas kultúra között. Mindkét létesítmény a község frekventált helyén van: közút, buszmegálló, bevásárló és szolgáltató üzletek, szórakozóhely, étterem közelsége.

2001 szeptembere óta közel 500 csoport kereste fel a Fazekas házat. Az érdeklődők a szakmával kapcsolatos előadás után **mesterség-bemutatót** láthatnak, sőt **kipróbálhatják** az agyag rejtelmes tulajdonságait, s nem utolsó sorban **vásárolhatnak** is a korhű kerámia másolatokból.

A működtetők célja még egy kézműves telep, fazekas tábor létrehozása. Számos törekvésük eredményeként hagyományt teremtek a csákvári **Fazekas Nap** megrendezésének. Szeretnék, ha ezen a napon annyi fazekas megjelenne, mint ahányan a fénykorban itt működtek. S valóban, a fazekas találkozó évről évre nagyobb érdeklődésre tarthat számot. A nap programjában a folklór műsor, az

agyagozás épp úgy domináns, mint a szakmai szintű eszmecsere. A rendezvénynek kulturális jelentőségén felül anyagi haszna is van, ami nem elhanyagolandó, hiszen további műhelyek kialakításának elsődleges motivációja.

Összegezve: A csákvári tűzálló agyag, a település földrajzi fekvése, egyedülálló fazekas kultúrája, valamint pozitív beállítottságú önkormányzata és aktív társadalmi szervezetei olyan gazdasági lehetőségek hordozói, amelyek nemcsak a település fellendülésének (infrastruktúra, foglalkoztatás, migráció) problémáját oldaná meg, hanem a csákvári fazekasság mint hungaricum is gazdagíthatná hazánkat. Megfelelő kereslet-indukálás révén (akár állami segítséggel is) olyan fazekassághoz kötődő vállalkozásokat lehetne létrehozni, melyek növelnék a foglalkoztatottságot, fejlesztenék a turizmust. Ennek hatására a helyi adók folytán lehetőség nyílna a település fejlesztésére, ami lakóinak jólétét növelné. A kulturális értékmentés- és megőrzés, átörökítés folyamatának e kísérlete megérdemelné a tökéletes megvalósítást!

3. Összegző megállapítások, a téma továbbgondolási lehetőségei

A romantika fedezte fel a népköltészetet. A feliratok, a feliratos népköltészet ennek a kimeríthetetlen kincsestárnak csak töredéknyi, még nem feltárt része. Ma az Európai Unióhoz csatlakozva nemzeti értékeink megőrzéseként, a hagyományok ápolásaként, tárgyi kultúránk újraalkotásának (hungarikum) felelősségeként értékelődik fel a vele való foglalkozás.

Igyekeztem a régiségből kiindulva egy történeti – etimológiai áttekintést adni a szakma szókincsére vonatkozóan úgy, hogy nyelvészeti, néprajzi eredményeket összegezzek. Láttattam a fazekasközpontok jelentőségét, sajátosságait. A dunántúli népi cserépkultúra feliratos edényeit felkutattam három gyűjtemény alapján, ezeket rendszereztem, csoportosítottam. A megoldási modellek egy egységes továbbgondolásra teremtenek lehetőséget egyrészt jelen anyag minden területén, másrészt a többi dunántúli gyűjtemény, majd a teljes múzeumi anyag feldolgozásához. A különböző tájegységek ún. típusverseinek rendszere például így válna áttekinthetővé. Az egységes digitális adatfeldolgozás nagy kihívása volna, hogy e rendszerben a magángyűjtemények kincsei is helyet kaphassanak majd. A továbbgondolás útja lehet a szakma teljes szóanyagának bemutatása, vizsgálata (különös tekintettel a munkafolyamatokra). Érdekes gyűjteményt jelentene az edények irodalmi művekben szerepeltetésének láttatása.

A feliratok utóélete kiábrándító. Csak a nívós szakmai (konferenciák, fazekastalálkozók, kiállítások, pályázatok), és közönségprogramok (Mesterségek ünnepe – Budapest, Kezes – Lásas Fesztivál – Etyek, Fazekasnap – Csákvár) adnak teret a hagyományos szövegek megjelenítésének. Ezért igyekeztem a nyelvészeti szempontok mellett kulturális, turisztikai, marketing megközelítésben is láttatni a hagyományok megőrzésének lehetőségét Csákvár vonatkozásában. A közízlés az ún. bögrekultusz és „A legjobb anyós” típusú vicces feliratok felé fordult. Ünnepi alkalmakra meg-megmaradt a személyre szóló ajándék felirat hagyománya (ballagásra idézet, a megajándékozott neve, osztálynévsor stb.). Nem egyének fennmaradása, hanem egy népi kultúra megőrzése a tét. Ezért fontos e törekvéseket országos koncepcióban elhelyezni (Oktatási Minisztérium, Nemzeti

Fejlesztési Program, Népművészeti Egyesületek Szövetsége, turisztikai szervezetek, kézműves egyesületek és kamarák, közintézmények, oktatási intézmények).

E kutatás eredménye nemcsak a dunántúli régió múzeumi, kiállítási anyagainak összegzése, hanem nyelvészeti tudásbázis is. Meríthetnek belőle a szakiskolák diákjai, a szakma szerelmesei, amatőr alkotók, oktatók, néprajzkutatók, s a jelen – értékekre felfigyelő – tárgyhasználói. Fontosnak érzem, hogy e felirat-irodalom közkinccsé tételével az ízlésformáláshoz, az esztétikai neveléshez is hozzájárulhatok

2.6.5.1.1. A tulajdonost megnevező szövegek

18.NM60.140.5 Kancsó

2.6.5.1.2. Az edényt magát megverselő szövegek

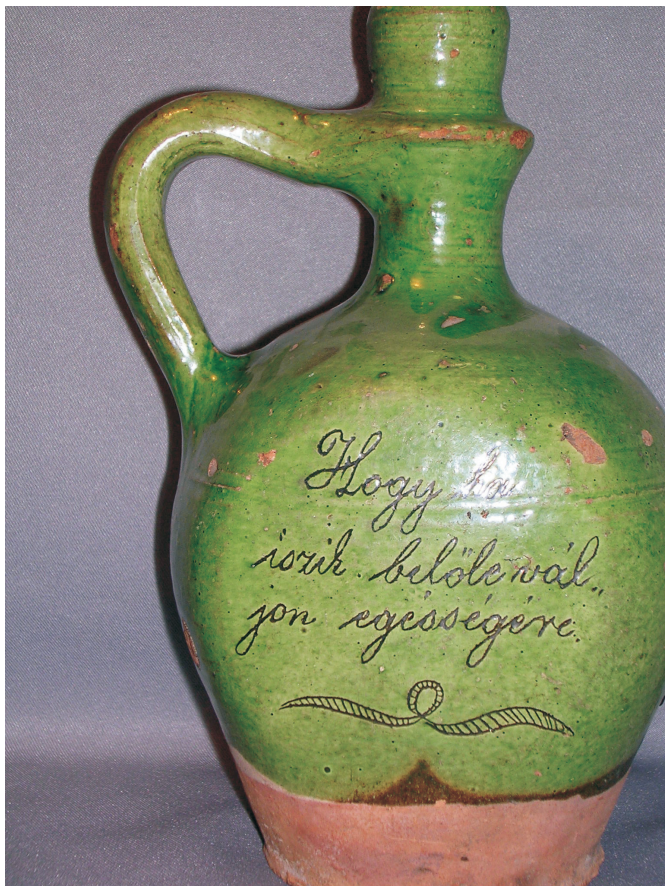
8. NM77054 Kulacs

2.6.5.1.3. Pajzán szövegek

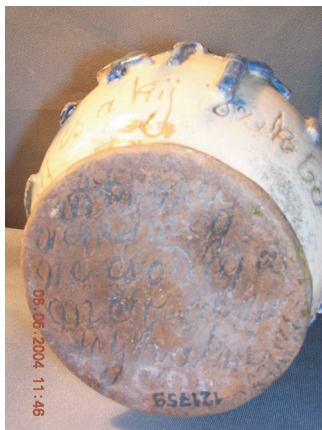
1. NM61.77.3 Kancsó

2.6.5.1.4. Jókívánság kifejezése

5. NM66.29.14 Kis butykoskorsó

2.6.5.1.5. Tréfás átok, fenyegetés

1. NM121759 Kancsó

2.6.5.1.6. Bölcselkedő szövegek

4. NM52015 Cserépkanalas

2.6.5.1.7. Barátságra utaló szövegek

6.NM72.21.6 Butella

2.6.5.1.8. Sírfeliratra emlékeztető szövegek

1. NM78.113.1 Kancsó

2.6.5.1.9. Ivásra, fogyasztásra buzdító szövegek

NM65.91.232 Kancsó

2.6.5.1.10. Vallási tárgyú szövegek

2. NM142159 Nagykancsó

2.6.5.1.11. Hazafias feliratok

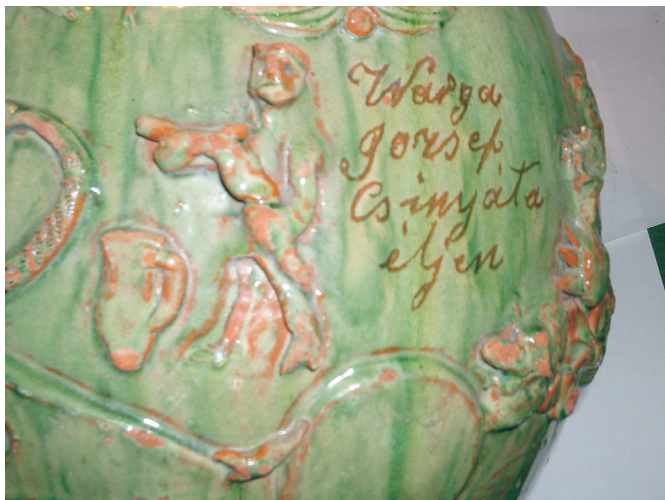
5. NM17276 Korsó

2.6.5.1.12. Helynevek

4. NM73.5.15 Fazekasszerszám, „festéktartó”

2.6.5.1.13. Az edénykészítésre vonatkozó szövegek

25. NM57.65.14 Nagykancsó

2.6.5.1.14. Tulajdonjelek, a készítőre utaló szövegek

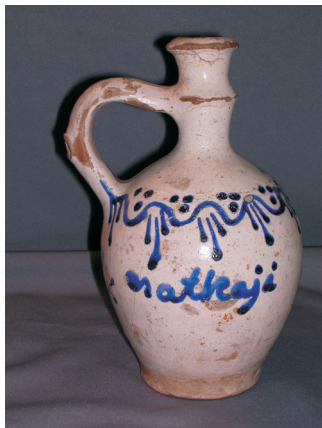
8. NM2003.40.2 Korsó

2.6.5.1.15. Évszámok, dátumok

4. NM1366728 Nagykancsó

2.6.5.1.16. Emlékszövegek, búcsúi emlékfeliratok

7. NM73.140.3 Korsó

2.6.5.1.17. Tipikus céhedény feliratok

NM53.31.425. Nagykancsó

A tárgycsoportok rendszere

I. Laposedény

1. Tálasedény
2. Sütő- és főzőedény (tepsi, lábas)

II. Fennálló öblösedény

1. Fazékféle, nyak nélküli öblösedény
 - a.) Főzőfazekak
 - b.) Tárolóedények (szilke, bödön, köcsög, bögre)
2. Korsóféle, öblösedény nyakkal
 - a.) Vizesedények (korsó, kanta)
 - b.) borosedények (bokály, kancsó, kulacs)
 - c.) pálinkás (butykoskorsó, butella)
3. Különféle edények, cseréptárgyak

III. Kályhás munka

A cserépedények elnevezései

Népnyelvi alakok	Szaknyelvi megnevezés (átvétel)
vájling első tál ... harmadik tál	melence és nagytál
harmadik ... hatodik tál	tál
kistál	tányér
csésze	kistányér
tepsi	tepsi
lábás, serpenyő, lábás lábás	lábás
kuglófsütő	kalácssütő
tarkedlisütő, csehpimaszsütő	fánkcsütő
tészta ~ laska ~ csíkmák	szűrő
födő	fedő
lakodalmas ~ csupor	fazék, nagy,- és kis ~
sirány, rátó, röstölő, porzsoló, pohár, bögre ¹	szilke
komacsésze	komaszilke
füles rátó, karos rátó	rötyke
páros pohár, iker pohár,	
kettes fazék	ikerbögre
bodon, fazék	bödön
tejesfazék, csupor	köcsög
	köpülő
pohár, csupor	bögre
só-paprikatartó	fali sótartó
	fali fűszertartó
	mozsár
	gyertyamártó

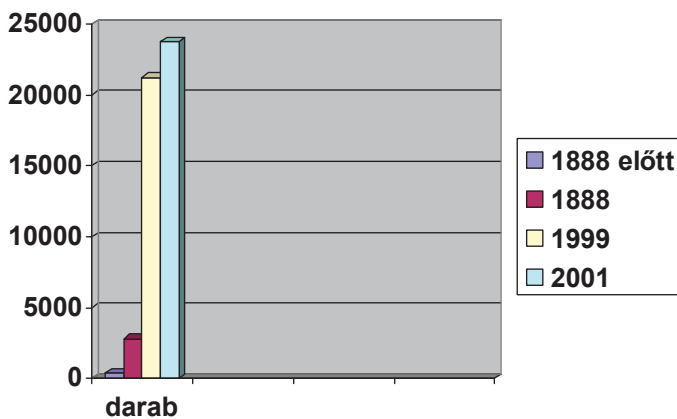
**A finnugor eredetű foglalkozásnév mint motiváció a magyar családnevek
körében**

Sorrend	foglalkozás	tulajdonnévi adat előfordulások száma
1.	varga	256
2.	fazekas	187
3.	szekeres ← szekér	149
4.	kötélgyártó	131
5.	takács ← sző	122
6.	sütő	115
7.	halász	101
8.	vadász ← lő,lövő, vadlövő	93
9.	méhész	67
10.	tálas	66
11.	varró	64
12.	lovász ← mén	56
13.	faragó	56
14.	hajós	38
15.	vágó	36
16.	köves	11
		1548

**A mesterség megoszlása hogyan követhető nyomon a családnévi
motivációban?**

tálas	20 %
fazekas	57 %
korsós	11 %
gelencsér (a fazekas szinonimája)	12 %
	100 %

**A Néprajzi Múzeum gyűjtemény-gyarapodása
1888-tól napjainkig**

Forrás: Csupor István 1999. Kerámiagyűjtemény. In: Fejős Zoltán (szerk) A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Néprajzi Múzeum. Budapest.161-191.

www.neprajz.hu

Raktározási rendszer a Néprajzi Múzeumban

Jellemzően feliratozott edények

Könyvbutella Sz55.274.1

Kulacs NM80.32.3

Nagykancsó NM57.65.14

Nagykancsó NM51.31.425

Melléklet: 8.

Általában nem feliratozott edények

Gyertyamártó Sz64.29.1

Tányérok
Sz66.14.1. Mária; Sz66.15.1 Margit

Libaitató Sz14.57.1

Sütő Sz53803

Tál Sz14.28.1

Kalamáris

Dagasztótál Sz5242.2.1

Fakanáltartó NM68.216.54

Melléklet: 9.

Búcsúra készült emléktárgyak

Korsó

Korsó NM76.12.2

**Cserépcsengők
NM60.66.31-38 és NM59.23.1**

**Kiskulacsok és pereckulacs
NM**

Melléklet: 10.

Írásképi elhelyezés (szokatlan hely, aláhúzás, elcsúszás)

Szöveg az edény peremén
Csalikancsó Sz38.148.1

Aláhúzás a szövegben
Kancsó Sz61.17.1

Elcsúszó, a fül alá beszorított szöveg
Lakodalmas fazék Sz14.114.1

A félig fedett szájlagra írás
Pálincás fazék NM79.512

Tulajdonjel az edény fülén
Nagyfazék NM 51.33.287

Kétnyelvű szimmetrikus ábraszöveg
Nagykancsó NM51.33.195

Minták közé és a fül alá ékelt írás
Nagykancsó NM142.159

Az edény aljára került felirat
Kulacs NM156.57

Kijelölt mező – elcsúszás, tagolási hiba
Nagykanosó NM5765.14

Rátéteket megnevező ábraszöveg
Kancsó NM130254

Kétoldalt külön kör keretben elhelyezés tagolási hibákkal
Nagykanosó NM103685

Írásmód

Rátétes, nyomtatott nagybetűk
Nagykancsó NM51.31.425

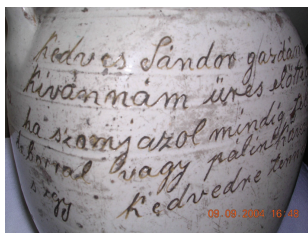
Véssett írás, nyomtatott nagybetűk
Bokály Sz14.129.1

Engóbos (földfestékes), írókás felirat
Köpülő NM2551.1-2

Monogramok gyöngyráttétellel
Kancsó Sz51.153.1

Karcolt folyóírás
Pálinkás butykos Sz12.1.1

Karcolt, nyomtatott nagybetűk
Nagykancsó NM69.1537

Engóbos folyóírás
Emlékkorsó NM135637

Mázás, szimmetrikus folyóírás
Tál Sz

Sz a k i r o d a l o m

Balassa Iván 1979. A népi kerámia. In: Balassa Iván – Ortutay Gyula *Magyar néprajz* 388-397.

Balázs Géza 1972. *Sátorfirkálások*. Magyar csoportnyelvi dolgozatok 34. ELTE. Budapest.

Balázs Géza 1983. *Firkálások a gödöllői HÉV-en*. Magyar csoportnyelvi dolgozatok. ELTE. Budapest.

Balázs Géza 1994. *Beszélő falak*. Magyar csoportnyelvi dolgozatok 64. ELTE. Budapest.

Balázs Géza 1991. A firkálás nyomai a népköltészetben. *Édes Anyanyelvünk* XIII. 13.

Balázs Géza 1992. Szemiotikai jelenségek a magyar grammatikában. In: Keszler Borbála (szerk) *Újabb fejezetek a leíró nyelvtan köréből*. Tankönyvkiadó. Budapest.

Balázs Géza 1994. Szövegtani gyakorlatok, vázlatok és tanulmányok. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 251-259.

Balázs Géza 1998. A magyar pálinka. *Aula* 102-106.

Bausinger, Hermann 1912. Szólások és feliratok. *Folcloristica* 6.

Bara László - Vass Márton 1991. *A tasnádi fazekasság*. ELTE Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 50. Budapest.

Beczmányé Révész Ágnes 1938. A mórággyi és gyűdi fazekasság. *Néprajzi Értesítő*. 159-169.

Benkő Loránd 1967-76. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Benkő Loránd 1984. *A magyar fiktív (passzív) tövű igék*. Budapest.

Benkő Loránd (szerk) 1989. *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. Budapest.

Benkő Loránd 1992. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* I. Budapest.

- Lakó György 1972. *A magyar szókészlet finnugor elemei.* Etimológiai szótár I-III. Budapest.
- Csupor István - Csuporné Angyal Zsuzsa 1990. *Fazekas iskola.* BMK.
- Csupor István - Csuporné Angyal Zsuzsa 1998. *Fazekaskönyv.* Planétás Kiadó. Budapest. 58-100,129-177.
- Csupor István 1999. Kerámiagyűjtemény. In: Fejős Zoltán (szerk) A Néprajzi Múzeum gyűjteményei. Néprajzi Múzeum. Budapest.161-191.
- Domanovszky György 1968. *Magyar népi kerámia.* Corvina Kiadó. Budapest.
- Fábián Pál – Szathmári István – Terestyéni Ferenc 1994. A magyar stilsztika vázlata. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Fehér Erzsébet 2000. *A szövegkutatás megalapozása a magyar nyelvészetben.* Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Fél Edit – Hofer Tamás 1975. *Magyar népművészet.* Corvina Kiadó. Budapest.
- Göde Andrea 1993. Népművészet az oktatásban? *Múzeumi Hírek*, Néprajzi Múzeum
- Göde Andrea – Nagy László 2005. Néprajzi üzenet. Mézes Mázas Konferencia. *Pedinfo* IX. Székesfehérvár.4.
- Gráfik Imre 1998. Legősibb jeleink: tulajdonjelek, rovásjelek. In: Voigt Vilmos – Balázs Géza (szerk.) A magyar jelrendszerek évszázadai. Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest.
- Hoppál Mihály 1990. *Tulipán és szív.* Szerelmi jelképek a magyar népművészetben. Debrecen.5.
- Hoppál – Jankovics – Nagy – Szemadám 2000. *Jelképtár.* Helikon Kiadó. Budapest.
- Igaz Mária – Kresz Mária 1965. A népi cserépedények szakterminológiája. *Néprajzi értesítő* XLVIII. 87-132.
- István Erzsébet 1964. Sárközi népi cserépedények. *Néprajzi Értesítő.* 91-137.
- István Erzsébet 1977. Csákvári kerámia. In. Ortutay Gyula (főszerk) 1977-1982. *Magyar Néprajzi Lexikon.* Akadémia Kiadó.Budapest. 1/441-442.
- István Erzsébet 1979. Fazekasság. In. Ortutay Gyula (főszerk) 1977-1982

- Magyar Néprajzi Lexikon.* Akadémiai Kiadó. Budapest.2/71-83.
- István Erzsébet 1979. Jáki kerámia. In. Ortutay Gyula (főszerk) 1977-1982 *Magyar Néprajzi Lexikon.* Akadémiai Kiadó. Budapest.2/658.
- István Erzsébet 1982. Magyarszombatfa kerámiái. In. Ortutay Gyula (főszerk) 1977-1982 *Magyar Néprajzi Lexikon.* Akadémiai Kiadó. Budapest.3/501.
- István Erzsébet 1980. Sümegi fazekasok. *Népművészet-Háziipar* 21/4.10
- István Erzsébet 1981. Sárközi kerámiák. In. Ortutay Gyula (főszerk) 1977-1982. *Magyar Néprajzi Lexikon.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 4/412-413.
- István Erzsébet 1982. Tatai kerámiák. In. Ortutay Gyula (főszerk) 1977-1982. *Magyar Néprajzi Lexikon.* Akadémiai Kiadó. Budapest. 5/221-222.
- Kardos Mária 1978. *Primitív fazekasság.* Budapest.
- Katona Imre 1998. A folklór és a folklorisztika általános problémái.In: Voigt Vilmos (szerk) *A magyar folklór.* Osiris. Budapest.
- Kázmér Miklós 1993. *Régi magyar családnevek szótára.* Budapest.
- K. Csilléry Klára 1971. Magyar népi grafika. *Néprajzi Értesítő.* 63-83.
- K. Csilléry Klára 1977. A magyar népművészet változása a XIX. században és a XX. század elején. *Ethnográfia.* 14-30.
- Kemecsi Lajos 2000. *A tatai fazekasság.* Tata
- Kincses-Kovács Éva 1993. Padfirkálások - kézirat
- Király István – Szerdahelyi István (főszerk) 1970-. *Világirodalmi Lexikon.* Akadémiai Kiadó. Budapest
- Kiss Gábor (szerk) 1998. *Magyar szókinccsár.* Budapest.
- Kiss Jenő 1988. *Magyar madárnevek.* Budapest
- Kiss Lajos 1968, 1978. *Földrajzi nevek etimológiai szótára. I-II.* Budapest.
- Kocsány Piroska 1989. Szövegnyelvészet vagy szövegek nyelvészete? *Filológiai Közöny.* 26-43.
- Kocsi Márta – Csomor Lajos 1981. *Korondi székel fazekasság.* Budapest. Népművelési Propaganda Iroda.
- Kovács Ákos 1987. *Falvédőfeliratok.* Magyar csoportnyelvi dolgozatok 24. ELTE. Budapest.

- Körmendi Géza 1988. *A tatái fazekasság története*. Tatabánya
- Körmendi Lajos 2004. A népművészek jó hírünket keltik. *Metro*. IV. 22. 4.
- Kövecses Zoltán 1998. *Magyar szlengszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kresz Mária 1961a. Fazekas, korsós, tálas. *Ethnographia*. 297-374.
- Kresz Mária 1961b. Magyar népi cserépedények kiállítása a Néprajzi Múzeumban. *Néprajzi Értesítő*. 141-170.
- Kresz Mária 1967. *A csákvári fazekasság*. A Fejér Megyei Múzeumegyesület kiadványai I. Székesfehérvár.
- Kresz Mária 1983. *Magyar népi cserépedények*. Budapest
- Molnár László 1963. *Fazekasság*. Budapest.
- Nagy László 2005. Az oktatás mint hungarikum-képző lehetőség. *Pedinfo* VI. Székesfehérvár
- Nagybákay Péter 1965. *Veszprém és Veszprém megyei céhkorsók*. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. Veszprém.
- Nagybákay Péter 1981. *Céhvilág Magyarországon*. TKM. Budapest.
- P. Brestyánszky Ilona 1966. *A kerámia és a porcelán története*. Budapest.
- Sergő Erzsébet 1972. A dóri kerámia. In: *Arrabona*. Szombathely. 199-233.
- Sergő Erzsébet 1978. A dóri kerámia. In: *Arrabona 19-20*: 257-277.
- Tarján Gábor 1991. *Folklór népművészet-népies művészet*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Tarján Gábor 1995. *Fölnevelő hagyomány*. Magyar Médiaepedagógiai Műhely
1979. *Új magyar tájszótár*. Budapest.
- O. Nagy Gábor – Ruzsiczky Éva 1978. *Magyar szinonimaszótár*. Budapest.
- O. Nagy Gábor 1974. *Szólások és közmondások*. Budapest.
- Ortutay Gyula (főszerk) 1977/1982. *Magyar Néprajzi Lexikon*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Sipos Lajos (főszerk) 2000 *Pannon Enciklopédia. Magyar nyelv és irodalom*. Dunakanyar.
- Szathmári István 1987. Magyar stilsztika. *Magyar Nyelv*. 284-97.

- Szathmári István 1994. *Stílusról, stilisztikáról napjainkban*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szathmári István (szerk) 1996. *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Szendrey Zsigmond 1931. A népi feliratos költészetéről. *Népünk és Nyelvünk*. 3.
- Szilágyi N. Sándor 2004. *Jelentésvilágok szerkezete*. www.mindentudas.hu 2004.XII.27.
- Szűcs Gabriella 1989. Iskolai firkálások. Szakdolgozat. ELTE
- Tolcsvai Nagy Gábor 1995a. A sztenderd helyzete és a nyelvi tervezés lehetőségei Magyarországon. *Irodalmi Szemle*. 64-71
- Tolcsvai Nagy Gábor 1995b. Kognitív grammatika: lehetséges új nyelvelméleti paradigma az irodalomértés horizontján. *Literatúra*. 107-21.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996a. *A magyar nyelv stilisztikája*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996b. A konnotáció kategóriája a stílusértelmezésben. In: Szathmári István (szerk) *Hol tart ma a stilisztika?* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 108-29.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Tömörkény István 1912. Feliratos agyagedények. *Folcloristica* 6.
- Voigt Vilmos 1970. *A folklór esztétikájához*. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Voigt Vilmos 1972. *A folklór alkotások elemzése. Néprajzi Tanulmányok*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Voigt Vilmos 1975. A folklórisztikai-szemiotikai szövegelemzés eszközei. In: Voigt Vilmos – Szépe György – Szerdahelyi István (szerk) 1975. *Jel és közösség*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 23–36.
- Voigt Vilmos 1977. *Bevezetés a szemiotikába*. Gondolat, Budapest. 8–38.
- Voigt Vilmos – Balázs Géza 1998. *A magyar jelrendszerek évszázadai*. Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest.

Voigt Vilmos – Balázs Géza (szerk.) 2003. *A kezdetektől máig. A modern magyar szemiotika olvasókönyve.* Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.

Voigt Vilmos 2001 *A folklórtól a folklorizmusig.* Történeti folklorisztikai tanulmányok. Universitas Kiadó, Budapest.

Vőő István 1964. Korsó – elnevezések az RNK-beli fazekasság magyar szakszókinésében. *Nyírk.* 93 – 96.